

విషయ సూచిక

పీఠిక	...	1
గ్రంథారంభము - ఋతధ్వజమహారాజు జననము, బాల్యక్రీడలు	...	9
ఋతధ్వజుని జూచుటకు అశ్వతరుడను నాగరాజకుమారు లిరువురువచ్చుట	...	10
తండ్రి వారివలన ఋతధ్వజుని చరిత్ర విని అతని గుణములను క్లాఘించుచు వాని కేదేని ఉపకృతి చేయనెంచుట	...	13
ఋతధ్వజుని ఆభీష్టము నెరిగించుటకై తండ్రికి అతని వృత్తాంతమును నాగ కుమారులు చెప్పుట - గాలవమూర్తి వృత్తాంతము	...	16
ఋతధ్వజుడు రాక్షసుని వెంబడించుచు పాతాళమునకువచ్చుట	...	21
మదాలసావృత్తాంతము	...	22
ఋతధ్వజుడు మదాలసను వివాహమాడుట	...	29
కుండలియును మదాలస చెలికత్తె దాంపత్యధర్మముల నెరిగించుట	...	30
ఋతధ్వజుడు భార్యతోగూడ తన పట్టణమునకువచ్చి తండ్రికినమస్కరించుట	...	33
తండ్రియగు శత్రుజిత్తు కుమారునకు నీతులను గరపుట	...	34
ఋతధ్వజుడు ప్రజారక్షణార్థము పరిభ్రమించుచు తాళకేతువనురాక్షసునిచేత మోసగింపబడుట	...	37
ఋతధ్వజుడు తన నిమిత్తము మదాలస మరణించెనని విని విలపించుచు జీవిత ములో మరియొకస్త్రీని పెండ్లాడనని ప్రతిజ్ఞ జేయుట	...	47
మదాలసను పునరుజ్జీవింప జేయుటకై అశ్వతరుడు సరస్వతీదేవిని గురించెయు, ఈశ్వరుని గురించెయు తప మొనరించుట	...	50
సరస్వతీదేవి ప్రత్యక్షమై అశ్వతరునకు కోరినవరము నిచ్చుట	...	54
ఈశ్వరుడు అశ్వతరుని తపస్సునకు మెచ్చి ఆభీష్టము లొసంగుట	...	55
నాగకుమారులు ఋతధ్వజుని తమ లోకమునకు రమ్మని కోరుట	...	58
ఋతధ్వజుని పాతాళలోకాగమనము	...	61
అశ్వతరుడు మదాలస మరల బ్రతికిన తెఱంగుజెప్పి ఋతధ్వజున కొసంగుట	...	69
ఋతధ్వజునకు మదాలసయందు పుత్రులు జన్మించుట, జోలపాటు నెపమున మదాలస మొదిటి మువ్వరు పుత్రులను ఆత్మజ్ఞానులనుగా జేయుట	...	73
భర్తతోరికపై మదాలస కడసారి పుత్రుడగు ఆలర్కనకు రాజధర్మములను, ఆత్మధర్మములను యొరిగించుట	...	80

(ii)

22. ఆలర్కుడు రాజ్యపాలనము చేయుచు భోగలాలనుడగుట ...	89
23. ఆలర్కుడు భోగలాలనుడగుట విని ఆతనియన్నయగు సుబాహువు ఆలర్కునికి ఆశ్చర్యభోధల కేయసలెనని యెంచి కాశీరాజు నాశ్రయించి ఆతనిపై దండెత్తించుట ...	90
24. శత్రువుచేత నిక్కిన యలర్కుడు దిక్కుదోచక తన తల్లి యిచ్చిన ఉంగరమును స్మరించి అంబలి విషయమును పఠించుట ...	92
25. ఆలర్కుడు దత్తాత్రేయమునీం ద్రు నాశ్రయించుట ...	93
26. దత్తాత్రేయుడు అలర్కునకు తత్త్వోపదేశము చేయుట ...	98
27. దత్తాత్రేయమునీం ద్రుడు అలర్కునకు యోగస్వరూపము నెఱింగించుట ...	100
28. ఆలర్కుడు తత్త్వజ్ఞానమునుపొంది దత్తాత్రేయమునీం ద్రునిచేత అనుజ్ఞాతుడై కాశీరాజుకడనువచ్చుట ...	126
29. ఆలర్కుడు కాశీరాజునకు తత్త్వమార్గమును దెలుపుట ...	128
30. సుబాహువు తన నిజ కథనమును జెప్పట ...	129
31. ఆలర్కుడు తన పుమారుని రాజ్యాభిషిక్తునిజేసి తపమునకై వనమునకేగుట ...	134
32. ఫలశుతి ...	136

స మా ప్త ము

మదాలసాచరిత్రము

వీరిక

వేదములలో, ఉపనిషత్తులలో, స్మృతులలో, యోగవాసిష్టాది గ్రంథములలో ఆర్షకాలమున, వేదకాలమున అనేకమంది నారీమణులు వేదములోను, వేదాంతములోను, యోగములోను, తపస్సునందును ఉన్నతస్థానమును పొందినట్లు వినుచున్నాము. బ్రహ్మచర్యాశ్రమములోనుండి వేదవేదాంగాది శాస్త్రములలో ఉత్తీర్ణయైన వచస్పతి పుత్రియగు గార్గిపేరు బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు కనపడుచున్నది. భారతమునందు నులభ జనకసంవాదమును నొక కథగలదు. అందు నులభ మహాబ్రహ్మవేత్తయగు జనకమహారాజుతో బ్రహ్మవిద్యను గురించియు, యోగమును గురించియు, అణిమాద్యష్టసిద్ధలను గురించియు వాదించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ యమ్మ సన్న్యాసిని. ఇందువల్ల నారీమణులకు బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందును, సన్న్యాసిసాశ్రమమునందును వేదకాలములో అధికారము కలిగియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. గార్గి బ్రాహ్మణకన్యక, నులభ త్రిత్రియ కన్యక. బ్రహ్మచర్యమునుండి సన్న్యాసిం చెన. యజ్ఞవల్క్య మైత్రేయి సంవాదము బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు గలదు. యజ్ఞవల్క్యమహర్షికి యిద్దరు భార్యలుండిరి. మొదటి భార్యపేరు మైత్రేయి, రెండవ భార్యపేరు కాత్యాయని. మైత్రేయి కొంత కాలము భర్తతో గృహకృత్యము నిర్వహించుచునే తీవ్రమైన వైరాగ్యము కలిగి భర్తయగు యజ్ఞవల్క్య మహర్షి వల్లనే బ్రహ్మోపదేశమును పొంది సన్న్యాసిం చెను. ఇంకను బ్రహ్మవిద్యలో ఋషిత్వమును పొందిన పెక్కుండు నారీరత్నముల పేర్లుగలవు. ఋషియనగా ఋగ్వేదాది మంత్రములను కనుగొనినవారు లేక వేదఋషులను పఠించి వేదపురుషుడగు పరబ్రహ్మమును యెరిగినవారనియు అర్థము. హృషీకములు - అనగా మానసాదీంద్రియములుః వీనిని జయించి ఇంద్రియములకు అతీతమగు పరమాత్మను కనుగొనినవారనియు అర్థముగలదు. ఇంకను ఋషిశబ్దమునకు అనేకార్థములుగలవు. ఆది యట్లుండుగాక. మైత్రేయి, నులభ, శార్ఙ్గి, చూడాల, తపస్విని, విశ్వవర, కాత్యాయని, మదాలస మొదలగు విదుషీమణులు వేదవేదాంగాది శాస్త్రములలో ఆరితేరిన వారలని శాస్త్రము ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. పీఠలలో మైత్రేయి, నులభాయోగిని, గార్గి వైరాగ్యసంపన్నులై ముక్తులైనవారు. అదంత గొప్ప సంగతికాదు. గృహస్థాశ్రమములోనుండి భర్తృ సవర్య చేయుచు సంతానమును కనియుండియు, బ్రహ్మవిద్యయందు ఆరితేరి మోక్షమును పొందుట విశేషమనవలయునుగదా? ఆజ్ఞీవారలలో ఒకరు చూడాల.

వీరి చరిత్రము యోగవాసిష్ఠమున విస్తారముగ వసిష్ఠమునీంద్రులు విశదీకరించియున్నారు. రెండవవారు మదాలస. వీరి నామమును వినవారు చాల తక్కువగానే యుందురు. వీరి చరిత్రము కాశీమఠలీ అను గ్రంథములో కొంతవరకు సంగ్రహముగా చెప్పబడియుండినను విస్తారముగా యిదివరకు యెవ్వరును విశదీకరించుచుండినట్లు లేదు. ఈ మదాలస చరిత్రము మార్కండేయమహాపురాణమున పదునెనిమిదవ అధ్యాయమునుండి నలువది ఒకటవ అధ్యాయమువరకు సంపూర్ణముగా కనపడును. సంస్కృతములోనుండుమార్కండేయ మహాపురాణమునుండి పూర్తిగా యెవరున్ను యంతవరకు ఆంధ్రభాషలో అనువదించినట్లు కనబడని కారణమున ఆ కొరతను పూర్తిచేయుటకొరకు మదాలసాచరిత్ర మను యీ గ్రంథమును అనువదించుటకు హేతువైనది. ముముక్షువుల కిది యెంతయో యుపయుక్తమైనది. మరియు ముఖ్యముగా స్త్రీలందరును యిట్టి గ్రంథమును చదివి ఆత్మజ్ఞానమును పొందుటకు యిది యెంతో సహకరించుననియు తలంపు. బ్రహ్మవేత్తలు యెందరో విరక్షులై, సన్న్యాసులై, తపస్యులై, యోగనిష్ఠుపరులై యుండినను, జనకచక్రవర్తికి గలిగిన గౌరవము వై జెప్పినవా రెవరికిన్ని గలుగకపోవుటకు కారణమేమి? వైన పేర్లొన్న వారు విరక్షులైనవారగుటచే ఆట్టివారు మత్తులైరనుట అంత గొప్ప సంగతిగాదు. జనకమహారాజో గృహస్థాశ్రమములోనుండి హెతుమును పొందినవారగుటవల్ల అంత గొప్ప విఖ్యాతిని బడయుటకు కారణము. ఆలాగున వై నుదహరించిన విరక్షీహర్షము నవలంబించిన నారీమణులు జీవన్ముక్తిని పొందుట అంత గొప్పసంగతికాదు. చూడాలయు, మదాలసయు గృహస్థాశ్రమములోనుండి బ్రహ్మప్రాప్తి గలవారైనందుచే వీరి ఉభయులకు యంత విఖ్యాతి గలుగుటకు కారణము. చూడాలచరిత్రమునందు సంతానమును యెట్లు జ్ఞానవంతముగా చేయవలెనో, ఆ విషయమై యెక్కువ ప్రయత్నము చేసినట్లు కనబడుట లేదు. మదాలసయన్ననో, తన గర్భమున పుట్టిన బిడ్డలను జోలపాటల నెవమన ఉగ్గుపాలతోనే బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నులనుగా మార్చివేసెను. ఆ గాధ దీనిలో విఫలముగా వర్ణించబడినది. శిశిధ్వజమహారాజుయొక్క ధర్మపత్ని చూడాల; మదాలస ఋతధ్వజమహారాజు సహచారిణి; వీరుభయులున్ను త్రిత్రయంశములో జన్మించిన వారేగాక గొప్ప రాజ్యమును సహ పాలించినవారు. వేదకాలమున స్త్రీలెంత విజ్ఞానవతులై యుండిరో యిట్టి చరిత్రల మూలమున దెలియగలదు. గార్గిని గురించి బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు పంచమాధ్యాయములో ఆప్తమబ్రాహ్మణమునందు విస్తారముగా చెప్పబడియున్నది. జనకమహారాజు గొప్ప యజ్ఞమును ప్రారంభించి దేశదేశములలోగల ఋషులను, పండితులను ఆహ్వానించి, సువర్ణాలంకృతములగు వేయి గోవులను దూడలతో సహా తెచ్చిపెట్టి ఆ సభలోనుండు ఋషి, ముని, పండితగణముల మధ్యనిలచి “హిలో నెవరు బ్రహ్మవేత్తలుగా నుంటున్నారో, ఆట్టివారికొరకు యీ గోవులను దానమివ్వడలంచితిమని ఉచ్చైస్సవరమున పలుకగా, ఆ సభలో “నేను బ్రహ్మవేత్త”నని చెప్ప

టకు యెవరున్న సాహసింపక అందిరు మానముగా నుండగా, యాజ్ఞవల్క్యు మహర్షి లేచి ఆ గోవులను తన ఆశ్రమమునకు తోలుకొనిపోమ్మని శిష్యునకు చెప్పెను. అప్పుడా సభలో “ఇంకమంచి మహర్షులు, పండితోత్తములుండగా నీవు మాత్ర మెట్లు బ్రహ్మచేత్త వైతి”వని ఆశ్వులుడు మొదలగువారలు అనేక ప్రశ్నలువేసిరి. అన్నిటికిని సావధానముగా సమగ్రముగా - యాజ్ఞవల్క్యుడు సమాధానము చెప్పినపిమ్మట మఠియెవరున్న ప్రశ్నింపక మిన్నకుండిరి. అట్టి సమయమున గార్గి లేచి యీ క్రింది విధముగా వచించెను.

ఉ॥ అథాహ వాచక్షుప్యవచ బ్రాహ్మణా భగవన్తో హంతాహ మిమం ద్వా ప్రశ్నో ప్రత్యోమి, తో చేన్మే వక్ష్యతి, న వై జాతు యుష్మాకమిమం కశ్చిద్బ్రహ్మోద్భ్యంజేతేతి పృచ్ఛ గార్గీతి॥

తా॥ పూజ్యులగు నో బ్రాహ్మణులారా! మీరంగీకరించితిరేని నేను యీ యాజ్ఞవల్క్యుని రెండు ప్రశ్న లడిగెదను. ఆ ప్రశ్నలకు యాజ్ఞవల్క్యు డుత్తరమిచ్చినయెడల మీలో యెవరును బ్రహ్మసంబంధవాదమున యీతనిని జయింపజాలరు అని పలికి బ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపగా, బ్రాహ్మణులు ఓ గార్గీ! ఆ ప్రకారమే ఆడుగుమా అని పలికిరి.

ఉ॥ సా హోవాచం వై త్వా యాజ్ఞవల్క్య, యథా కాశో వావై దేహో వో గ్రపుత్ర ఉజ్జ్యం ధనురధిజ్యం కృత్వా ద్వా బాణ వంతో, సపత్నాతివ్యాధినా, హస్తే కృత్వోపో త్తిష్ఠే దేవమేవాహం త్వాం ద్వాభ్యాం ప్రశ్నాభ్యాముపోదంతాం తో మే బ్రూహీతి, పృచ్ఛ గార్గీతి॥

తా॥ ఇట్లు గార్గి బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది యాజ్ఞవల్క్యుని యిట్లడిగెను. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! కాశీ విదేశములయందైన శూరపంశమునందు పుట్టిన రాజపుత్రుండు ధనుస్సు నెక్కు బెట్టుకొని శత్రువులను వ్యధపెట్టునట్టి రెండు మంచిబాణములను హస్తమునం దుంచుకొని యెట్లు శత్రువును సమీపించెనో, ఆ ప్రకారముగానే నేను నిన్ను శ్రేష్ఠములగు రెండు ప్రశ్నలతో సమీపించుచున్నాను. నీవు బ్రహ్మచేత్తవైతివేని ఆ ప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్పుమా! అని గార్గి యడుగగా, ఓ గార్గీ! అట్లే ప్రశ్న చేయుమా యని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలికెను.

ఈ విషయము విపులముగా బృహదారణ్యకోపనిషత్తున చూడవచ్చును. రెండవది నులభనుగూర్చి — ఈమె చరిత్ర మహాభారతమునందలి శాంతిపర్వమున జనకనులభానం వాదమున కనబడుచున్నది.

యధిష్ఠిర ఉవాచ = ధర్మరాజు అడిగెను.

శ్లో॥ అపరిత్యజ్య నాన్వక్ష్యం కరు రాజర్షి స త్తమ ।

కః ప్రాప్తో వినయం బుద్ధ్యా మోక్షత త్వం వదస్వ మే ।

తా॥ ఓ పితాచువా! భీష్మ! గృహస్థదర్మమును ఒడువక స్వబుద్ధిచే మోక్ష తత్త్వమును పొందినవా డెవడైనగలడా?

భీష్మ ఉవాచ = భీష్ముడు సమాధానమిచ్చెను.

శ్లో॥ అత్రాప్యదాహారంతీమమితిహాసం పురాతనం ।

జనకస్య చ సంవాదం నులభాయాశ్చ భారత ।

తా॥ ఓ ధర్మరాజా! ప్రాచీనమును జనకములభాసంవాదమును యిందు కుదాహరణ మునుగా తెలిపుదురు.

శ్లో॥ సన్నాసఫలకః కశ్చిద్భూషణ నృపతిః పురా ।

మైథిలో జనతో నామ ధర్మధ్వజ ఇతి శ్రుతః ।

తా॥ పూర్వము మిథిలాపతియగు జనకుడు ధర్మధ్వజుడని ప్రసిద్ధుడై సన్నాస ఫలమును పొందియుండెను.

శ్లో॥ స వేదే మోక్షకాస్త్రే చ స్వే చ కాస్త్రే కృతాగమః ।

ఇంద్రియాః సమాధాయ శశాస వసుధామిమామ్ ।

తా॥ అతడు వేదమునందును, వేదాంతమునందును, రాజనీతియందును నిపుణుడై ఇంద్రియములను లోబరచుకొని యీ భూమిని పాలించుచుండెను.

శ్లో॥ తస్య వేదవిదః ప్రాజ్ఞాః శ్రుత్వా తాం సాధువృత్తతాః ।

లోకేషు స్పృహయంత్యన్యే పురుషాః పురుషేశ్వర ।

తా॥ వేదజ్ఞుడగు అతని సత్ప్రవర్తనమును పండితులు సయితము ఆదర్శముగా నంచుకొనిరి.

శ్లో॥ అథ ధర్మయుగే తస్మిన్ యోగధర్మమనుష్ఠితా ।

మహీమనుచచారై కా నులభా నామ భిక్షుకీ ।

తా॥ అంతట నా ధర్మయుగమున యోగానుష్ఠానముగల “నులభ” యను ఒక సన్న్యాసిని భూమియందంతటను సంచరించుచుండెను.

శ్లో॥ తయా జగదిదం కృత్స్నమటంత్యా మిథిలేశ్వరః ।

తత్ర తత్ర శ్రుతో మోక్షే కథ్యమానస్త్రిదండిభిః ॥

తా॥ అచ్చటచ్చట సస్వాదులచే ఆమె జనకుని ధర్మ మాతృ ప్రవర్తనమును వినెను.

శ్లో॥ సాఽతిసూక్ష్మాం కథాం శ్రుత్వా తథ్యం నేతి కళంసయా ।
దర్శనే జాతసంకల్పా జనకస్య బభూవ హా ॥

తా॥ ఆమె ఆ విషయమున శంకగలదియై జనకుని చూడదలచెను.

శ్లో॥ తత్ర సా విప్రహాయాథ పూర్వరూపం హి యోగతః ।
అభిభ్రదనవద్యాంగీ రూపమస్యదను త్రమమ్ ।
చక్షుర్ని మేషమాత్రేణ లఘుస్త్రిగతిగామినీ ।
విదేశీనాం పురీం సుభూర్జగామ కమలేక్షణా ॥

తా॥ అంతట నా నులభ యోగప్రభావమున పూర్వరూపమును విడచి, అతి సుందరాకారమును ధరించి రెప్పపాటు కాలములో మిథిలానగరమునకు వచ్చెను.

శ్లో॥ సా ప్రాప్య మిథిలాం రమ్యాం ప్రభూతజనసంకులాం ।
భైక్షచర్యాపదేశేన దదర్శ మిథిలేశ్వరమ్ ।

తా॥ మిగుల జనసంకులమును, అతి సుందరమునైన ఆ నగరమున భిక్షాటన నెవ మున ఆమె జనకుని దర్శించెను.

శ్లో॥ రాజా తస్యాః పరం దృష్ట్వా సౌకుమార్యం వపుస్తదా ।
కేయం కస్య కుతో వేతి బభూవాగతవిన్యయః ॥

తా॥ జనకుడును ఆమె సౌకుమార్యమును వీక్షించి యీమె యెవరు? ఎవరి సంబంధురాలు? ఎచ్చటినుండివచ్చెను? అని ఆశ్చర్యపడెను.

శ్లో॥ తలోఽస్యాః స్వాగతం కృత్వా వ్యాదిశ్య చ వరాసనం ।
పూజతాం పాదశౌచేన వరాన్నేనాప్యతర్పయత్ ॥

తా॥ అంతట నా జనకుడు ఆమెకు స్వాగతమిచ్చి, పీత మొసగి పాదప్రక్షాళన మొనరించి మృష్టాన్నము నొసగెను.

శ్లో॥ అథ భుక్తవతీ ప్రీత్యా రాజానం మంత్రిభిర్వృతం ।
సర్వభాష్యవిదాం మధ్యే చోదయామాన భిక్షుకీ ॥

తా॥ నులభయు భోజనానంతరము మంత్రులతోడను, సర్వభాషల నెరిగిన వేదాన్తులతోను గూఢుకొనియున్న జనకుని మనస్సును యోగప్రభావముచే ప్రవేశించెను.

శ్లో! సులభా త్వస్య ధర్మేషు ముక్తో నేతి కళంసయా ।
 సత్వం సత్వేన యోగజ్ఞా ప్రవివేక మహీపతేః ।
 నేత్రాభ్యాం నేత్రయోరస్య రస్మీన్ సంయమ్య రస్మిభిః ।
 సా స్మ సంచోదయిష్యంతీ యోగబంధై ర్బంధ హా ।

తా॥ అట్లు జనకుని మనస్సును యోగప్రభావముచే ప్రవేశించి, నేత్రములను తన నేత్రములచేతను, చూపులను తన చూపులచేతను యోగశక్తిచే బంధించెను.

శ్లో! జనకోపుష్పత్స్మయన్ రాజా భావమస్యా విశేషయన్ ।
 ప్రతిజగ్రాహ భావేన భావమస్యా నృపో త్తమ ।

తా॥ జనకమహారాజు నవుచూ, ఆమె భావమును తెలుసుకొన్నవాడై, ఆమె భావమును తన భావముతో గ్రహించెను.

శ్లో! తదేకస్మిన్నధిషానే సంవాదః శ్రూయతామయం ।
 ఛత్రాదిషు విముక్తస్య ముక్తాయాశ్చ త్రిదండికే ।

తా॥ రాజ్యచిహ్నములను ధరించి ముక్తుడైన జనకునకును, సన్న్యాసి చిహ్నము లను ధరించి ముక్తురాలగు నులభకున్న యీక్రింది విధముగా సంవాదము జరిగెను.

ఇచట దీని నింత వివరించుట పాశకుల యభిరుచికొరకే, స్త్రీలకుగల పాండితీపటి మను నిరూపించుటకే స్థాలీపులకన్యాయమున యీ మూత్రము నిరూపింపబడినది. విస్తారముగా చూడదలచువారు మహాభారతమునందు శాంతిపర్వమున చూచుకొన వచ్చును. మరియు వేదములలో పేర్కొనిన విదుషీమణుల పేరులను చూడుడు.

పక్షిశ్రమ చేయక యెవరున్న పవిత్రులు గాజాలరను తత్త్వమును మనస్సులో నిడుకొనియే సామాన్యవిద్యయందుగాని, సంస్కృత విద్యయందుగాని, వేదవిద్యయందు గాని, బ్రహ్మవిద్యయందుగాని ప్రవేశింపవలయునని వారి చరిత్ర ఋషిభు చేయుచున్నది. కక్షీవంతుని పుత్రిక ఘోషయను నామె ఋగ్వేదము దశమ మండలములోని అనేక నూత్నలకు ఋషిక. ఈమెయేగాక అదితి, గోదా, నదీ, యమీ, శశ్వతీ, సరమా, నూర్యా, ఊర్వశీ, అత్రేయీ ప్రభృతులెందరో వేదవిదుషీమణులు వేదమంత్ర ద్రవ్యలుగా కనపడుచున్నారు. ఈ గ్రంథము ప్రారంభములో మొదట నాలుగు ఆధ్యాయములలో అంత వైరాగ్య యోగజ్ఞానములను గురించి కనుపించదు. కాని అచ్చటచ్చట అవసరముగు నీతులు లేకపోలేదు. అందువల్ల విరక్తులైనవారికి ప్రథమమున నిరాశ జనింప నక్కర లేదు. అచ్చటచ్చట యీ నాలుగు ఆధ్యాయములలోగూడ ధర్మవిషయము లనేకములు

గలవు. వాటిని మనము జీవన్ముక్తి సాధమునకు సోపానములుగా గ్రహించుకొనిన చాలును. ఇది వ్రాయకపోయిన గ్రంథము సాంగము గాకపోవుటయు, చదువరులకు యీ మదాలసాచరిత్రము సంపూర్ణముగా తెలియకపోవుటయు నగునని దీని నిచట వ్రాయడమైనది. ఐదవ అధ్యాయమునుండి 18 అధ్యాయములు ఆమోఘమైన వైరాగ్య యోగజ్ఞానములను గురించి ప్రబోధించుచున్నవి. అయితే దీనిలో యజ్ఞాదులకు సంబంధించిన భాగము కొంత అధునాతనకాలమున కనుపయుక్తమని తలంచి విడిచిపెట్టబడినది. పాఠకులు గ్రహింతురుగాక! ఈ గ్రంథమునందు వైరాగ్య, యోగ, జ్ఞానములను గురించియేగాక అచ్చటచ్చట రాజనీతులు, గృహస్థాశ్రమధర్మములు, పతివ్రతాత్వము, ఏకపత్నివ్రతత్వము మొదలగునవి సయుక్తముగా ప్రతిపాదించబడినవి. గృహస్థాశ్రమము నందుండియే యిట్టి యమోఘజ్ఞానమును పొంది, స్వయముగా తాను తరించుటయేగాక తన సంతానమునుకూడ తరింపజేసిన యీ మదాలసాచరిత్ర మత్యద్భుతము. కావుననే సంసారమునందుండి తరింపగోరువతి గృహస్థుడును ముఖ్యముగా ప్రతివారీమణియు యీ గ్రంథమును చదువుట అత్యంతోపయోగమునుట కెట్టి సందేహమునులేదు. ఆ యుద్దేశముతోనే సంస్కృతవాఙ్మయమున మార్కుండేయమహాపురాణమునందున్న యీ చరిత్రము తెనుగున అనువదించబడినది. ఇది ముముక్షుజ్ఞానోపయుక్తము కాగలదని ఆశించుచున్నాను. ఏతద్ గ్రంథానువాదమునకు నియోగించి అన్నివిధముల నాకీసదవకాళమును గల్పించిన శ్రీ సద్గురువ రేణ్యులును, మద్గురుదేవులునగు శ్రీ శ్రీ మలయాళ దేశికేంద్రుల పాదపద్మముల సన్నిధిని నా కృతజ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదముల సమర్పించుకొనుచున్నాను. ఇంచే దైనా మంచి గనుపించినచో నది శ్రీ సద్గురుమూర్తి దివ్యచరణారవింద సేవాఫలమేగాని అన్యముగాదు.

పాఠకమహాశయుల కింకొక్క మనవి. ఇందు దత్తాత్రేయ మునీంద్రుడు ఆలర్కునకు “యోగస్వరూపమును” దెలుపు ఘట్టమునందు “శకాంతరత్ని సంయోగాత్” ఆనుష్లోకము మొదలు “సర్వస్వే జీవనాయాలం” అను ష్లోకమువరకుగల పది ష్లోకములును మిగుల నిగూఢార్థ గర్భితములై యున్నవి. వీటికి నా బుద్ధికి గోచరమైనంతవరకు తాత్పర్యమును వ్రాసినీని. ప్రాజ్ఞపాఠకలోకమున కేదైన నూతనార్థము న్సురించుచో దయయించి తెలిపిన మరు ముద్రణమున ప్రకటింపఁ బ్రయత్నము జరుగును.

ఇక నీ విషయమున యీ మదాలసాచరిత్ర ప్రాశస్త్యముం దెలుపు నొక చాటు ష్లోకమునుదహరించి దీని నింతటితో విరమించుచున్నాను.

“శుద్ధోఽసి బుద్ధోఽసి నిరంజనోఽసి
సంసారమాయాపరివర్జితోఽసి ।

సంసారస్వప్నాం త్యజ మోహనిద్రాం
మదాలసా వాచమువాచ పుత్రమ్ ।

బిడ్డా! నీవు కుద్ధుడవు (మాయామలినరహితుడవు), జ్ఞానస్వరూపుడవు, దోష రహితుడవు, సంసారమాయా మోహమునుండి విడివడినవాడవు (జనన మరణ ప్రవాహ రూప మాయ లేనివాడవు), సంసారస్వప్నముగల మోహనిద్రను త్యజింపుము, లెమ్ము. నీ స్వప్నరూపమును గనుకొమ్ము. అని మదాలస పుత్రునకు జోలపాటల నెపమున - ఉగ్గుపాలతో నుపదేశించెను. ఇవి యెల్లెడల ప్రచారపథమునం దుండుట ప్రాజ్ఞులకు విశిష్టమే.

శమిత్యోమ్

ఇట్లు,

శ్రీ సద్గురు చరణరజోరేణువు,

Ch. అప్పల స్వామి,

సాహిత్యశిరోమణి.

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ

మదాలసాచరిత్రము

శ్లో! యద్యోగిభిర్భవభయా ర్థినాశయోగ్య
మాసాద్య వందితమతీవ వివిక్తచిత్రైః |
తద్వ్యః పునాతు హరిచాదసరోజయుగ్మ
మావిర్భవత్రమవిలంఘితభూర్భవస్వయః ||

తా|| నిరంతర ఏకాంత (పరబ్రహ్మ) చింతనాపరులగు యోగిపుంగవులకు వంద్యమై జననమరణరూప భవభయార్థినాశయోగ్యమై వందనీయుమై క్రమముగా భూర్భవ స్సువస్సులనుదాటి ఆవల ప్రస్తుతముగా వెలుగుచున్న శ్రీహరిపాద సరోజయుగ్మ మిమ్ములను రక్షించుగాక!

శ్లో! ప్రాగ్భూవ మహావీర్యః శత్రుజిన్నామ పార్థివః |
తుతోష యస్య యజ్ఞేషు సోమావాప్త్యా పురందరః ||

తా|| పూర్వకాలమున ఎవనిచేత చేయబడు యజ్ఞములయందలి సోమరసము నాస్యాదించి దేవేంద్రాది దేవతలు సంతోషించిరో, అటువంటి యజనకేలుడును, మహా వీర్యవంతుడునగు శత్రుజిత్తు అను పేరుగల ఒక రాజుండెను.

— ఋతధ్వజ మహారాజు జననము - బాల్యక్రీడలు —

శ్లో! తస్యాత్మజో మహావీర్యో బభూవారివిదారణః |
నామ్నా ఋతధ్వజః ఖ్యాతః సర్వలక్షణసంయుతః ||

తా|| ఆ శత్రుజిత్తునకు మహాపరాక్రమవంతుడును, శత్రువిదారకుడును, సర్వ లక్షణోపేతుడు నగు ఋతధ్వజుడని పేరుచేత ప్రసిద్ధిజెందిన ఒక కుమారుడుండెను.

శ్లో! బుద్ధివిక్రమలావణ్యైః గురుశక్రాశ్వినాం సమః |
ససమాసవయోబుద్ధిసత్వవిక్రమచేష్టితైః |
నృపపుత్రో నృపసుతైర్నిత్యమాస్తే సమావృతః ||

తా|| బుద్ధియందు బృహస్పతితోను, పరాక్రమమునందు దేవేంద్రునితోను, రూపమునందు అశ్వినీదేవతలతోను సమానుడగు ఆ రాజకుమారుడు పయోబుద్ధి సత్సవిక్ర మము లన్నింటిలోను తనలో సమానమైన రాజపుత్రులతో నెల్లప్పుడుకూడీ విహరించుచు కాలము గడపుచుండెను.

శ్లో|| కదాచిచ్చాస్త్రసద్బాన వివేకృతగృహ్యయః |
కదాచిత్కావ్యసంలాపగీతనాటకసంభవైః |
తథైవాక్షవిసోదైశ్చ శస్త్రాస్త్రమినయేషు చ |
యోగ్యో నియుద్ధనాగాశ్వస్వస్వందనాభ్యాసతిత్పరః |
శేషే స్యపేంద్రపుత్రోఽసౌ సరేంద్రపదయైర్విప్రుతః |

తా|| ఆ ఋతధ్వజుడు కాస్త్రాభ్యాసముచేత కలిగిన వివేకమువలన మించి బుద్ధి మంతుడై ఒకప్పుడు కావ్యనాటకాలంకార సంగీతాలాపారులచేతను, మరొకప్పుడు పాచికలు మొదలగు ద్యుతవిసోదయలచేతను, ఒకప్పుడు శస్త్రాస్త్రాభ్యాసములచేతను, ఒకప్పుడు నీతికాస్త్రాభ్యాసముచేతను, మరొకప్పుడు పంచెములచేతను, ఇంకొకప్పుడు ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు మొదలగు వాహనములయొక్క అభ్యాసముచేతను రాజపుత్రులతో కూడుకొని వినోదించుచుండెను.

శ్లో|| యథైవ హి దివా తద్వద్రాత్రావపి ముదా యుతాః |
శేషాం తు క్రీడతాం తత్ర ద్విజభూషవిళాం సుతాః |
సమానవయసః ప్రీత్యా రంతుమాయాంత్యనేకకః ||

తా|| ఇట్లు సంతోషముతో కూడుకొన్నవారై రాత్రింబవళ్లక విసోదించుచు, ఆటపాటలతో కాలము గడుపుచున్నవారితో ఆడుకొనుటకు సమానవయస్కులగు యితర బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యసమూహుగూడ ఆసోకులు వచ్చుచుండిరి.

ఋతధ్వజుని జూచుటకు ఆశ్వతరుడను నాగరాజకుమారు లిరువురు వచ్చుట

శ్లో|| కస్యచి త్త్యథ కాలస్య నాగలోకాన్మహీతలం |
కుమారావాగతౌ నాగౌ పుత్రావశ్యతరస్య తు |
బ్రహ్మరూపప్రతిచ్ఛన్నౌ తరుణౌ ప్రియవాదినౌ |

తా|| ఇట్లు కొంతకాలము గతించిన తరువాత - నాగలోకమునుండి నిగూఢ మగు బ్రహ్మతేజస్సుగలవారును, తరువాతయస్కులును, ప్రియముగా మాట్లాడువారును గల ఆశ్వతరుడనువాని పుత్రులు నాగకుమారు లిరువురు భూలోకమునకువచ్చిరి.

శ్లో|| తౌ తైర్నృపసుత్రైస్సార్థం తథైవాన్వైర్ద్విజాత్మజైః |
వినోదైర్విభిద్ధైస్తత్ర తఫతుః ప్రీతినయుతౌ |

తా|| ఆ నాగకుమారు లిరువురును మిక్కిలి సంతోషముతో కూడుకొన్నవారై, ఆ రాజపుత్రులతోను, బ్రాహ్మణకుమారులతోను, అట్లే యితరులతోనుకూడ పలువిధములగు వినోదముతో ఆనందించుచు ఉండిరి.

శ్లో|| పర్వే చ వే నృపసుతాస్తే చ బ్రహ్మవిశాం సుతాః |
 నాగరాజాత్మజౌ తౌ చ న్నానసంవాహనాదికాం |
 నక్షత్రగంధార్షసంఘాతాం చక్రుర్భౌగభుజక్రీయామ్ ||

తా|| అప్పుడు ఆ బ్రాహ్మణ కుత్రియ వైశ్య కుమారులందరున్న ఆ నాగరాజ కుమారులకు స్వాగతము చేయించి, ఒకలురది మంచినైపుములను కట్టించి చండనాచుల వలది ఆనందయోగ్యమును (యిష్టమును) మృష్టాన్నభోజనమును చేయించిరి.

శ్లో|| అహస్యహస్యనుప్రాప్తే తౌ చ నాగకుమారకౌ |
 ఆజగ్మతుస్సుదా యుక్తా ప్రీత్యా సూనోరృహీపతేః |
 స చ తాభ్యాం నృపసుతేః పతం నిర్వాణమాస్తవాన్ ||

తా|| ఇట్లు ఆ నాగకుమారులు రాజకుమారుడగు ఋతధ్వజునియందుగల ప్రీతి చేతను, ఆతనికి వీరియందుగల ప్రేమచేతను, మిక్కిలి సంతోషముతో ప్రతిదినమును వచ్చుచు వోవుచుండిరి. ఆ రాజకుమారుడును వారిల యీ యాగమనమువలన మిక్కిలి ఆనందమును పొందుచుండెను.

శ్లో|| వినోదైర్వివిధైః హాస్యసంలాపాదిభిరేవ చ |
 వినా తాభ్యాం న భుభుజే న సన్నా న పపౌ మధు |
 న శేషే చ న జగ్రాహ శాస్త్రాగ్యాత్మగుణ్ధయే ||

తా|| వివిధ వినోదకలచేతన, హాస్యసంభాషణాదులచేతను వారలవలన సంతృప్తి డగు నా రాజకుమారుడు యిక ఆ నాగకుమారులు లేనిదే భుజించుట కిష్టపడడు, స్నానము చేయుడు, పానమును చేయుడు. ఆత్మ గుణాభివృద్ధిదాయకములగు శాస్త్రములనైనను చదువడు. తుదకు వారు లేనిదే ఏదియు నతనికి వినోదహేతువుగాదు, ఏదియు నింపు గలిగింపలేదు.

శ్లో|| రసాతలే చ తౌ రాత్రి వినా తేన మహాత్మనా |
 నిస్వాసపరమా నీత్యా జగ్మతుస్తం దినేదినే ||

తా|| ఇక్కడ పాతాళలోకమునందు ఆ నాగకుమారు లిరువురు ఆ రాజకుమారుడు శేని రాత్రి నెట్లో అతి కష్టముగా గడిపి తెల్లవారునదే నడవుగ ప్రతిదినమునందును రాజకుమారునియొద్దను వోవుచుండిరి.

శ్లో॥ మర్త్యలోకే పరా ప్రీతిర్భవతోః కేన పుత్రకా ।
 సహేతి చ ప్రలపితౌ తావభా నాగకుమారకా ।
 దృష్టయోరత్ర వాతానే జహూని దివసాని మే ।
 దివారజన్యామేవోభా పశ్యామి ప్రియదర్శనా ।

తా॥ ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన పీడిన ఒకదినమున ఆ నాగకుమారుల తండ్రి వారి నిట్టడిగెను. విడ్డలారా! మర్త్యలోకములో మీకు యెవనిమై నింత ప్రీతి కలిగినది? మిమ్ముల నింతగా ఆకర్షించినవారెవరు? చాలకాలమునుండి రాత్రింబగళ్లు చూచుచున్నానుగదా? మీరేవో ప్రీతిపాత్రమైన ఒకవస్తువును దర్శించి తనివి బొందకున్నట్లు గనబడుచున్నారు.

శ్లో॥ ఇతి పిత్రా స్వయం పృష్టే ప్రసవత్య కృతాంజలి ।
 ప్రత్యూచతుర్మహాభాగా వ్రగగాధిపతేస్తుతౌ ।

తా॥ అని యీ విధముగా తమ తండ్రిచేత అడుగబడినవారై మహానుభావులగు ఆ నాగకుమారు లిరువురును తండ్రికి నమస్కరించి అంజలిపుటబడ్డై యిట్లు చెప్పిరి.
 పుత్రావూచతుః = కుమారు లిరువురు చెప్పిరి.

శ్లో॥ పుత్రశ్శత్రుజితస్తాత నామ్నా భ్యాత ఋతధ్వజః ।
 రూపనానారజోపేతః కూటో మానీ ప్రియంపదః ।
 అనావృతకథో వాగ్మీ విద్వాన్మైత్రో గుణాకరః ।
 మాన్యమాసయితా ధీమాన్ హ్రీమాన్విసయభూషణః ।

తా॥ తండ్రి! భూలోకమునందు మిక్కిలి రూపవంతుడును, అర్జవగుణోపేతుడును, కూరుడును, మానవంతుడును, ప్రియభాషణము గలవాడును, వ్యాపకమై ప్రసిద్ధమైన శరీరగలవాడును, మంచిన కృత్యము గలవాడును, విద్వాంసుడును, స్నేహపాత్రుడును, సకల సద్గుణములకు నిలయమైనవాడును, పూజించదగినవారిని పూజించువాడును, ధీమంతుడును, ఉచితలజ్జగలవాడును, వినయమే భూషణముగా గలవాడునగు శత్రుజితను రాజానకు కుమారుడగు ఋతధ్వజుడను పేరుచే ప్రసిద్ధిచెందిన రాజకుమారుడొకడు గలడు.

శ్లో॥ తస్యోపచారసంప్రీతిసంభోగావప్యౌతం మనః ।
 నాగలోకేన్యలోకే వా న రతిం విందతే పితః ।

తా॥ ఓ తండ్రి! మిక్కిలి ప్రీతిపూర్వకమైన ఆతని సత్కారాద్యుపచారముల ననుభవించినపిదప మనస్సు ఆతనియందు లగ్నమై నాగలోకమునందుగాని లేక మరే లోకమునందుగాని దేనియందును ప్రీతిని జూపకున్నది.

శ్లో॥ తద్వియోగేన నా తాత నిశా పాతాళశీతలా ।

పరితాపాయ తత్సంగశ్చాహ్లాదాయ రసిర్దివా ।

తా॥ ఆతనియొక్క యొడబాటువలన మాకు ప్రకాంతశీతలమగు యీ పాతళము చీకటిగుహవలె పరితాపమును కలుగజేయుచున్నది ఆతనితోడి సహవాసము (స్నేహము) పగటియందు నూయ్యనివలె మౌనంతో ఆనందమును గలిగించుచున్నది.

తండ్రి వానివలన ఋతధ్వజుని చరిత్రవిని అతని గుణములను క్లాషించుచు

అతని వానికేదేని ఉపకృతి చేయవలెనుట

పితోపాచ = తండ్రి చెప్పెను.

శ్లో॥ పుత్రః పుణ్యవతో ధన్యః స యస్యేవం భవద్విధైః ।

పరోక్షస్యాపి గుణిభిః క్రియతే గుణకీర్తనమ్ ।

తా॥ నాయనా! మీబోటి గుణవంతులచేత పరోక్షమునం దున్న వాడైనను యెవని గుణకీర్తనము యీ విధముగా చేయబడుచున్నదో, అట్టివాడెంత ధన్యాత్ముడో గదా! ఆహా! అట్టి పుత్రునిగన్న తల్లిదండ్రు లెంత పుణ్యాత్ములయ్యాల!

శ్లో॥ సంతి శాస్త్రవిదోఽకీలాః సంతి మూర్ఖాస్సుకీలినః ।

శాస్త్రకీలే సమం మన్యే యస్మిన్ ధన్యతరం తు తమ్ ।

తా॥ లోకమునందు శాస్త్రములు బాగా చదువుకొని శాస్త్రార్థములు చేయగలవారినేమియున్నను, వారిలో ఉత్తమమగు నడవడి నున్న అట్లే మంచినడవడిగలవారైనను శాస్త్రజ్ఞానము లేనివారనేమియున్నారు. కాని శాస్త్రము (విద్య), శీలము (మంచి ప్రవర్తనము) యీ రెండును ఎవనియందు సమానముగా నుండునో అతడే ధన్యాత్ముడనుట కేమైన సందేహమున్నదా? అయితే అట్టివారరుదు.

శ్లో॥ యస్య మిత్రగుణాన్మిత్రాణ్యమిత్రాశ్చ పరాక్రమం ।

కథయంతి సదా సత్సు పుత్రవాన్ తేన వై శితా ।

తా॥ ఎవనియొక్క సర్వణశంపత్తిని మిత్రులున్ను, పరాక్రమాది గుణములను శత్రువులున్ను ఎల్లప్పుడు సత్పురుషుల సమక్షమున ప్రశంసించుటలో, అటువంటి పుత్రుడు గల తండ్రియే తండ్రి. అతడే పుత్రవంతుడు.

శ్లో॥ తస్యోపకారిణః కచ్చిద్భవద్భ్యామభివాంఛితం ।

కించిన్నిష్పాదితం పశ్యే పితోపాయ చేతసః ।

తా॥ విడ్డలారా! అటువంటి ఉపకారికి ప్రేమాస్పదునకు మీ మనస్సంతుష్టికొరకు ఏదైనా ప్రత్యుపకృతి చేసినచో బాగుండునని మీకేమైనా కోరికగలదా? అట్టి కోరిక మీకు గలిగినచో చెప్పుడు.

శ్లో॥ స ధన్యో జీవితం తస్య తస్య జన్మ సుజన్మనః ।

యస్యార్థినో న విముఖా మిత్రార్థే స చ దుర్బలః ।

తా॥ ఎవని నర్థించి అర్థలు విముఖులును, విఫలులునుగానో, ఎవడు మిత్రుల నిమిత్తము ఏమియు లేనివాడగుచున్నాడో, (ఇతరులకొరకు సర్వస్వము వర్పించు చున్నాడో) అట్టివాని జన్మయే జన్మ. అనియే ఉత్తమోత్తమము. అతని జీవితమే జీవితము. నిజముగా అతడే ధన్యుడు.

శ్లో॥ మద్భ్రహ్మే యత్సునర్ణాదిరత్నవాహనమాసనం ।

యద్వాఽన్యత్ప్రీతయే తస్య తిద్దేయమవిశంకయా ।

తా॥ మన యింట గలవానిలో సువర్ణాదిభూషణములుగాని, రత్నమాల్యాంబరములుగాని, వాహనములుగాని, ఆసనములుగాని, ఇంత యేమి? అతని కిష్టమైన దేదైనను నిరాటంకముగా సమర్పింపుడు.

శ్లో॥ ధిక్తస్య జీవితం పుంసో మిత్రాణామపకారిణః ।

ప్రతిరూపమకుర్వక యో జీవామిత్యవగచ్ఛతి ।

ఉపకారం సుహృద్వర్గేష్వపకారం చ శత్రుషు ।

నృమేఘో వర్షతి ప్రాజ్ఞాన్తస్యేచ్ఛతి సదోన్నతిమ్ ।

తా॥ మిత్రులకు అపకారము చేసినవానియొక్క జీవితము నిందితమైనది. ఉపకారమునకు తగిన ప్రతికరిని చేయకుండా ఉండువారియొక్క జీవిత మొక జీవితము గాదు. ప్రత్యుపకారబుద్ధి లేకయే జీవించుననుకొనుట పరమపాపమును మూట గట్టుకొనుట. ఎవడు ఉత్తములగు సుహృద్వర్గల కుపకారమును శత్రువులకు తగిన కాష్ఠిని (శరే కాశ్యం సమాచరేత్) చేయుచున్నాడో, అట్టివాని ఉన్నతని ప్రాజ్ఞులు సదా కొరుచుందురు.

పుత్రాహూచతుః = పుత్రులు చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ కిం తస్య కృతకృత్యస్య కర్తుం శక్యేత కేనచిత్ ।

యస్య సర్వార్థినో గేహే సర్వకామైస్సదాఽర్చితాః ।

తా॥ తండ్రీ! మీరు చెప్పినదంతయు నిజమేగాని, ఎవని గృహమందు నిరంతరము అర్థులు తండ్రోపతండ్రములుగావచ్చి సమస్త కామితములను పొంది పూజింపబడి సంకుష్టైరి పోవుచుండునో, యెవనికి చేయదగినదియు, పొందదగిన దేమియూ లేదో అట్టి యాబుతధ్వజుని దేనిచేత మనము సంతృప్తినిగా కేయగలము?

శ్లో! యాని రత్నాని తద్దేహే పాతాళే తాని నః కుతః ।

నాహనాసనయానాని భూషణాన్యంబరాణి చ ॥

తా॥ ఆతని గృహమునందున్న రత్నములుగాని, వాహనాసనాదులుగాని, భూషణములుగాని, వస్త్రములుగాని మన పాతాళలోకముం దెక్కడున్నవి? ఆతనికేమి టను కొడువలేదు.

శ్లో! విజ్ఞానం యచ్చ తత్రాస్తి తదన్యత్ర న విద్యతే ।

ప్రాజ్ఞానామప్యసా తాత సర్వసందేహహృత్తమః ॥

తా॥ ఓతండ్రి! ఇక విద్యావిజ్ఞానములయందు జాతమన్ననో, ఆతనియందుగల విజ్ఞానము మరెచ్చటను మేము జూడలేదు. ఆతడు ప్రాజ్ఞులలో ప్రాజ్ఞుడు. సర్వసందేహములను పోగొట్టగల ధీమంతుడు.

శ్లో! ఏకం తస్యాస్తి కర్తవ్యమసాధ్యం తచ్చ నో మతం ।

హిరణ్యగర్భగోవిందశర్కారాదీనాం వరాదృతే ॥

తా॥ అయితే ఆతనికి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాలలలో యే ఒక్కరి వరప్రసాదముననోగాక, యితరులచేత ఆసాధ్యమైన ఒక కార్యము మాత్ర మున్నట్లు మేము తలంచుచున్నాము.

పితోవాచ = తండ్రి చెప్పెను.

శ్లో! తథాపి శ్రోతుమిచ్ఛామి తస్య యత్కార్యము త్తమం ।

అసాధ్యమథవా సాధ్యం కిం చాసాధ్యం విపశ్చితామ్ ॥

తా॥ నాయనలారా! అట్లయినచో ఆతనికి యిట్టమైన ఆ కార్యము సాధ్యమైన దైనను, అసాధ్యమైనదైనను, మరియు ప్రాజ్ఞులకుగూడ సాధ్యమైనది కాకున్నను సరే, అదేదో ముందు దానిని వివగోరుచున్నాను.

శ్లో! దేవత్వమమరేశత్వం తత్పూజ్యత్వం చ మానవాః ।

ప్రయాంతి వాంఛితం చాన్యద్దృఢం యే వ్యవసాయినః ॥

తా॥ దృఢముగా పట్టుదలతో ప్రయత్నించినట్లయితే మానవులు దేవత్వమును గాని, దేవేంద్రుడవనిగాని, ఆ దేవతలచేత పూజింపదగినస్థితినిగాని, అంతేగాదు మరి దేనిని కోరిన దానిని పొందగలరు.

శ్లో! నావిజ్ఞాతం న చాగమ్యం న ప్రాప్యం దివి చేహ వా ।

ఉద్యతానాం మనుష్యాణాం యతచిత్తేంద్రియాత్మనామ్ ॥

తా॥ ప్రయత్నశీలరయినట్టియు చిత్రేంద్రియ మనోనిగ్రహము గలిగినట్టియు, మానవులకు యీ లోకమందైనను, పరలోకమందైనను తెలియబడనిదిగాని, గోచరము గానిదిగాని, పొందబడనిదిగాని ఏదియులేదు.

శ్లో॥ యోజనానాం సహస్రాణి యాతి గచ్ఛన్ విపీలికః |
అగచ్ఛన్ వై నతేయోఽపి పదమేకం న గచ్ఛతి |

తా॥ నడచుటకు ప్రయత్నించిన చీమ నడచుచు నడచుచు వేలకొలది యోజనముల దూరము పోగలదు. పోవుటకే ప్రయత్నములేనిచో మహాజనసత్వసంపన్నుడగు గరుత్మంతుడైనను ఒక్కడుగుగూడ ముందుకు పోజాలదు.

శ్లో॥ క్వ భూతలం క్వ చ ధ్రౌవ్యం స్థానం యత్రాప్తప్రవాన్ధ్యవః |
ఉత్తానవాదన్మపతేః పుత్రస్సద్భూమిగోచరః |

తా॥ నాయనలారా! చూడుడు! భూమియొక్కడ? ధ్రువస్థానమెక్కడ? భూతల నివాసియుగు ఉత్తానపాద నృపాలుని కుమారుడైన ధ్రువుడు ఆ స్థానమును పొందినాడని ననో ఆతడెంత ప్రయత్నశాలియో ప్రయత్నమువలన గలిగిన ఫలమెట్టిదో ఊహించుకొనుడు.

శ్లో॥ తత్కర్మతాం మహాభాగా కార్యవాన్యేన పుత్రకౌ |
స భూపాలనుతస్సాధుర్యేనాన్వణ్యం లభేత వామ్ |

తా॥ అందువలన ఓ పుత్రులారా! ఉత్తముడగు నా రాజకుమారుని ఋణమును మీరెట్లు తీర్చుకొనగలరో ఆతడు మీనుండి ఎట్టి ఉపకృతిని పొందదగినవాడో, అట్టి కార్యమును నేనేదైనా జేయవలసియుండిన నిస్సంశయముగా చెప్పుడు.

॥ బుతధ్వజుని అభీష్టము నెరిగించుటకై తండ్రికి ఆతని వృత్తాంతమును నాగకుమారులు చెప్పుట - గాలవముహూర్తి వృత్తాంతము ॥

పుత్రాపూచతుః = కుమారులు చెప్పిరి.

శ్లో॥ తేనాఖ్యాతమిదం తాత పూర్వవృత్తం మహాత్మనా |
కౌమారకే యథా తస్య వృత్తం సద్వృత్తశాలినః |

తా॥ తండ్రి! అట్లయిన ఉత్తమచరితుడగు నా బుతధ్వజుని కౌమారావస్థయందు జరిగిన కథను ఆ మహాత్ముడు మాకు చెప్పినదానిని చెప్పినట్లు నీకు చెప్పెదము వినుము.

శ్లో॥ తస్య శత్రుజితం తాతం పూర్వం కశ్చిద్ద్విజో త్తమః |
గాలవోఽభ్యాగమధీమాన్ గృహీత్వా తురగో త్తమమ్ |

తా॥ పూర్వమొకప్పుడు అబ్బుబెన్ద్రజాని తండ్రియగు శత్రుజితుని దగ్గరకు గాలవుడను పేరుగల బుద్ధిమంతుడగు నొక బ్రాహ్మణోత్తముడొక యశ్వరాజమును తీసికొనివచ్చెను.

శ్లో॥ ప్రత్యువాచ చ రాజారం సముపేత్యాశ్రమం మమ ।
 ణోఽపి దై త్యాదమో రాజన్విధ్యంసమచి పాపకృత్ ।
 త త్తద్రూపం సమాస్థాయ సింహే భవనఞ్చారిణామ్ ।

తా॥ అట్లు వచ్చి, రాజుతో ఆ బ్రాహ్మణుడిట్లు చెప్పెను. రాజా! పాపాత్ముడగు నొక రాక్షసాధముడు, సింహుడు, ఏనుగు మొదలగు క్రూరజంతువుల రూపముతో ఆశ్రమమునకువచ్చి సర్వమును ధ్వంసమొనరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అన్యేషాం చాతితాయానామసార్వశమకారణాత్ ।
 సమాధిధ్యానయుక్తస్య మానవతరతస్య చ ।
 తథా కరోతి విఘ్నాని యథా నేచ్ఛామి పార్థివ ।

తా॥ మరియు వికృతముగు పెద్ద పెద్దచేహములను ధరించి రాత్రింబగళ్ళు సమాధి ధ్యాన నిమగ్నుడనైసట్టియు, మానవత్రిధానియైనగు నాకెన్ని విఘ్నములు చేయవలెనో అన్ని విఘ్నములను అకారణముగా చేయుచున్నాడు. ఏది నాకీష్టముండదో దానినే తప్పక చేయుచు నన్నెంతో బాధించుచున్నాడు.

శ్లో॥ దగ్ధం ణోపాగ్నినా సద్యః సమర్థాస్తం పయం న తు ।
 దుఃఖార్జితస్య తపసో వ్యయమిచ్ఛామి పార్థివ ।

తా॥ ఆ దురాత్ముడగు రాక్షసుని ణోపాగ్నిచేత తక్షణమే దగ్ధమొనర్చుటకు మేము సమర్థులమైనను, మిక్కిలి కష్టపడి సంపాదించిన తపస్సు వ్యయమైపోవునే యను భయముచేత మేమాకునికి పూనుకొనలేదు.

శ్లో॥ ఏకదా తు మయా రాజపుత్రినిర్విణ్ణచేతసా ।
 తత్ క్షేత్రేతేన సుక్ష్మాసో నిరీక్ష్వాంబరముజ్జితః ।

తా॥ ఒకప్పుడు ఆ రాక్షసునిచేత మిక్కిలి కష్టపెట్టబడి, ఆయాసముగల మనస్సు గలవాడనై ఆ దురాత్మునే తలంచుచు, క్షేత్రముతో ఆకాశమువంకజూచి ఒక నిట్టూర్పు విడచితిని.

శ్లో॥ తతోఽంబరతలాత్సద్యః పతితోఽయు తురంగమః ।
 వాక్ చాశరీణీ ప్రాహ నరనాథ కృణుష్వ తత్ ।

తా|| వెంటనే ఆకాశమునుండి యీ గుఱ్ఱము నా సమీపమున దిగినది. మరియు నో రాజా! ఆకాశవాణీయు నిట్లు చెప్పినది. దానిని వినుము —

శ్లో|| అక్రాంతః సకలం భూమేర్వలయం తురగోత్తమః |
సమర్థః క్రాంతమర్కేణ తవాయం ప్రతిపాదితః |

తా|| ఓయీ ఋషిసత్తమా! ఈ ఉత్తమాశ్వము సమస్త భూవలయమును ఒక్క-
క్షణములో నధిగమించుటకు సమర్థమైనదియు, మరియు నించుకయు నలసటబొందనిదియు
నగు దీనిని నూర్యభగవానుడు నీ కొరకు పంపించెను.

శ్లో|| పాతాళాంబరతోయేషు నాస్య ప్రతిహతా గతిః |
సమస్తదిక్షు వ్రజతో న సంగః పర్వతేషు చ |

తా|| పాతాళమునందుగాని, ఆకాశమునందుగాని, జలమునందుగాని, సమస్త
దిక్కులయందుగాని, పర్వతములయందుగాని యెచ్చటను దీని గమనమునకు అడ్డులేదు.

శ్లో|| యతో భూవలయం సర్వమక్రాంతోఽయం చరిష్యతి |
తతః కువలయో నామ్నా ఖ్యాతిం లోకేషు యాస్యతి |

తా|| మరియు నిది భూవలయమునంతయు ననాయాసముగా సంచరింపగల్గుటవలన
దీనికి “కువలయ” మను ప్రసిద్ధివామము లోకమున నేర్పడగలదు.

శ్లో|| క్షిత్వాత్వహర్షికం పాబో యశ్చ త్వాం దానవాధమః |
తమవ్యేనం సమారుహ్య ద్విజశ్శేష్ హనిష్యతి |
శత్రుజిన్నామ భూపాలస్తస్య పుత్ర ఋతధ్వజః |

తా|| ఓ భూసురోత్తమా! పాపాత్ముడగు యే రాక్షసాధముడు అహర్నిశలు
నిన్ను కష్టపెట్టుచున్నాడో, అట్టి దురాత్ముని శత్రుజిత్తను భూపాలునకు కుమారుడగు
ఋతధ్వజుడు యీ యశ్వము నధిరోహించి వధించగలడు.

శ్లో|| ప్రాప్యైతదశ్వరత్నం చ ఖ్యాతిమేతేన యాస్యతి |
సోఽహం త్వాయనుసంప్రాప్తస్తపసో విఘ్నకారిణమ్ |
తం నివారయ భూపాల భాగభాజ్ నృపతిర్యతః |
తదేతదశ్వరత్నం మే మయా భూప నివేదితమ్ |

తా|| మరియు నీ యశ్వరత్నమును పొంది దీనిచే నాతడు మిగులఖ్యాతిని
గాంచగలడు. అందువలన ఆ యాకాశవాణి చెప్పినరీతిగా నిన్ను నే నాశ్రయించితిని.
కాన నో రాజా! తపోవిఘ్నకారియగు నా రాక్షసాధముని నివారించుము దుష్టాక్షు

ణయు, శిష్టరక్షణయు రాజులకు విహితమేగదా! కావున నిదిగో నీ యశ్వరత్నమును సమర్పించుచున్నాను స్వీకరింపుము.

శ్లో! పుత్రమాజ్ఞాపయ తథా యథా ధర్మో న లుప్యతే |
 స తస్య వచనాద్రాజా తం వై పుత్రమృతుధ్వజమ్ |
 తదశ్వరత్నమారోప్య కృతకాతుకమంగళం |
 అపైషయత ధర్మాత్మా గాలవేన సమం తదా |
 స్వమాశ్రమపదం సోఽపి తమాదాయ యయా మునిః |

తా|| మరియు ధర్మలోపము లేకుండునట్లుజేయుము. నీ పుత్రుని యీ కార్యము నకై యాజ్ఞాపింపుము. ఇట్లు చెప్పుచున్న ఆ గాలవుని మాటలువిని ధర్మాత్ముడగు రాజు ఉత్సాహవంతుడును, శోభనశీలుడునగు తనకుమారుని అశ్వము నధిరోహింపజేసి గాలవుని వెంటబంపెను. ఆ మునియును ఋతధ్వజుని వెంటనిడుకొని తనయాశ్రమమునకుబోయెను.

ఇతి శ్రీమార్కండేయమహాపురాణే పితాపుత్రసంవాదే
 మదాలసోపాఖ్యానే కువలయాశ్వీయే
 అష్టాదశోఽధ్యాయః

ఇది మార్కండేయమహాపురాణమునందలి పితాపుత్రసంవాదరూపముగు
 మదాలసోపాఖ్యానమునందు కువలయాశ్వవృత్తాంతమును
 దల్చెడు అష్టాదశాధ్యాయము

వితోవాచ = తండ్రిచెప్పెను.

శ్లో! గాలవేన సమం గత్వా నృపపుత్రేణ తేన యత్ |
 కృతం తత్కథ్యతాం పుత్రౌ విచిత్రాయుధయోధినా |

తా|| పుత్రులారా! అట్లు గాలవునితోవైఖ్య విచిత్రాయుధయోధుడగు ఆ రాజు కుమారుడు యేమిచేసినో చెప్పుడు.

పుత్రావూచతుః = కుమారులు చెప్పిరి.

శ్లో! న గాలవాశ్రమే రమ్యే తిష్ఠన్భూపాలనందనః |
 సర్వవిఘ్నోపశమనం చకార బ్రహ్మవాదినామ్ |

తా|| ఆ రాజకుమారుడు సుందరమైన ఆ గాలవుని ఆశ్రమమునందున్న వాడై, బ్రహ్మనిష్ఠులకుగల సకలాంతరాయములను తొలగించెను.

శ్లో|| వీరం కువలయాశ్వుం తం వసంతం గాలవాశ్రమే |

మదావలేపోపహతో నాజానాద్ధానవాధమః ||

తా|| అయితే వీరుడగు కువలయాశ్వుడు (ఋతధ్వజుడు) గాలవముని ఆశ్రమము నందున్నాడని మదోన్నతుడగు శాశానవాధముడు తెలిసికొనలేదు.

శ్లో|| తత స్తం గాలవం విజ్రం సంధ్యోపాసనతత్పరం |

సాశరం రూపమాస్థాణు ప్రధర్షయితలమాగమత్ ||

తా|| అందువలన నా రాక్షసుడు ఒక పండిరూపమాను దరించి సంధ్యోపాసనా తత్పరుడగు నా గాలవుడను మునిని భయపెట్టుటకు ఆచటికి వచ్చెను.

శ్లో|| మునిశ్చైవ్యైరథోత్కృప్తే శీఘ్రమూరుహ్యౌ తం హయం |

అన్యధావద్వరాహం తం నృపపుత్రశ్శ్రావసీ |

తా|| అంతట నాయాశ్రమవాసులగు మునిశిష్యులు పరాహరూపుడగు నా రాక్ష మునిజూచి ఇదిగో రాక్షసుడు ఇదిగో రాక్షసుడు అని అరవగా, అదివిని ఋతధ్వజుడు శరాసవములనధరించి శీఘ్రముగా నశ్వము నధిరోపించి, ఆ పరాహమును తరుముకొని దానివెంట నంటిపోయెను.

శ్లో|| ఆజఘాన చ బాణేన చంద్రార్ధాకారవర్చసా |

ఆకృప్య బలవచ్చాపం చారు చిత్రోపశోభితమ్ |

తా|| మరియు, మనోజ్ఞమై చిత్రోపశోభితమగు దృఢమైన ధనుస్సును ఎక్కువెట్టి ఆర్ధచంద్రాకారమై, మిగుల తేజోవంతమగు బాణముతో ఆ పరాహమును కొట్టెను.

శ్లో|| నారాచోపహతశ్శీఘ్రమూర్త్యత్రాణవరో మృగః |

గిరిపాదపసంబాధాం సోఽత్యక్రామన్మహాటనీమ్ |

తా|| బాణపు దెబ్బతినిన ఆ పండి (పరాహరూపుడగు రాక్షసుడు) తన ప్రాణ ముల రక్షించుకొనవలెననెడి ఆతురతతో గుట్టలతోను, చెట్లతోనుండి మిగులకట్టమైన అడవులను దాటి పారిపోసాగెను.

శ్లో|| తమన్వధావద్వేగేన తురగోఽసా మనోజవః |

చోదితో రాజపుత్రేణ పితురాదేశకారిణా |

తా|| పిత్రాజ్ఞాపరిపాలనాసత్తుడగు రాజకుమారుని ప్రేరణచే, మనోజవముగల ఆ గుఱ్ఱముగూడ దానిననుసరించి మిక్కిలివేగముతో పరిగెత్తిపోయెను.

శ్లో॥ అతిక్రమ్యాథ వేగేన యోజనాని సహస్రశః ।
ధరణ్యాం వివృతే గర్తే నివశాల లఘుక్రమః ।

తా॥ ఆవరాహమున్ను మిక్కిలి వేగముతో అనేకవేల యోజనములదూరము దాటి ఆలసి, క్షీణకక్షిగలదియై, ఆచటనోక భూవినిములో పడిపోయెను (ప్రవేశించెను).

☞ ఋతధ్వజుడు రాక్షసుని వెంబడించుచు పాతాళమునకు వచ్చుట

శ్లో॥ తస్యానంతరమేవాథ స చాశ్వే నృపతేస్సుతః ।
నివసాల మహాగర్తే తిమిరాఘనమావృతే ।

తా॥ తరువాత ఆ వెంటనే ఋతధ్వజుడు గుఱ్ఱముతోగూడ దట్టమగు చీకటిచే ఆవరింపబడిన ఆ బిలములో ప్రవేశించెను.

శ్లో॥ తతో నాద్భుత్యత మృగస్య తస్మిన్రాజసూనునా ।
వ్రకాశం చ స పాతాళమపశ్యత్తత్ర చార్పిషా ।

తా॥ అయితే ఆ రాజకుమారునకు ఆచట వరాహము కనపించలేదు. కాని బాబుల లతో ప్రకాశింపజేయబడిన పాతాళమాతనికి దృగ్గోచరమయ్యెను.

శ్లో॥ తతోఽపశ్యత్స సావర్ణం ప్రాసాదకళతసంకులం ।
పురందరపురవ్రఖ్యం పురం ప్రాకారశోభితమ్ ।

తా॥ తరువాత నా రాజకుమారుడు నువర్ణమయములయిన అనేక సాధములతో గూడినదియు, ప్రాకారములచేత శోభాయమానముగా నున్నదియు, దేవేంద్రపట్టణముగు ఆమరావతివలె నుందరమునగు నొక పట్టణమును జూచెను.

శ్లో॥ తత్ప్రవిశ్య స నాపశ్యత్తత్ర కంచిన్నరం పురే ।
భ్రమతా చ తతో దృష్టా తత్ర యోషీ త్వరాన్వితా ।

తా॥ ఆ పట్టణములో ప్రవేశించిచూడగా ఆచట ఒకమనుష్యుడుగూడ ఆతనికి గానపించలేదు. అయితే ఆ రాజకుమారునికి అటు-నిటు తిరుగుచు మిక్కిలి త్వరిత గతితో పోవుచున్న ఒక స్త్రీపూత్రము కనబడెను.

శ్లో॥ సా పృష్టా తేన తస్యగీ ప్రస్థితా క్వేతి కస్య వా ।
నోవాచ కించిత్రాసాదమారురోహ చ భామినీ ।

తా॥ ఆ రాజకుమారునిచేత ఆమె “నీ నెవరు, ఎక్కడికి పోవుచున్నావు?” అని అడుగబడియు, ఏమియు సమాధానమును తెచ్చకనే మేడమెట్లెక్కి నైకిపోయెను.

శ్లో॥ సోప్యశ్వమేకతో బద్ధ్యా తామేవానుససార వై ।
విస్మయోత్ఫుల్లనయనో నిశ్చంకో నృపతేస్సుతః ॥

తా॥ తరువాత నా రాజకుమారుడు గూడ గుఱ్ఱమునొకచోట కట్టివైచి ఆశ్వర్యముచే వికసించిన సేత్రములుగలవాడై, ఇదేదో కనుగొనవలెననెడి కుతూహలముతో, నిస్సంకోచముగా ఆమెననుసరించిపోయెను.

మదాలసావృత్తాంతము ౧౨

శ్లో॥ తతోఽపశ్యత్సువిస్తీర్ణే పర్యంకే సర్వకాంచనే ।
నిషణ్ణాం కస్యకామేకాం కామయుక్తాం రతిం యథా ॥
విస్వప్నేందుముఖం సుధూ వీనశ్రోణిపయోధరాం ।
బింబాధరాష్ఠీం తన్వంగీం నీలోత్పలవిలోచనామ్ ॥
రక్తతుంగనఖాం శ్యామాం మృదుతావ్రుకరాంఘ్రికాం ।
కరభోరుం సుదశనాం నీలసూక్ష్మస్థిరాలకామ్ ॥

తా॥ అచ్చట ఆ రాజకుమారుడు నువికాలమై కాంచనమయమైన పర్యంకము (మంచము)వైచి కూరుచున్నదియు, సాక్షాద్రతీకీచివలెనున్నదియు, కళంకములేని చంద్రుని వంటి ముఖముగలదియు, అక్షర్ణణీయములగు మంచిననుబొములుగలదియు, ఉన్నతములగు పిరుదులును పయోధరములుగలదియు, దొండపండువంటి ఆధరముగలదియు, శలాకవంటి దేనాసాన్ధవముగలదియు, నల్లకలువలెపలవంటి వికాలములగు సేత్రములుగలదియు, ఎర్రనివై ఉన్నతమగు గోళ్ళుగలదియు, మంచి యావనదశయందున్నదియు, మృదులములై రక్తములగు కరచరణములుగలదియు, మంచి పలువరుసగలదియు, నీలములై సన్ననగు మృదులకేశములు గలదియునగు ఒక కన్యకను చూచెను.

శ్లో॥ తాం దృష్ట్వా చారు సర్వాంగీమనంగాంగలతామివ ।
సోఽమన్యత్ప్యార్థి వసులేస్తాం రసాతలదేవతామ్ ॥

తా॥ మన్యథమూర్తివలె కోమలమైన ఆ సర్వాంగనుండరినిచూచి రాజకుమారుడు ఈమె రసాతలదేవతయని భావించెను.

శ్లో॥ సా చ దృష్ట్వైవ తం బాలా నీలకుంచితమూర్ధజం ।
వీనోరస్కంధబాహుం తమమంస్త మదనం శుభా ॥

తా॥ ఆ బాలామణియు నల్లవై బిరుసుగల శిరోజములుగలిగినటువంటియు, ఉన్నతమగు వక్షస్థలమును భుజమాపురములును బాహువులును గలిగిన యా రాజకుమారుని మన్యథులే ఇతను దిగివచ్చెనా అని కలం చెను.

శ్లో॥ ఉత్తస్థా చ శుభాచారా చిత్తక్షోభమవాప సా ।
 లజ్జావిస్మయదైన్యానాం సద్యస్తస్వీ వశం గతా ॥

తా॥ నుచరితయగు నాతన్ని అతనిచూచి లేచినిలువబడి లజ్జావిస్మయ దైన్యము లకు వశంగతయగుచు చూచుచుండగనే చిత్తక్షోభను పొందెను.

శ్లో॥ కోఽయం దేవోఽథ యక్షోను గంధర్వో వోరగోఽపి వా ।
 విద్యాధరో వా సంప్రాప్తః కృతపుణ్యాపతిర్షరః ।
 ఏవం విచింత్య బహుధా నిఃశ్వస్య చ మహీతలే ।
 ఉపవిశ్య తథా భేజే సా మూర్ఛామిందిరేక్షణా ॥

తా॥ మరియు నితడు దేవతామూర్తియా, లేక యక్షుడా, గంధర్వుడా, విద్యా ధరుడా, లేక నరపతియా? ఎవడితడు? నా భాగ్యవశమున నిటకువచ్చెనని తోచుచున్నది అని పెక్కువిధముల చింతించి, దీర్ఘముగు ఒక నిట్టూర్పునిచ్చి, భూమిపై చతికిలబడి కొంతసేపటికి మూర్ఛనొందెను.

శ్లో॥ సోఽపి కామశరాఘాతమవాప్య నృపతేస్సుతః ।
 తాం సమాశ్వాసయామాస న భేతవ్యమితి బ్రువన్ ॥

తా॥ ఆ రాజకుమారుడును మునశరతాడితుడై కామవికారమునకు లోనయ్యును, పైకిదెలియనీయక దరిజేరి సుందరి! సీతేమియు భయపడవలసిన పనిలేదు. స్వస్థచిత్తవగుచు అని చెప్పుచు నామె నూరడించెను.

శ్లో॥ సా చ స్త్రీ యా తదా దృష్టా పూర్వం తేన మహాత్మనా ।
 తాలవ్యంతముసాదాయ పర్యవీజయదాకులా ॥

తా॥ ఇంతలో పూర్వము ఋతధ్వజుడు పట్టణములో ప్రవేశించునప్పుడు మిక్కిలి త్వరాన్నితయైపోవుచు కనబడిన స్త్రీయే ఇప్పుడు వ్యాకులముగు మనస్సుగలదియై, ఏవనతో విసరుచు ఆమె చెంతనే రాజకుమారునకు గనపడెను.

శ్లో॥ సమాశ్వాస్తా తదా పృష్టా తేన సా మోహకారణం ।
 కింభిల్లజ్జన్వితా బాలా తస్యై సఖ్యై న్యవేదయత్ ॥

తా॥ ఆ రాజకుమారునిచేత నూరడింపబడిన యాబాల “సీ విట్లు (మోహ) పరవశ వగుటకు కారణమేమి”మని యడుగబడినదై, చెప్పుటకు కొంచెము లజ్జించి యెట్టికేలకు ఆ విషయమును తనచెలికత్తెకు తెలియజేసెను.

శ్లో॥ సా చ్ఛాస్త్యై కథయామాస నృపపుత్రాయ విస్తరాత్ ।
 మోహస్య కారణం సర్వం తద్దర్శనసముద్భవమ్ ॥

యథా తయా సమాఖ్యాతం తద్వృత్తాంతం చ భామినీ!

తా|| ఆ చెలికత్తెయు ఆతనిని మాచినది మొదలు కలిగిన మోహకారణమునం తయు ఆమె తనతో చెప్పినది చెప్పినట్లుగా, సవిస్తరముగా ఆ రాజకుమారునకు యీక్రింది విధముగా నెరుకపరచెను.

సఖ్యవాచ = చెలికత్తె చెప్పెను.

శ్లో! విశ్వావనురితి ఖ్యాతో దివి గంధర్వరాట్ ప్రభో! |
తస్యేయమాత్మజా సుభ్రూణ్నామ్నా ఖ్యాతా మదాలసా |

తా|| రాజకుమారా! దేవలోకమునందు విశ్వావనుజను ప్రసిద్ధిగల గంధర్వ రాజ్రికడుండెను. మదాలసయును పేరుగల యీ నుందరి ఆతని కుమార్తె.

శ్లో! వజ్రకేతోస్సుతశ్చోగ్రో దానవోఽవివిదారణః |
పాతాళకేతుర్విఖ్యాతః పాతాళాంతరసంక్రయః |

తా|| ఇట్లుండగా, వజ్రకేతువనువాని కుమారుడును, మిగుల భయంకరుడును, శత్రువిదారకుడును, పాతాళలోకనివాసియునగు పాతాళకేతువను విఖ్యాతిగల రాక్షసుడొకడు (గలడు).

శ్లో! తేనేయముద్యానగతా కృత్వా మాయాం తమోమయాం |
అపహృత్య సమాసీతా బాలేయం దుష్టబుద్ధినా |
ఆగామిన్యాం త్రయోదశ్యాముద్వృక్ష్యతి కిలాసురః |

తా|| ఒకప్పు డుద్యానవనవిహారము చేయుచున్న ఈ బాలికను మోసగించి యీ దుష్టబుద్ధిగల పాతాళకేతువు అపహరించి దీసికొనివచ్చెను. అంతేగాదు, రాజోవు త్రయోదశినాడు ఈమెను వివాహముచేసుకొనుటకుగూడ నిశ్చయించుకొనెను.

శ్లో! స తు నార్హతి చార్వాంగీం శూద్రో వేదశ్రుతిం యథా |
అతీతే చ దినే బాలాం చాత్మవ్యాపాదనోద్యతామ్ |
సురభిః ప్రాహ నాయం త్వాం ప్రాప్స్యతే దానవాధమః |
మర్త్యలోకమనుప్రాప్తం య ఏనం భేత్స్యతే శరైః |
స తే భర్తా మహాభాగే హ్యచిరేణ భవిష్యతి |

తా|| నుందరాంగియగు ఈమెకు, వేదశ్రుతి శూద్రునకువలె, ఆ రాక్షసుడెంతయు తగినవాడు గానయిన గడచినదినము ఈమె ఆత్మహత్యచేసికొన నుద్యమించెను. అప్పుడు ఆకాళవాణి “ఓ బాలా! నీవు ఆత్మహత్యచేసికొనబోకుము. ఈ దానవాధము డెప్పుడును నీవరిజేరలేదు. ఓ పుణ్యశాలినీ! కారణాంతరముచే మర్త్యలోకమునకు వెళ్లిన యీ

రాక్షసుని యెవడు తన బాణములచేత కొట్టి భయపెట్టునో ఆతడు నీకు అచిరకాలము లోనే భర్తకాగలడు అని చెప్పెను.

శ్లో॥ అహం త్వస్యాస్సఖీ నామ్నా కుండలేతి మనస్వినీ ।
 సుతా వింధ్యనితః పత్నీ వీరపుష్కరమాలినః ।
 జూతే భర్తరి శుంభేన తీర్థాత్థీర్థమనువ్రతా ।
 చరామి దివ్యయా గత్యా పరలోకార్థముద్యతా ।

తా॥ నేను ఈ మెను చెలికత్తెను. నాపేరు కుండలీ. మా తండ్రి వింధ్యవంతుడు. వీరపుష్కరమాలియను నతనికి నేను భార్యను. అయితే నాభర్త శుంభుడనే రాక్షసుని చేత చంపబడుటచే పరలోకము నవేక్షించి వైవభావముతో తీర్థయాత్రలు చేయుచు తిరుగుచున్నాను.

శ్లో॥ పాతాళకేతుర్దుష్టాత్మా వారాహం వపురాస్థితః ।
 కేనాపి విద్ధో బాణేన మునీనాం త్రాణకారణే ।

తా॥ దుష్టాత్ముడగు పాతాళకేతువు వరాహరూపమును ధరించినవాడై ముసులను బాధింప, సాధువులను రక్షింపవచ్చిన ఒకానొక మహాత్మునిచే కొట్టబడెను.

శ్లో॥ తథాఽహం తత్ప్రతోఽన్విష్య త్వరితాఽహమిహాగతా ।
 సత్యమేవ స కేనాపి తాడితో దౌష్ట్యమాచరన్ ।

తా॥ అదివిని నేను నిజమును తెలిసికొనగోరి వెదకుచు యిచ్చటికి వచ్చితిని. తరువాత దుష్టుడగు నారాక్షసుడు యేవో దౌష్ట్యమాచరించి యెవనిచేతనో కొట్టబడెనను విషయము సత్యమని తెలిసికొంటిని.

శ్లో॥ ఇయం చ మూర్ఛామగమద్యేన తత్కారణం శ్రుణు ।
 తా॥ ఈ మె యెందుచేత యిట్లు మూర్ఛ నొందెనో ఆ కారణము వినుము.

శ్లో॥ త్వయి ప్రీతిమతీ బాలా దర్శనాదేవ మానద ।
 దేవపుత్రోపమే చారు వాక్స్వరూపాదిశాలిని ।

తా॥ మన్మథసద్యశుడవును, మనోజ్ఞుమగు రూపమును, మధురవాక్కులును గల నీస్ను చూచినది మొదలు యీ మె నీయందే ప్రీతిగలదిగా నయ్యెను.

శ్లో॥ భార్యా చాన్యస్య విహితా యేన విద్ధస్స డానవః ।
 ఏతస్మాత్కారణాన్మోహం మహాంతమియమాగతా ।

తా॥ ఎవనిచేత నారాక్షసుడు కొట్టబడునో అట్టివానికిమె భార్య యగునని ఆకాశవాణిచేతగూడ చెప్పబడెనుగదా? ఈ కారణమువలననే యీ మె యింత మోహ పరవశురాలై నది.

శ్లో॥ యావజ్జీవం చ తన్వంగీ దుఃఖమేవోపభోక్స్యతి ।

త్వయ్యస్యా హృదయం వాగి భర్తా చాన్యో చవిష్యతి ॥

తా॥ నీయందేలగుమై రాగరంజితముగు చిత్తముగల ఈమెకు ఒరుడెవ్వడేని భర్తయగుట తటస్థించెనా, యావజ్జీవమితన్వంగి దుఃఖమునుభవించగలదనుట నిక్కము.

శ్లో॥ యావజ్జీవమతో దుఃఖం సురభ్యా నాన్యథా వః ।

అహం త్వస్యాః ప్రభో ప్రీత్యా దుఃఖితాఽత్ర సమాగతా ॥

తా॥ ఇందువలన యీమెకు నేను ప్రాణానిగుటవలన యీమెతోపాటు నాకును జీవితాంతము దుఃఖము తప్పదు. కాని ప్రభో! సత్యవాక్కుగల ఆమెకు ధేనువు చెప్పిన దసత్యమగునా? కావున నో రాకుమారా! ఈమెయందుగల ప్రీతిచేతనే మనోవేదనతో నేనిచటికి వచ్చితిని.

శ్లో॥ యతో విశేషో నై వాస్తి స్వసఖినిజదేహాశ్లాః ।

యద్యేషాభిమతం వీర పతిమాప్నోతి శోభనా ॥

తా॥ ఓ వీరోత్తనమా! పెక్కులేల? ఏ విషయమునందును నాకంటె యీమె వేరుగాదు. ఆ కారణముచే సద్గుణరాశియగు యీమెకు అన్నిటను అనురూపుడగు భర్త లభించినట్లయినచో,

శ్లో॥ తత స్త్వహం తపః కుర్యాం నిర్వ్యలీకేన చేతనా ।

త్వం తు కోవా కిమర్థం వా సంప్రాప్తోఽత్ర మహామతే ॥

తా॥ తరువాత నేను యే విచారము లేకుండా పరిశుద్ధమైన మనస్సుతో నిర్విచారముగా తపస్సు చేసుకొందును. ఇంతకు మహాశయా! మీరెప్పుడు? ఎందుకొరకు యిచ్చటికి వచ్చితిరి?

శ్లో॥ దేవో దైత్యోఽను గంధర్వః పన్నగః కిన్నరోఽపివా ।

స హ్యత్ర మానుషగతిర్న చేద్యజ్మానుషీ గతిః ।

త త్వమాఖ్యాహి కోఽసి త్వం యథై వావితథం మయా ॥

తా॥ దేవలోకనివాసియా, లేక రాక్షసుడా, గంధర్వుడా, గాక నాగకుమారుడా, లేక కిన్నరుడా, కానివో మానవుడా అని సం దేహించుచున్నాము. మొదట మనుష్యులు యిచ్చటికి వచ్చుటయే పొసగదు. విశేషించి మీబోటివారువచ్చుట అసలే సంభవింపదు. కాన నీవెవ్వరో మాతో నిజముచెప్పి సం దేహమును తీర్చవలెను.

కువలయాశ్వ ఉవాచ = కువలయాశ్వడు చెప్పెను.

శ్లో॥ యన్మాం పృచ్ఛసి ధర్మజ్ఞే క స్త్వం కిం వా సమాగతః ।

తచ్ఛ్రుణుస్వామలప్రజ్ఞే కథయామ్యాదిత స్తవ ॥

తా॥ ధర్మక్షయము, నిర్మల ప్రజ్ఞాకాలిని నగు ఓ కుండలీ! నీవెవర? ఎందులకై యిచ్చటికి నీరాక యని అడిగితివి గాన నా కధనంతయు నాదినుండి చెప్పెదను వినుమా-
గ్లో! రాజ్యః శత్రుజితః పుత్రః పితౄ సంత్రాపి తః కుభే |

మునిరక్షణముద్దిల్యే గాలవాశ్రమమాగతః ||

తా॥ ఓ కల్యాణీ! నేను శత్రుజిత్తనురాజు కుమారుడను. మునిరక్షణార్థమై మా తండ్రిచే నియమితుడనై గాలవముఖ్యాశ్రమమునకు వచ్చియుంటిని.

గ్లో! కుర్వంతో మమ రక్షో చ మునీనాం ధర్మచారిణాం |

విఘ్నార్థమాగతః కోఽపి శాకరం వపురాస్థితః ||

తా॥ ధర్మచారులగు మునులకు రక్షణము నొసగుమా నేనచట వుండగానే వరాహరూపమును ధరించి యొప్పుడో ఒక రాక్షసుడు వారల తపస్సునకు విఘ్న ముపా దించుటకై యచటికివచ్చెను.

గ్లో! మయా చ విద్ధో బాణేన చంద్రార్ధాకారవక్త్రసా |

అవక్రకాః తోఽలివేగేన తమస్మ్యనుగతో హయీః |

తా॥ అట్లు వచ్చిన ఆ రాక్షసుడు మిక్కిలి తేజోవంతమైన ఆర్ధచంద్రాస్త్ర మును ప్రయోగించివచ్చుడు దాని శాకిడికి సహించక మిక్కిలి కేగముగా పరుగెత్తుకొని పోయెను. నేనును గుఱ్ఱముతో వానిని వెంబడించితిని.

గ్లో! పశాత పశాసా గర్తే స్రోధోఽశ్వశ్చ మామకః |

సోఽహమశ్వం సమారూఢస్తమస్యేకః పరిభ్రమన్ |

ప్రకాశమాసాదితవాన్ దృష్టా చ భవతీ మయా |

తా॥ ఆ రాక్షసుడు తొందరగా పరుగెత్తుకొనిపోయి ఒక బిలములో ప్రవేశించెను. కోపముతో గూడిన ఆ గుఱ్ఱమున్ను వాని వెన్నంటి ఆ గర్తములోనే ప్రవేశించెను. నేనాయశ్వముమీదున్న వాడనయ్యే ఒంటరిగా నా చీకటిలో నిటు నటు తిరుగుచు కొంతనేపటికి ఒక ప్రకాశమును జూచితిని. తరువాత నీవు కనబడితివి.

గ్లో! వృష్టా చ న చ మే కించిద్భవత్యా దత్తము త్తరం |

త్యాం చై వాను ప్రవిష్టోఽహమినుం ప్రాసాదము త్తమన్ ||

తా॥ నీవెవర? నీ తండ్రి పేరేమి? అను నీ మొదలుగాగల ప్రశ్నల నాచేత నడుగబడియు నేమియు జవాబు చెప్పకనే యీ మేడపైకి పోయితివిగదా. నేనును నిన్ను వెంబడించెద యీ సౌధము నధిరోపించితిని.

గ్లో! ష్టేతత్కథితం సత్యం న దేవోఽహం న దానవః |

న పన్నగో న గంధర్వః కిన్నరో వా శుచిస్మితే |

తా॥ ఉన్న విషయ మింతే; యథార్థముగా నీకు చెప్పితిని. నేను అనురుడనూ గాను, అనురుడనూగాను, గరుడగంధర్వ కిన్న రులలో నెవ్వడనూగాను.

శ్లో॥ సముస్తాః పూజ్యపతౌ వై దేవాద్యా మమ కుండలే ;
మనుష్యోఽస్మి విశంకా తే న కర్తవ్యాఽత్ర కర్షిచిత్ ।

తా॥ దేవదులగువారందరు నాకు పూజనీయులు. ఓ కుండలే! నేను మక్షమ్యుడను. ఈ విషయములో నీవేమీ శంకించవలసిన పనిలేదు.

శ్లో॥ తతః ప్రహృష్టా సా కన్యా సఖివదనము త్రమం ।
లజ్జాజడం వీక్షమాణా కించిన్నోవాచ భామినీ ॥

తా॥ ఇది వినిన తరువాత సౌందర్యలహరియగు నా కన్యక మిక్కిలి సంతోషము గల హృదయముగలదియై, లజ్జాజడ వీక్షణములతో చెలికత్తై ముఖమును చూచుచు ఏమియు పలుక కూరకుం డెను.

శ్లో॥ తత్సఖి పునరవ్యేనాం ప్రహృష్టా ప్రత్యువాచ హ ।
యథావత్కథితం తేన సురభ్యా వచనానుగమ్ ।

తా॥ అప్పుడు సంతృప్తమనస్కయగు నా కుండలియే కలుగజేసికొని “సఖీ, మదాలసా! పూర్వము మనకు సురభి చెప్పినట్లేయున్నదిగదూ ఈతని వృత్తాంతమంతయు; అని చెప్పి, రాజకుమారునితో,

శ్లో॥ వీర సత్యమనందిగ్ధం భవతాఽభిహితం వచః ।
నాస్యత్ర హృదయం హ్యస్యా దృష్ట్యా స్థైర్యం ప్రయాస్యతి ।

తా॥ ఓయీ! వీరసతంసమా! నీ మాట సత్యమును, అసందిగ్ధమునైయున్నది. ఈ విషయము పూర్వమే మాకు సురభి చెప్పియుండెను. అది యట్లుండ నిమ్మా ధీర గంధీర సౌందర్యమూర్తివగు నిన్ను చూచిన తరవాత యీ నా ప్రിയసఖి హృదయము ఇంకెచ్చటికైనను పోవుటకు సాహసించునా?

శ్లో॥ చంద్రమేవాధికా కాంతిః సముపైతి రవిం ప్రభా ।
భౌతిర్ధన్యం ధృతిర్ధీరం క్షాంతిరభ్యేతి చోత్తమమ్ ।

తా॥ నిజమంతేగదా! చంద్రుని విడచి కాంతియు, సూర్యుని విడచి ప్రభయు ఉండునా? ఐశ్వర్యము పుణ్యవంతుని, ధైర్యలక్ష్మి ధీరుని, క్షమ ఉత్తమునిగదా పొందుచున్నది.

శ్లో॥ త్వయైవ విద్ధోఽనందిగ్ధం స పాపో దానవాధమః ।
సురభిః సా గవాం మూతా కథం మిథ్యా వదిష్యతి ।

తా॥ తప్పక పాపాత్ముడగు ఆ రాక్షసాధముడు నీచేతనే కొట్టబడెననుట నిక్కము. ఇందు సందేహ మేమియనూలేదు. గోపతయగు నా కామధేను వెట్లు ఆ బద్ధము చెప్పును?

శ్లో॥ తద్ధన్యేయం సభాగ్యా చ తత్సంబంధమవేత్య వై ।
కురుష్య వీర యతాకార్యం విధినై వ సమాహితమ్ ॥

తా॥ అందువలన ఓయీ శీరాగ్రణీ! నీ పరిచర్యాభాగ్యము నందనున్న యీమె నిజముగా పుణ్యశాలిని, భాగ్యవతి. ఇట్టి సౌభాగ్యమును చూచుటకంటె మాకు కావలసిన దేమి? అందువలన దైవనిహితమగు స కార్యమును యథాతథముగా జేయుము.

పుత్రావూచతుః = పుత్రులు చెప్పిరి.

శ్లో॥ పరవాసహమిత్యాహ రాజపుత్రస్సదా వితుః ।
సా చ తం చింతయామాస తుంబురుం తత్కులే గురుమ్ ॥

తా॥ ఇట్లు కుండలి చెప్పిన మాటలు విని రాజకుమారుడు “ఓ హితకారిణీ, నేనింకను అన్నిటను అన్వేషింతుడను, ఎల్లప్పుడు తండ్రి యాజ్ఞానువర్తిసై మెలగవలయు”నని చెప్పెను. ఆమెయు దానిని విని తమ కులగురువగు తుంబురుని ధ్యానించెను.

☞ ఋతధ్వజుడు మదాలసను వినాహమాడుట ☞

శ్లో॥ స చాపి తక్షణాశ్వాప్తో నిగృహీతసమితుక్కుశః ।
మదాలసాయాః పంప్రీత్యా కుండలాగౌరవేణ చ ॥

తా॥ ఆ తుంబురుమహర్షియు మదాలసయందుగల ప్రీతి చేతను, కుండలియందుగల గౌరవభావముచేతను, సమిత్కుశలను ధరించినవాడై తక్షణమే అచ్చట ప్రత్యక్షమయ్యెను.

శ్లో॥ ప్రజ్వాల్య పావకం హుత్వా మంత్రవిత్కృతమంగళాం ।
వై వాహికే విధౌ కన్యాం ప్రతిపాద్య యథాగతమ్ ॥

తా॥ మంత్రార్థముల నెరిగిన యా తుంబురుడు అగ్నిని ప్రేల్చి దాని సమక్షమున మంత్రపూతయగు కల్యాణినిగా మదాలసనుచేసి పిదప ఋతధ్వజునితో వినాహ మొనరించెను.

శ్లో॥ జగామ తపసే ధీమాస్వమాశ్రమవదం తతః ।

తా॥ తరువాత నాతుంబురుడు తాను వచ్చినదోవనే, తన ఆశ్రమమునకు తపస్సునకై పోయెను.

శ్లో! సా చాహా తాం సఖిం బాలాం కృతార్థాఽస్మి వరాననే ।
 సంయుక్తామముసా దృష్ట్వా త్స్వాహు ర్దూపకౌలినీం ।
 తప సప్స్యేఽహామరులం నిర్వ్యలీ కేన చేతసా ॥

తా॥ కుండలియు తన ప్రియసఖియగు మదాలసను జూచి, చెరీ! నిజముగా నేనిప్పుడు కృతార్థురాలయతిని. నుకుననువిరయాపకాలినివగు నీకు లగిన వరుడులభించి నందులకు నేనెంతయో సంపాదించుచున్నాను. ఇక నేను నిర్మలమైన, నిర్విచారమైన మనస్సుతో తపస్సునకు పోవుచున్నాను.

శ్లో! తీర్థాంబుధౌలపాపా చ భవిశ్రీ సేదృశీ యుభా ।
 తం చాహ రాజపుత్రం సప్రశ్రయోపనతం వచః ।
 గంతుకామా నిజసఖిస్నేహవిక్ల బభాషిణీ ॥

తా॥ తీర్థాంబువులచేత కడుగబడిన పాపములు గలదాననై పవిత్రనగుదును అని పోవుటకు నిశ్చించుకొని, ప్రియసఖియగు మదాలసయందలి ప్రేమచే హృదయమున నేనో యెనలేని బాధతో గడ్డదకంటియై మిగుల విధేయతతో రాజపుత్రునకిట్లనియె.

కుండలియను మదాలస చెరికత్తై దాంపత్యధర్మముల నెరిగించుట

శ్లో! పుంభిరవ్యమితప్రజ్ఞే నోపదేశో భవద్విధే ।
 దాతవ్యః కిముత స్త్రీభిరతో నోపదిశామి తే ॥

తా॥ అమితప్రజ్ఞావంతుడనగు నీబోటివానికి ప్రాజ్ఞులగు పురుషులైనను ఉపదేశించు టనవసరము అన్నచో యిక మాబోటిస్త్రీ జనసామాన్య లుపదేశించ బూనుకొనుట సామానకార్యమే యగును. కావున నీకు చెప్పుటకు వెంచుచున్నాను.

శ్లో! కిం త్వస్యాస్తనుమధ్యాయాః స్నేహకృప్తేన చేతసా ।
 త్వయా విశ్రంభితా చాస్మి స్మరయామ్యురీసూదన ॥

తా॥ అయితే సుఖమందరి యగు యీమెఱిండు నాకుగల ప్రేమాతిశయమున్ను, నీయందలి విశ్వాసమున్ను నన్నీ పనికి పురికొల్పుచున్నది. అందువలననే నీకీవిషయమున జ్ఞాపకముచేయ సాహించుచున్నాను.

శ్లో! భర్తవ్యా రక్షితవ్యా చ భార్యా హి పతినా సదా ।
 ధర్మార్థకామసంసిద్ధ్యై భార్యా భర్తుస్సహాయినీ ॥

తా॥ భర్తకు భార్య యెల్లప్పుడును రక్షించదగినదియు భరించదగినదియునై యున్నది. ధర్మార్థకామసిద్ధికి భర్తకు భార్య సహకారిణిగదా?

శ్లో॥ యా చ భార్యా చ భర్తా చ సరస్వరమునువ్రతే ।

ఏవా ధర్మార్థకామూనాం త్రయాణామపి సంగతిమ్ ॥

తా॥ భార్యభర్త తిరువురు వరస్వర మనుకూలానురాగములు గలవారుగా నున్నప్పుడే ధర్మార్థకామములు చూడఁజూచు సంగతిములగును.

శ్లో॥ శభు భార్య్యా మృతే ధర్మయర్థం వా పురుషః ప్రభో ।

ప్రాప్నోతి కామసుర్థం వా ర్ష్యా త్రితయమాస్తితమ్ ॥

తా॥ భార్యయే లేకపోయినచో పురుషుడెట్లు ధర్మార్థకామములను బొంద జాలును? ఎందుకనగా ఆ ధర్మార్థకామములు చూచుచున్న ఆమెయందే ప్రతిష్ఠితమై యున్నవి.

శ్లో॥ తక్షణ భర్తారమృతే భార్య ధర్మాదిసాధనే ।

న సమర్థా త్రివర్గోఽయం దాంపత్యం సముపాశ్రితః ॥

తా॥ అదేవిధముగా భర్తలేకపోయినను ధర్మాది సాధనమునందు భార్య అసమర్థురాలేయగును. అందువలన త్రివర్గములు దంపతులిరువురి నాక్రయించియే యుంటున్నవి.

శ్లో॥ దేవతావితృభృత్యానామతిథీనాం చ పూజనం ।

న పుంభిః కక్యతే కర్తృమృతే భార్యం నృసాత్మజః ॥

తా॥ ఓ రాజకుమారా! పురుషుడు భార్యలేకుండా దేవతలనుగాని, పితృదేవతలను గాని, అతిథులనుగాని, ఆశ్రితులనుగాని యెవ్వరిని ఆదరింపజాలడు.

శ్లో॥ ప్రాప్తోఽపి చార్థో మనుజై రానీతోఽపి నిజం గృహం ।

క్షయమేతి విహ భార్యం కుభార్యసంగ్రహేఽపి నా ॥

తా॥ మనుజుడెంతధనార్జనపరుడై వెక్కువిధముల ధనముసంపాదించి యింటికి తీసుకొనివచ్చినను, భార్యలేనియింటిలో నదిమాయమైపోవును. ఒకవేళ భార్యయున్నను నది గయ్యులియైనచో నప్పుడు ధనముండును.

శ్లో॥ కామస్తు తస్య నై నా స్తి ప్రత్యక్షేణోపలక్ష్యతే ।

దంపత్యోః సమాధర్మేణ త్రయాధర్మగువాపుయ్యాత్ ॥

తా॥ గయ్యులియగు భార్య గలవాని కోరిక లెప్పుడూ ఫలించవు. ఆతనికి నుఖముననియే నున్న. ఆవిషయము ప్రత్యక్షమే భర్త ఒకటిచెప్పిన తానొకటిచేయు స్వభావముగల భార్యగలవానిగతి యేమగును? అందువలన దంపతులిరువురు నొకేమనస్సు గలవారయినప్పుడే, ధర్మార్థకామములను పూర్తిగా అనుభవించగలరు.

శ్లో! పుత్రాణాం యోనిరన్యై నాన్యతో భార్యయా వినా ।
 పితృస్సుతై స్తథై వాన్న సాధనై రతిభీషి ॥

తా॥ మరియొక ముఖ్యకారణము ఏమనగా, భార్య లేనిదే సంతానమునకు వేరే మార్గము లేదుగదా! పుత్రులనుగనుటచేత పితృదేవతలను, అన్నాదిసాధనలచేత నతిథులను,

శ్లో! పూజాభిరమరాంస్తద్వత్సాధ్యోం భావ్యాం నరోఽవతి ।
 స్త్రియాశ్చాపి వినా భర్తా ధర్మకామార్థసంతతిః ।
 నైవ తస్మాత్త్రివరోఽయం దాంపత్యమధిగచ్ఛతి ॥

తా॥ పూజలచేత దేవతలను, భార్యమాలముగానే పురుషుడు ఆరాధింపగలుగు చున్నాడు. లేనిచో ఒకటియుసాగదు. భార్యగూడ భర్తలేనిదే ధర్మకామార్థసంతతులలో నొకదానినైనను పొందజాలదు. అందువలన (ఈతివర్గము) ధర్మాధికామములు దంపతుల నాశ్రయించుకొనియే యున్నవి.

శ్లో! ఏతన్మయోక్తం యువయోర్గమిష్యామి యథేష్యితమ్ ।
 వర్ధ త్వమనయా సార్ధం ధనపుత్రసుఖాయుషా ॥

తా॥ నాకుతోచినది ఇంతమాత్రము మీ దంపతులకు చెప్పితిని. ఇకనాయిష్టము వచ్చినచోటికి పోయెదను. ధన, పుత్ర, సుఖాయుష్మంతుండవై యీమెతోగూడ వర్ధిల్లుము.

శ్లో! ఇత్యుక్త్వా సంపరిష్వజ్య స్వసఖం తం నమస్య చ ।
 జగామ దివ్యయా గత్యా యథాభివ్రేతమాత్మనః ॥

తా॥ కుండల యీ విధముగాచెప్పి తనన్నేహితురాలగు మదాలసను ఆలింగన మొనర్చుకొని, ఋతధ్వజునకు నమస్కరించి, తన యిచ్చవచ్చినచోటికి పోయెను.

శ్లో! సోఽపి శత్రుజితః పుత్రస్తామారోప్య తురంగమం ।
 నిర్గంతుకామః పాతాళాద్విజ్ఞాతో దనుసంభవైః ॥

తా॥ ఋతధ్వజుడును తన భార్యయగు మదాలసను గుఱ్ఱముపైనిడుకొని పాతాళ లోకమునుండి పోవుటకు ఉద్యమించు విషయమును దానవులు తెలిసికొనిరి.

శ్లో! తతస్సైస్సహసోత్కృష్టం హ్రీయతే హ్రీయతే త్వితి ।
 కన్యారత్నం యదాసీతం దివః పాతాళకేతునా ॥
 తతః పరిఘనిశ్రుంశగదాశూలశరాయుధం ।
 దానవానాం బలం ప్రాప్తం సహ పాతాళకేతునా ॥

తా॥ వెంటనే ఆ రాక్షసులు, “పోవుచున్నాడు, తప్పించుకొని పోవుచున్నాడు, రండు, పట్టుకొనుడు” అని అరచుచూ, పాతాళకేతువు మదాలసను తీసుకొనివచ్చిన కారణముచేత ఆమె తనసొత్తనితలంచి, కత్తులు, కఠారులు, గుదియలు, గదలు, కూలములు, శరములు మొదలగు ఆయుధములను ధరించి, పాతాళకేతువును పురస్కరించుకొని, ఆ రాజపుత్రునికై దలపడిరి.

శ్లో॥ తిష్ఠ తిష్ఠేతి జబ్బుంతస్తే తదా దానవోత్తమాః ।
శరవరైస్తదా శూలైర్వపర్షుర్నవనందనమ్ ॥

తా॥ ఉండుము, ఉండుము అని అరచుచూ ఆ రాక్షసులు, కూలములు, బాణములు మొదలగు ఆయుధవర్షమును ఆ రాజకుమారునిపై కురిపించిరి.

శ్లో॥ స తు శత్రుజితః పుత్రస్తతస్తాప్రతివీర్యవాన్ ।
చిచ్ఛేద శరజాలేన ప్రహసన్నివలీలయా ॥

తా॥ అప్పుడు పరాక్రమశాలియగు నా రాజకుమారుడు నవ్వుచూ వారు వేసిన ఆయుధముల నన్నింటిని లీలగా బాణములచేత ఛేదించెను.

శ్లో॥ క్షణేన పాతాళతలమసిశక్తుష్టిసాయకైః ।
ఛిన్నైస్సంఘన్నమత్యర్థమృతద్వజశోత్కరైః ॥

తా॥ ఒక్కక్షణములో ఋతధ్వజునిచేత విడువబడిన శరనమూహములచేతను, అసి కుంత కూలాద్యాయుధములచేతను పాతాళమంతయు దట్టముగా ఆచ్ఛాదించబడినది.

శ్లో॥ తతోఽత్రుం త్వాప్రమాదాయ చిత్తేపప్రతి దానవాన్ ।
తేన తే దానవాస్సర్వే సహ పాతాళకేతునా ।
బ్యాలమాలాతిత్రీవేణ స్ఫుటదస్థిచయాస్తదా ।
నిర్దగ్ధాః కాపిటం తేజః సమాసాద్యేవ సాగరాః ॥

తా॥ తరువాత ఆ ఋతధ్వజుడు విరోధులగు రాక్షసులపైని బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించెను. బ్యాలాసమాహములచే మిక్కిలి తీవ్రమైన ఆ బ్రహ్మాస్త్రముచేత ఛేదించబడిన యెముకలు గలవారై, కపిలమహామునినుండి ఉద్భవించిన అగ్నిలో సగర చక్రవర్తి సంబంధులగు సాగరులు దగ్ధమైపట్లు, పాతాళకేతువుతో గూడ రాక్షసులందరు దగ్ధమైపోయిరి.

ఋతధ్వజుడు భార్యతో గూడ తన పట్టణమునకువచ్చి తండ్రికి నమస్కరించుట

శ్లో॥ తతస్స రాజపుత్రోఽక్ష్వి నిహత్యాసురసత్తమాన్ ।
స్త్రీరత్నేన సమం తేన సమాగచ్ఛత్పితుః పురమ్ ॥

తా|| అట్లు ఆ రాజపుత్రుడగు ఋతధ్వజుడు సమస్తరాక్షసులను జయించి అశ్వాయాధుడై స్త్రీరత్నమగు మదాలసతోగూడ తన పట్టణమునకు వచ్చెను.

శ్లో|| ప్రణీపత్య చ తత్సర్వం స తు పిత్రే న్యవేదయాత్ |
పాతాళగమనం చైవ కుండలాయాశ్చ దర్శనమ్ |
తద్వన్మదాలసాప్రాప్తిం దానవై శ్వాపి సంగరం |
వధశ్చ తేమామస్త్రీణాం పునరాగమనం తథా |

తా|| అట్లు వచ్చి ఆ ఋతధ్వజుడు తండ్రికి నమస్కరించి తాను పాతాళలోకమునకు వెళ్లితట, అచట కుండలినీదర్శనము, తరువాత మదాలసను పెండ్లాడుట, రాక్షసులతో యుద్ధము, బ్రహ్మాస్త్రముతో వారిని వధించుట, తిరిగి యింటికి వచ్చుట యీ మొదలుగాగల సమస్తవిషయములను తండ్రికి చెప్పెను.

శ్లో|| ఇతి శ్రుత్వా పితా తస్య చరితం చారు చేతనః |
ప్రీతిమానభవచ్చైవం పరిష్వజ్యహ చాత్మజమ్ |

తా|| పవిత్రప్రేమహృదయుడగు నాతని చరిత్రమును విని తండ్రి మిక్కిలి సంతోషచిత్తుడై కుమారుని కాగలించుకొని ఆతనితో నిట్లనియెను.

శ్లో|| సత్పుత్రేణ త్వయా పుత్ర తారితోఽహం మహాత్మనా |
భయేభ్యో మునయస్త్రాతా యేన సద్ధర్మచారిణా |

తా|| కుమారా! మహాశయుడవును, సత్పుత్రుడవునగు నీచేత నేను తరించితిని. సద్ధర్మచారివగు నీ మూలమున మునులుగూడ భయరహితులై రక్షణమును బొందిరి.

శ్లో|| మత్పూర్వైః ఖ్యాతిమాసీతం మయా విస్తారితం పునః |
పరాక్రమవతా వీర త్వయా తద్భవాలిక్పతమ్ |

తా|| మనపూర్వులచేత కీర్తి ఆర్జించబడినది. అది మరల నాచేత విస్తరింపబడినది. పరాక్రమవంతుడవగు నీవు ఆకీర్తిని మరింత సువికాలమొనరించితివి.

తండ్రియగు శత్రుజిత్తు కుమారునకు నీతులను గరపుట

శ్లో|| యదుపాత్తం యశః పిత్రా ధనం వీర్యమథాపి వా |
తస్మి హాపయతే యస్తు స సరో మధ్యమస్మృతః |

తా|| కీర్తిగాని, ధనముగాని, పరాక్రమముగాని, విద్యాజ్ఞానములుగాని, తండ్రిచేతగాని గురువుచేతగాని సంపాదించబడినవానిని యెవడు పోగొట్టక, ఉన్నదున్నట్లు సంరక్షించునో అట్టివాడు మధ్యముడుగా పరిగణించబడును.

శ్లో॥ తద్వీర్యాదధికం యస్తు పునరన్యత్ స్వశక్తితః ।

నిష్పాదయతి తం ప్రాజ్ఞా వదంతి నరము త్తమమ్ ॥

తా॥ తండ్రిచేతగాని, గురువుచేతగాని సంపాదించబడిన ధనయశోజ్ఞానతపః పరాక్రమాదులకంటె, స్వశక్తిచేత నెవడు మరింతయొక్కవ ఉపార్జించునో ఆతడు త్తము డని పెద్దలు చెప్పుదురు.

శ్లో॥ గురుణా సముపాత్తాని ధనవీర్యయశాంసి వై ।

న్యూనతాం నయతి ప్రాజ్ఞాస్తమాహుః పురుషాధమమ్ ॥

తా॥ ఎవడు గురువుచేత (తండ్రి) సముపార్జించబడిన ధన, వీర్య, యశోజ్ఞాన ములను కించపరచునో, అట్టివాని నధముడని ప్రాజ్ఞులందురు.

శ్లో॥ తస్మయా బ్రాహ్మణత్రాణం కృతమానీద్యభా త్వయా ।

పాతాళగమనం యచ్చ యచ్ఛాసురవినాశనమ్ ।

ఏతదభ్యధికం వత్స తేక త్వం పురుషోత్తమః ॥

తా॥ అందువలన ఇదివరకు నాచేత చేయబడిన బ్రాహ్మణాది సాధరక్షణము నీచేత వదిరిక్షించబడినది. ఇది యిరువురకును సమానమే. అయితే, పాతాళలోకగమనము, రాక్షసవినాశనము అను నీకార్యములు నీచేత నధికముగా చేయబడినవి గాన నీవు పురుషోత్తముడ (పురుషశ్రేష్ఠుడ) వనుటలో సంక్షేపమేమి?

శ్లో॥ తద్ధన్వోస్సృజ్యథవా న త్వమహమేవ గుణాధికః ।

త్వాం క్షత్రమీదృశం ప్రాప్య శ్లాఘ్యం పుణ్యవతామపి ।

తా॥ అందువలన నీవు ధన్యుడవు అను నీవిషయముటుండనిచ్చి, నీకంటె నేనే ధన్యుడనుడననుట సముచితమే. ఎందువల్లననగా, సుకృతాత్ములకుగూడ కొనియాడ దగిన నీవంటినుపు తుని బడసిన నేనే గుణాధికుడననుట సమంజసముగాదా?

శ్లో॥ న సత్పుత్రకృతాం ప్రీతిమన్యః ప్రాప్నోతి మానవః ।

ధిక్తస్య జన్మ యః పిత్రా లోకే విజ్ఞాయతే నరః ।

యత్పుత్రాత్ఫ్యాతిమభ్యేతి తస్య జన్మ సుజన్మనః ।

తా॥ సత్పుత్రునివలనగలుగు సంతోషము పాపాత్ముడు పొందలేడు (అనగా పుణ్య విశేషము లేనివారికి ఉత్తమసంతానమే గలుగదని భావము). తండ్రిప్రఖ్యాతివలన యీతడు ఫలానివాని యమారుడని లోకమునకు దెలియబడునతని జీవితము నిరర్థకము. అట్టివానివలన పితృగౌరవ జీవితము వ్యర్థమగును. ఎవడు పుత్రునివలన విఖ్యాతిచేందునో ఆతని జన్మయే ఉత్తమోత్తమము.

“పుత్రోత్సాహము తండ్రికి పుత్రుడు జన్మించినపుడె పుట్టును, జవల పుత్రుని గనుగొని బొగడగ పుత్రోత్సాహంబునాడు పొందున నమతీ”

“ కొరగాని కొడుకుబుట్టిన కొరగామియెగాదు తండ్రిగుణములు చెరచున్
చెరకుతుడ వెన్ను బుట్టిన చెరకున తీపెల్ల చెరచు సిద్ధము నుమతీ”

అని పెద్దలవచనము.

శ్లో! ఆత్మజ్ఞానీ యతో ధన్యో మధ్యః పితృపితామహైః |
మాతృపతేణ మాత్రా చ భ్యాతిం యాతి సరాధమః |

తా|| స్వోపాద్భితజ్ఞానముతో కీర్తిప్రతిష్ఠలనందువా డుత్తముడు. పితృపితా మహాల యశస్సువలన చెప్పుకొనబడువాడు మధ్యముడు. తల్లివంకవారినుండిగాని, తల్లి వలనగాని భ్యాతిని బొందువాడు అధముడు.

శ్లో! తత్పిత్ర ధనవీర్యైస్త్యం వివర్ధస్య సుఖేన చ |
గంధర్వతనయా చేయం మా వియుజ్యతు వై త్వయా |

తా|| ఆకారణమున నాయనా! ఉత్తమోత్తముడవగు నీవు ధన వీర్య యశో బల జ్ఞానవంతుడవై సుఖముగా వర్ధిల్లుము. గంధర్వరాజునుమరియగు నీమదాలసయు సతతము నిన్నెడబాయక నీకభిమానపాత్ర యగుగాక!

శ్లో! ఇతి పితా బహువిధం ప్రియముక్త్వా పునః పునః |
పరివ్యజ్య స్వమావాసం సభార్యస్స విసర్జితః |

తా|| ఈ విధముగా తండ్రి, ఋతధ్వజునికి బహువిధములగు ప్రయోక్తులను శెప్పి ఆనందాతిరేకముచే మాటిమాటికి కాగలింపుకొనుచు ఆతనికొరకు యేర్పరుపబడిన నివాస మునకు భార్యయగు మదాలసతోగూడ సంపివేసెను.

శ్లో! న తయా భార్యయా సార్ధం రేమే తత్ర పితుః పురే |
అన్యేషు చ తశోద్వానవనపర్వతసానుషు |

తా|| ఆ ఋతధ్వజుడును భార్యతోగూడ అంతఃపురాదులయందును, యితరము లగు ఉద్వానవనములయందును, పర్వతసానువులయందును విహరించెను.

శ్లో! శ్వశుశ్వశురయోః పాదా ప్రణివత్య చ సా శుభా |
ప్రాతః ప్రాత స్తత స్తస్య ప్రణివత్య సుమధ్యమా |

తా|| శుభలక్షణాన్వితయగు నా మదాలస ప్రతినిత్యము ప్రాతఃకాలమునందు అ క్రమానుసారము, భర్తపాదములకు నమస్కరించి సంతోషముతో కాలముగడుపుచుం డెను.

ఇతి శ్రీమార్కండేయమహాపురాణే కువలయాశ్వీయే
ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

ఇది మార్కండేయమహాపురాణమునందలి కువలయాశ్వచరిత్రమను
సందోమ్మిదవ అధ్యాయము

పుత్రాపూచతుః = కుమారులు చెప్పిరి.

శ్లో! తతః కాలే బహుతథే గతే రాజా పునస్సుతం |

ప్రాసా గచ్ఛ సువిప్రాణాం త్రాణాయ చర మేదిసీమ్ |

తా|| ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిదప శత్రుజిత్తు కుమారుని పిలవి సాధుసజ్జనుల సంత్రాణార్థము అప్పుడప్పుడు భూసంచార మొనరింపుచుండుము అని చెప్పెను.

శ్లో! అశ్వమేతం సమారుహ్య ప్రాతః ప్రాతర్దినే దినే |

అబాధాద్విజముఖ్యానామన్వేష్టవ్యా సదై వ హి |

తా|| ప్రతిదినమును ప్రాతఃకాలమునందు యీ యశ్వము నధిరోహించి తిరుగుచూ సాధుసత్తములగు ద్విజోత్తములకు బాధకలుగకుండునట్లు చూడదగినది.

శ్లో! దుర్వృత్తాస్సంతి శతశో దానవాః పాపబుద్ధయః |

తేభ్యో న స్యాద్యథా బాధా మునీనాం త్వం తథా కురు |

తా|| దుర్వృత్తులగు పాపబుద్ధిగల రాక్షసులనేకులు సాధువులకు బాధగలిగించుటకు తిరుగుచుండురు. అట్టి దుర్మార్గులనుండి మునులకు నజ్జనులకు బాధకలుగకుండునట్లు జూడుము.

శ్లో! స తథో క్తస్తదా పిత్రా తథా చక్రే నృపాత్మజః |

పరిక్రమ్య మహీం కృత్సాం వవందే చరణౌ పితుః |

తా|| అట్లు తండ్రిచేత నియోగింపబడి, రాజకుమారుడగు నా ఋతధ్వజుడును నమస్త భూమండలమును పరిభ్రమించి దుష్టనిగ్రహమును, శిష్టరక్షణ మొనరించి మరలవచ్చి తండ్రి పాదములకు నమస్కరించెను.

శ్లో! అహన్యహని సంప్రాప్తే పూర్వాహ్నే నృపవందనః |

తతశ్చ కేషం దివసం తయా రేషే సుమధ్యయా |

తా|| ఇట్లు ఉదయమునందొకసారి సంచరించుచు తక్కిన సమయములయందు నా మదాలసతోగూడి విహరించుచు ఆనందముగా కాలము గడుపుచుండెను

ఋతధ్వజుడు ప్రజారక్షణార్థము పరిభ్రమించుచు తాళకేతువను రాక్షసునిచేత మోసగించబడుట

శ్లో! ఏకదా తు చరన్ సోఽథ దదర్శ యమునాతటే |

పాతాళకేతోరనుజం తాళకేతుం కృతాశ్రమమ్ |

తా|| ఇట్లు సంచరించుచు ఒకనాడు యమునాతీరమునందు ఆశ్రమ మేర్పరచు కొనియున్న పాతాళకేతువు సోదరుడగు తాళకేతువును ఆఋతధ్వజుడు చూచెను.

శ్లో! మాయావీ దానవః సోఽథ మునిరూపం సమాశ్రితః |
 స ప్రాహ రాజపుత్రం తు పూర్వజై రమనుస్మకన్ |

తా|| మునిరూపమును ధరించిన మాయావియగు నా రాక్షసుడు పూర్వజైరమును లోపల నిడుకొని రాజపుత్రుని వంచించవలెనను తలంపుతో నిట్లనియె.

శ్లో! రాజపుత్ర బ్రవీమి త్వం తత్కురుష్వ యదీచ్ఛసి |
 స చ తే ప్రార్థనాభంగః కార్యః సత్యప్రతిశ్రవః |

తా|| ఓ రాజకుమారా! నీకొక విషయమును చెప్పదలంచుచున్నాను. అది నీకిష్టమైనచో అట్లే చేయుము. అయితే సత్యప్రతిజ్ఞాపరుడవగు నో రాకుమారా! నాయీ ప్రార్థనను భంగము చేయవనియే నమ్ముచున్నాను.

శ్లో! యత్యే యజ్ఞేన ధన్యాయ కర్తవ్యాశ్చ మయేష్టయః |
 చింతయే తత్ర కర్తవ్యా నాస్తి మే దక్షిణా యతః |

తా|| ధర్మసముస్థానముకొరకు నేను యజ్ఞమును చేయదలంచితిని. అంతేగాదు ఆసలు యజ్ఞములు చేయుటగూడ నాకు కర్తవ్యమైయున్నది. అయినను యజ్ఞమందు దక్షిణయివ్వవలయునే? అది నావద్ద లేదుగదా! యేమి చేయవలయును? అని విచారించుచున్నాను.

శ్లో! తతః ప్రయచ్ఛ మే వీర దక్షిణార్థే స్వభూషణం |
 యదేతత్కంఠలగ్నం చ రక్ష చేమం మమాశ్రమమ్ |

తా|| అందువలన దానవీరుడవగు నో రాజకుమారా! యజ్ఞదక్షిణార్థము నీ కంఠము నందున్న యీ ఆభరణము నిమ్ము. ఇంతమాత్రము పుణ్యమును గట్టుకొనుము. ఈ నా ఆశ్రమమును రక్షింపుము.

శ్లో! యావదంతర్జలే దేవం వరుణం యాదసాం పతిం |
 వై దికై ర్వాడనై ర్శంత్రైః ప్రజానాం పుష్టిహేతుకైః |
 అభివ్యూహయ త్వరాయుక్తః సమభ్యేమితి వాదినం |
 తం ప్రణమ్య తతః ప్రాదాత్స తస్మై కంఠభూషణమ్ |

తా|| నీవీ భూషణమును యిచ్చినచో వానిని దీసికొని యీ జలములో అంతర్గతముడైయున్న జలాధిదేవతయగు వరుణుని ప్రజాపుష్టి హేతుకములను, వై దికములగు వారుణమంత్రములతో స్తుతించి, పూజించి మరల త్వరలోనే కాగలనని చెప్పుదున్న కపటవేషధారియగు నాతని మాటలను నమ్మి నిజమే యనుకొని నమస్కారపూర్వకముగా నా రాజకుమారుడు తన కంఠాభరణము నిచ్చివేసెను.

శ్లో॥ ప్రాహు చైనం భవాన్యాతు నిర్వ్యలీకేన చేతసా ।

స్థాస్యామి తావదత్రైవ తవాశ్రమసమీపతః ॥

తా॥ మరయు మీరు నివ్వచారముగు మనస్సుతో సంతోషముగా పోయిరండు. మీరు మరలివచ్చువరకు నేనిచ్చట నేయుండి మీ యాశ్రమమును రక్షించుచుండును అని చెప్పెను.

శ్లో॥ తవాదేశాన్మహాభాగ యాపదాగమనం తవ ।

న తేఽత్ర కశ్చిదాపాధాం కరిష్యతి మయి స్థితే ॥

తా॥ ఓ మహాభాగా! మీ యాజ్ఞానుసారము మీరు మరల వచ్చునంతవరకు నేనిచటనే వుండగలను. నేనిచట నున్నంతవరకు యెవ్వడును క్షుణ్ణి తాదవై నను మీ ఆశ్రమమునకు కలుగ జేయజాలడు.

శ్లో॥ నిస్రద్ధస్తస్త్విం మునిశ్రేష్ఠ కురుష్వ చ మనోగతం ।

ఏతదుక్తస్తతస్తేన స మమజ్జ నదీజతే ॥

తా॥ ఓ మునిగర్హిణా! నాయందు సమ్మకముంచి యశేష్టముగా మీ కార్యమును జేసికొనుడు అని రాజకుమారుడు చెప్పగా విని మునివేషధారియగు నా రాక్షసుడు తక్షణమే నదీజలమునందు మునిగిపోయెను.

శ్లో॥ అరక్షతోఽపి తస్యైవ మాయావిహితమాశ్రమం ।

గత్వా జలాశయాత్తస్మాత్తాలకేతుశ్చ తత్సరమ్ ॥

తా॥ తరువాత ఆ రాజకుమారుడున్న కృత్రిమనిర్మితముగు ఆ రాక్షసుని ఆశ్రమమును ఆవిధమాగనే రక్షించుచుండెను. తాళకేతువున్న ఆ జలాశయమునుండియే కొంతదూరముబోయి దానినుండి బయలువెడలి ఋతధ్వజుని పట్టణము జేరుకొనెను.

శ్లో॥ మదాలసాయాః ప్రత్యక్షమన్యేషాం చై తదుక్తవాన్ ।

వీరః కువలయాశ్శ్వోఽసౌ మమాశ్రమసమీపతః ॥

కేనాపి దుష్టదై త్యేన కుర్వన్ రక్షం తపస్వినాం ।

యుధ్యమానో యథాశక్తి నిఘ్నస్త్వహ్మద్విషో యుధి ॥

మాయామాశ్రిత్య పాపేన భిన్నః శూలేన వక్షసి ।

మ్రियమాణేన తేనేదం దత్తం మే కంఠభూషణమ్ ॥

తా॥ తరువాత అంతఃపురములో ప్రవేశించి మదాలసయొక్కయు ఇతరులగు మరి కొందరి అంతఃపురజనులయొక్కయు సమక్షమున, తల్లూరారా! వీరుడగు కువలయాశ్వుడు (ఋతధ్వజుడు) మా యాశ్రమసమీపమునందు తపఃసంపన్నులగు మునిజనరక్షణార్థము ఒకానొక దుష్టరాక్షసునితో యుధ్యముచేయుచు, యథాశక్తి బ్రహ్మద్విషులగు నా

రాక్షసులను చంపుచు తుదకు, మాయావియగు నొకరాక్షసునిచేత కులాయుధముచే పక్షులమునందు కొట్టబడినవాడై ప్రాణములను విడచుటకుముందు నాకీయాభరణము నొసంగి ఆనువులను బాసెను.

శ్లో॥ ప్రాపితశ్చాగ్నిసంయోగం శోకారైః స తు తాపసైః |
కృతార్తహేమాశబ్దో వై త్రస్తః సాశ్రువిలోచనః |

తా॥ దుఃఖముతో కూడుకొన్న తాపనులు ఆ ఋతద్వజునికి అగ్నిసంస్కార మొనరించిరి. ఆశ్వమున్ను మిగుల దుఃఖముతో భయాందోళిత హేమారపము గలదియై కన్నీరుకార్యచూ ఉండగా,

శ్లో॥ నీతః సోఽశ్వశ్చ తేనై వ దాసవేన దురాత్మనా |
ఏతస్మయా సృశంసేన దుష్టం దుష్కృతకారిణా |

తా॥ దానిని ఆ దురాత్ముడగు రాక్షసుడే తీసికొనిపోయెను. దురదృష్టవశాత్తు ఆ దుర్బటనమును నేనుచూచుట తటస్థించినందున దానిని చెప్పి పరులకు బాధగలిగించిన పాపాత్ముడనైతిని.

శ్లో॥ యదత్రానంతరం కృత్యం కురుక్ష్యత్తరకాలికం |
వృద్ధయాశ్వాసనం వై తద్దృవ్యాతాం కంఠభూషణమ్ |

తా॥ ఆ కారణమువల్ల యిటువై ని చేయదగిన ఔత్తరకాలికక్రియలను చేయుదు. ఈ కంఠభూషణమువలన మనస్సునకు కొంత ఊరట కలుగగలదు దీనిని తీసికొనుదు.

శ్లో॥ నాస్మాకం హి సువర్ణేన కృత్యమస్తి తపస్వినాం |
ఇత్యుక్తోత్సృజ్య తద్భూషా స జగము యథాగతమ్ |

తా॥ తపస్వులకు మాకు యీ బంగారముతో నేమి కార్యము? దీనితో మాకు పనిలేదు అని చెప్పి దానినచ్చటనే భూమిపైనిడి తాను వచ్చినవ్రోవనే మరలిపోయెను.

శ్లో॥ నిపవత జనః సోఽథ శోకార్తో మూర్ఛయాతురః |
క్షణేన చేతనాం ప్రాప్య సర్వాస్తా నృపయోషితః |

తా॥ ఈ వార్తవినగానే మిగుల ఆందోళితమనస్కులవై, అంతఃపురజనము శోకార్తశాపములతో మునిగి మూర్ఛనొందెను. మరల కొంతసేపటికి తెలివినొంది, రాజకాంతలందరును,

శ్లో॥ రాజపత్న్యశ్చ రాజా చ విలేశురతిదుఃఖతా |
తా॥ రాజపత్నులును, రాజును మిగుల దుఃఖముతో బిలించిరి.

శ్లో॥ మదాలసా తు తద్దృష్ట్యా తదీయం కంఠభూషణం |
మృతో భ్రతేతి నిశ్చిత్వ కథం జీవామి తం వినా |

తత్యాజ సుప్రియాన్వాణాన్మృత్వా వినిహతం ప్రియం |

తతః పురే మహాన్మండః పౌరాణాం భవనేష్యభూత్ |

తా|| మదాలసయితే, తనభర్త సంబంధమైన ఆకంఠాభరణమును చూచి, తన భర్త మృతికొందెనని చెప్పినమాటలు నిజమని నిశ్చయించుకొని, మిక్కిలి ప్రియతమ ములగు ప్రాణములను వెంటనే విడిచెను. అందువలన పట్టణమునందలి ప్రతియింటను రోదనధ్వని ద్విగుణీకృతముగా ఆలముకొనెను.

శ్లో|| యథైవ తస్య నృపతేః స్వగృహే సమవర్తత |

రాజా చ తాం మృతాం దృష్ట్వా వినా భర్తా మదాలసామ్ |

తా|| ఏ విధముగా రాజగృహమునందు ఆకందనాడులు బయలు వెడలినవో, అట్లే పురజనుల గృహములును రోదనములతో నిండిపోయినవి. రాజును, పతిలేని కారణమున మృతినొందిన యామదాలసను చూచి -

శ్లో|| ప్రత్యువాచ జనం సర్వం విమృశ్య స్వసమాససః |

స రోదితవ్యం పశ్యామి భవతామాత్మనస్తథా |

తా|| తనలోతాను నిత్యానిత్యములనుగూర్చి విమర్శించుకొని, స్వస్థచిత్తుడై, జనుల నుద్దేశించి యిట్లనియెను. ఈ విషయమునందు మనము దుఃఖింపవలసిన పనేమియులేదు.

శ్లో|| సర్వేషామేవ సంచింత్య సంబంధానామనిత్యతాం |

కీన్ను శోచామి తనయం కీన్ను శోచామ్యహం స్ముషామ్ |

తా|| ఎందుకనగా, సమస్తప్రాణులకుగల సంబంధములును ఆనిత్యములని విచారించి తెలుసుకొనిన పిదప, కొడుకైననేమి? కోడలైననేమి? మరెవరైనను దుఃఖ మెట్లు గలుగును? ఎవనినిగూర్చి దుఃఖింతును?

శ్లో|| విమృశ్య కృతకృత్యత్వాన్మన్యేశోచ్యావుభావవి |

మచుక్త్రూషుర్మద్వచనాద్ద్విజరక్షణతత్పరః |

తా|| ఆలోచించినట్లయితే కృతకృత్యులగుటవలన ఆ యిద్దరినిగూర్చి గూడ దుఃఖింపవలసిన పనిలేదనియే అనుకొనుచున్నాను. నిరంతరము నాసేవచేయుచు, నాయాజ్ఞాచొప్పుననే బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నులగు సాధుపురుషుల రక్షణమునందు తత్పరుడై,

శ్లో|| ప్రాప్తో మేఽద్య సుతో మృత్యుం కథం శోచ్యస్స ధీమతాం |

అవశ్యమత్యజద్దేహం తద్ద్విజానాం కృతే యది |

మమ పుత్రేణ సంత్యక్తం నన్వభ్యుదయకారి తత్ |

ఇయం చ సత్కులోత్పన్నా భర్తర్యేవమనువ్రతా |

తా॥ నా కుమారుడు నేడు మృత్యువును పొందినాడన్నచో, ఆవిషయమై బుద్ధిమంతులు దుఃఖించవలసిన పనేమున్నది? నాధునికతనొరకే నాకుమారుడు దేహత్యాగమును చేసినన్నచో. అది మిగుల సుఖావహమును సుఖాభ్యుమునైన నిషయము. సత్కులసంజాతయగు ఈ మదాలసయు భర్త ననుసరించినదిగుటవలన విచారించదగినదిగాదు.

శ్లో॥ కథం తు శోచ్యా నారీణాం భర్తృరన్యన్న దై వతః ।
అస్మాకం బాంధవానాం చ తభాఽస్యేషాం దయాభవమ్ ॥

తా॥ స్త్రీలకు భర్తకంటె మరియొకవైవము లేనికారణమున మనకుగాని, బంధువులకుగాని, కరుణార్ద్రహృదయులగు యితరులకుగాని, ఈమెనుగూర్చి దుఃఖించవలసిన పనిలేదు.

శ్లో॥ శోచ్యా హ్యేషా భవేదేవం యది భర్త్రా విరహాగినీ ।
యా తు భర్తృనధం శ్రుత్వా తత్క్షణాదేవ భావినీ ॥
భర్తారమునుయాతేయం న శోచ్యతో విపశ్చితాం ।
తాశ్శోచ్యా యా వియోగిన్యః సహ భర్త్రా కులాంగనాః ॥

తా॥ ఒకవేళ యీమె భర్తృవియోగమును బొంది జీవించియున్నచో మనము విచారించవలసినదే. కాని భర్త మరణించె నన్నవార్త వినినవెంటనే యీమెయు భర్త ననుసరించిపోయినది. ఇక నీమెను గురించి ప్రాణ్ణాలు విచారించవలసినపనేమున్నది? భర్త మరణించిన పిదపగూడ జీవించియుండిన కులాంగనలగూర్చి తప్పక విచారపడవలసినదే.

శ్లో॥ కష్టభ్రాంత్యా న గచ్ఛంతి కష్టదాస్యుః కులాత్మజాః ।
భర్తృర్వియోగ స్త్వనయా నానుభూతః కృతజ్ఞయా ॥

తా॥ కష్టమునెడి (అన్నిటికంటె ప్రాణములు తీసికొవున) భ్రాంతితో యెవరు సహగమన మాచరింపరో అట్టివారు తమమను కులమునకగూడ కష్టమును గలిగించినవారగుదురు. కృతజ్ఞతాస్వరూపిణియగు నీమెచేత భర్తృవియోగము అనుభవింపబడలేదు.

శ్లో॥ దాతారం నర్వసౌఖ్యానామిహ చాముత్రచోభయేణాః ।
లోకయోః కా హి భర్తారం నారీ మన్యేత నూనఃపమ్ ॥

తా॥ ఇహపరములగు ఉభయలోకములలోను నర్వసౌఖ్యప్రాప్తయగు భర్తను పతివ్రతయగు యే స్త్రీ మనుష్యమాత్రునిగా తలంచును? ఆనగా సాక్షాద్దైవమనియే భావించునని భావము.

శ్లో॥ న స శోభోన్మోన పైవేకా నాయం తజ్జనీన చ ।

శ్యజల బ్రాహ్మణాధ్యాయ ప్రాణాస్వీ స్మ తారితాః ॥

తా॥ ఈ ట్లము మరణించిన నా కుమారుని గురించిగాని, బ్రతికయుండిన నా గురించిగాని, వాని కష్టనిగూర్చిగాని యేమియు చింతింపవలసిన అవసరములేదు. ఎందు కవగా బ్రాహ్మణాధ్యాయము ప్రాణముల నర్పించి తాను తరించుటయేగాక మమ్ముల నందరిని తరింపజేసెను.

శ్లో॥ నిప్రాణాం మమ ధర్మస్య గతః స తు మహీపతిః ।

అన్యథాపి ధర్మ క్తస్య త్యాగాద్దేహస్య మే సుతః ॥

తా॥ బ్రాహ్మణారక్షణము అట్ల ధర్మముకొరకును, నా యాజ్ఞాపాలనమును ధర్మము నిమిత్తము ఆ మహా బాహు (నా కుమారుడు) పరలోకగతుడయ్యెను. పూర్ణానుభవము లేని వాడైనను మా ఋషిమునుండి విముక్తుడై నా కుమారుడు గతించెను.

శ్లో॥ మాత్రే సతీత్వం భుద్వంశవై మల్యం శౌర్యమాత్మనః ।

సంగ్రామే సంత్యజన్ప్రాణాన్ సోఽవిందద్విజరక్షణాత్ ॥

తా॥ బ్రహ్మక్షానసంపన్నులగు బ్రాహ్మణులను రక్షించుటవలన యుద్ధమునందు ప్రాణసమర్పణము గావించినను మాతృసతీత్వమును మా వంశముయొక్క నిర్మలప్రతిష్ఠను తనయొక్క శౌర్యమును అతడు ప్రకటించి నిర్మలయశోవంతుడయ్యెను.

శ్లో॥ తతః భవలయాశ్వస్య మాతా భర్తురనంతరం ।

శ్రుత్వా పుత్రవధం తాదృక్ ప్రాహ హృష్టా తు తత్పతిమ్ ॥

తా॥ తరువాత కువలయాశ్వని తల్లి అట్టి ఘోరమగు కుమారుని మరణమును విని శోకించుటకు బదులుగా మిక్కిలి సంతుష్టాంతరంగయై భర్తతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ న మే మాత్రా న మే స్వస్రా ప్రాప్తా ప్రీతిర్నవేద్యశీ ।

శ్రుత్వా మునిపరిత్రాణే హతం పుత్రం యథా మయా ॥

తా॥ నృపోత్తమా! మనిజనరక్షణార్థమై నా కుమారుడు ప్రాణత్యాగమును జేసెనని వినుటవలన గలిగిన సంతోషముకన్న అధికమగుప్రీతి, నాతల్లినుండిగాని, లేక తోడబుట్టువులనుండిగాని, లేక మరెవ్వరినుండిగాని కలుగ లేదు.

శ్లో॥ శోచతాం బ్రాహ్మణానాం యే నిస్వనేనాతిదుఃఖతాః ।

మియమో ద్యాధినా క్లిష్టాస్తేషాం మాతా వృథా ప్రజా ॥

తా॥ బ్రాహ్మణుల కష్టపడుచూ దుఃఖించుచుండగా దానికేతగిన ప్రతిక్రియ జేయలేక తామును కష్టపడుచూ యెవరు పెద్దరోదనముజేయుచూ మరణింతురో అట్టి

వారికల్లి గన్నసంతానము వ్యర్థము. అనగా అట్టి కుమారులుండియు లేనివారనియే భావము.

శ్లో॥ సంగ్రామే యుద్ధ్యమానా యే భీతా గోద్వీజరక్షణే ।
క్షుణ్ణాః శస్త్రైస్త్రిపద్యంతే త ఏవ భువి మానవాః ॥

తా॥ గో, ద్విజరక్షణమునందు భీతిగలవారై వారికొరకు యెట్టిపోరాటమునైనను సాగించుచు, యుద్ధమునందు శస్త్రములచేత చిందరవందర చేయుబడియెడు శరీరముగల వివత్తులనైనను యెవరెదుర్కొందురో వారే నిజముగు మానవులు.

శ్లో॥ అర్థినాం మిత్రవర్గస్య విద్విషాం చ పరాజ్ముఖః ।
యేన యాతి పితా తేన పుత్రీ మాతా చ వీరనూః ॥

తా॥ యాచకులకు యిచ్చుటయందును, మిత్రవర్గము నాదరించుటయందును, శత్రువుల నెదిరించుటయందును పరాజ్ముఖత్వమును యెవడు పొందడో, అట్టివానిగన్న వాడే పుత్రవంతుడు, అతనిగన్న తల్లియే వీరనూత.

శ్లో॥ గర్భకేళః స్త్రియో మన్యే సాఫల్యం భజతే తదా ।
యదారివిజయీ వా న్యాత్సంగ్రామే వా హతః సుతః ॥

తా॥ తనకుమారుడు శత్రుంజయించిననూ లేక యుద్ధమునందు వీరస్వర్గములంకరించిననూ, అతల్లి నాకడుపు ఫలించినదనియు, నాజన్మ సాఫల్యమైనదనియు తలంచును. తనతో ఆమెకు యావనోచ్ఛేదకుఠారమైన వీరివలన కడుపుచేటు తప్ప మరేమియు లేదని తలంతును.

శ్లో॥ తతః స రాజా సంస్కారం పుత్రవత్సీమలంభయత్ ।
నిర్గమ్య చ బహిః స్నాతో దదౌ పుత్రాయ చోదకమ్ ॥

తా॥ తరువాత అశత్రుజిత్తు కోడలికి అగ్నిసంస్కారాదులను చేయించి, వెలుపలికి వెడలి స్నాతుడై కుమారునకు జలాంజలి నిచ్చెను.

శ్లో॥ తాళకేతుశ్చ నిర్గమ్య తథైవ యమునాజలాత్ ।
రాజపుత్రమువాచేదం ప్రణయాన్మధురం వచః ॥

తా॥ తాళకేతువుగూడ మొదట తానువచ్చినదారివే (యమునానదీతో) యముల నుండియే) బయలుపెడలి, మిక్కిలిప్రేమ నభినయించుచు రాజపుత్రునితో మృదుమధురముగ వాక్కులతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ గచ్ఛ భూపాలపుత్రస్త్వం కృతార్థోఽహం కృతస్త్వయా ।
వాంఛితం తు కృతం కార్యం త్వయ్యత్రావిచలే స్థితే ॥

తా॥ ఓ రాజకుమారా! నీవిక వెళ్లవచ్చును. నీవు నన్ను కృతాఢునిగా జేసితివి. నీవిచట స్థిరచిత్తుడవై నిలిచినందున నాయభీష్టుము నెరవేరినది.

శ్లో॥ వారుణం యజ్ఞకార్యం చ బలేశస్య మహాత్మనః ।
తస్మయూ సాధితం సర్వం యన్మమాసీదభీష్పితమ్ ॥

తా॥ మహాత్ముడగు వరుణదేవుడగు ప్రీతికరముగు వారుణాయజ్ఞము మొదలు నాయభీష్టుములగు సర్వకార్యములును నీవలన నెరవేర్పబడినవి.

శ్లో॥ ప్రణీపత్య స తం ప్రాగాద్రాజపుత్రః పురం పితుః ।
సమారుహ్య తమవాశ్వం సుపర్ణానిలవిక్రమమ్ ॥

తా॥ ఇట్లు చెప్పుచున్న ఆ కపటమానికి నమస్కరించి రాజకుమారుడు గరుడ, వాయువేగముగల ఆ యశ్వము నెక్కి తన పట్టణమునకు పోయెను.

ఇతి మార్కండేయమహాపురాణే కువలయాశ్వీయే వింశోఽధ్యాయః
ఇది మార్కండేయమహాపురాణమునందలి కువలయాశ్వీయచరితమునందు
ఇరువదవ అధ్యాయము.

శ్లో॥ స రాజపుత్రః సంప్రాప్య వేగాదాత్మపురం తతః ।
పిత్రోర్వివందిషుః పాదా దిదృక్షుశ్చ మదాలసామ్ ॥

తా॥ ఆ రాజకుమారుడు తండ్రికి నమస్కరించవలెననియు, మదాలసను జూడవలె ననియు ఆతురతతో పట్టణమును ప్రవేశించి,

శ్లో॥ స దదర్శ తదుద్విగ్నమప్రధృష్టముఖం పురం ।
పునశ్చ విస్మితాకారం ప్రదృష్టవదనం పునః ॥

తా॥ ఆ రాజకుమారుడు మొదట ప్రవేశించగానే కలతజెంది సంతోషచిహ్నములు లేక దీనభావముతో గూడి కళావిహీనమైన పట్టణమును జూచెను. తనను (రాజకుమారుని) జూచిన తరువాత విస్మితమును, ప్రసన్నమును బొందుటను జూచెను.

శ్లో॥ అన్యముత్కుల్లనయనం దిప్త్యా దిప్త్యేతి వాదినం ।
వరిష్వజంతమనోస్యమతికాతూహలాన్వితమ్ ॥
స రాజపుత్రో మిత్రం తు ఉత్కుల్లనయనం శుభం ।
ఆలిలింగ తదా కాలే సాహృదేన పరోణ చ ॥

తా॥ మరియు వికసించిన సేత్రములు గలిగి “అదృష్టవంతులము, అదృష్టవంతులము” అని చెప్పుచు మిక్కిలి కుతూహలముతో కూడుకొని ఒకరినొకరు ఆలింగనము

చేసికొనుచున్నటువంటి పట్టణమును జూచెను. అనగా రాజకుమారుని జూచినందువలన ఆ పట్టణమునందున్న ప్రజలు మిక్కిలి సంతోషముతో ఒకరినొకరు ఆలింగనము చేసి కొనుచు, అదృష్టవంతులమని ఒకరితో నొకరు చెప్పుకొనుచు ఉత్సాహముతోనుండిరి. మరియు నా రాజకుమారుడు పట్టరాని ఆనందముతో వికసితశత్రములుగల మిత్రులను ఆలింగనము చేసికొనెను.

శ్లో॥ తతః పౌరాస్తదాలోక్య దిప్త్యా దిప్త్యేతి హాదినః |

చిరంజీవోరుకల్యాణహృత్తాస్తే పరిపంథినః ||

తా॥ తరువాత పురజనులు “అదృష్టము ఎంత అదృష్టము” అని చెప్పుచూ రాజకుమారుని జూచి “ఓ కల్యాణమూర్తీ! చిరకాలము జీవింపుము. నీ శత్రువులందరు నశించుదురాక!” అని దీవించిరి.

శ్లో॥ పిత్రోః ప్రహ్లాదయశున స్తథాస్మాకమకటకః |

ఇత్యేవం వాదిభిః పౌరైః పురః పృష్ఠే చ సంవృతః |

తా॥ అవేదిధముగా తండ్రిని సంతోషింపజేయుచు. మమ్ములను దయతో జూడుము అని యిట్లు చెప్పుచున్న పురజనులతో వెనుక ముందు చుట్టుకొనబడినవాడై,

శ్లో॥ తత్క్షణప్రభవానందః ప్రవివేక విచుర్జృహం |

పితా చ తం పరిష్యద్న మాతా చాన్యే చ బాంధవాః |

తా॥ తాత్కాలికముగా పొడనూపిన ఆనందముతో సీత్యనివాసభవనమును ప్రవేశించెను. తండ్రియు, తల్లియు, ఆకటగల బంధువులును ఆతనిని కాగలింపకొని,

శ్లో॥ చిరంజీవోరుకల్యాణ దదా చాస్మై తదాశీషః |

ప్రణీపత్య తతః సోఽథ కిమతదితి విస్మితః |

ప్రప్రచ్ఛ పితరం చాథ సోస్మై సర్వం తదుక్తవాన్ |

తా॥ “శుభము లొందుము, చాలకాలము జీవింపుము” అని ఆతని నాశీర్వించిరి. తరువాత ఆ రాజకుమారుడు వారలకు నమస్కరించి మిక్కిలి విస్మయముగలవాడై “ఇది యేమి” యని తండ్రి నడిగెను. తండ్రియు ఆతనికి జరిగిన యావద్దృశ్యతాంతమును చెప్పెను.

శ్లో॥ స భార్యాం తాం మృతాం శ్రుత్వా హృదయేష్టాం మదాలసాం |

పితరా చ పురా దృష్ట్వా లజ్జాశోకవిమధ్యగః |

చింతయామాస సా బాలా మాం శ్రుత్వా నిధనం గతమ్ |

తా॥ ఆ రాకుమారుడు తన మనోభీష్టయు, ప్రాణప్రదయు నగు భార్య పరలోక గతురాలయ్యెనని విని యెమటనున్న తల్లి దండ్రులనుజూచి లజ్జాశోకముల మధ్య పెనగు

లాడును, అయ్యో! ఆ నా యపూర్వ ప్రేమలహరి పతిగతప్రాణ నేను వృత్తికొందితిని వినినంతనే నువ్వును వీడేనే యని చింతించెను.

శ్లో॥ తత్యాజ జీవితం సాధ్యే ధిక్ష్మాం నిష్ఠురమానసం ।
 సృశంసోఽహమనాగ్నోఽహా వినా తాం మృగలోచనామ్ ।
 మత్కృతే నిధనం ప్రాప్తాం యజ్జీవామ్యతిస్ఫుటాః ।

తా॥ నాకొరకు ప్రాణమలను ధారవోసిన యిట్టి త్యాగశీలయగు సాధ్యమణిని విడచి జీవించియుండిన యాహమీనుడను కఠినహృదియుడను పరులకు బాధ గలిగించిన మహాపాపిని. అయ్యో! నా ప్రിയురాలు నాకొరకు శీతమును వీడిపోయినదే. పాపాణ హృదయుడనగు నేనికను జీవించియున్నాను. ఇట్టి నా శీత మొకజీవితమేనా!

ఁ బుత్రధ్వజుడు తననిమిత్తము మదాలన మరణించెనని విని విలపించుచు జీవితములో పరియొక స్త్రీని పెండ్లాడఁసి ప్రతిజ్ఞ జేయుట

శ్లో॥ పునః సంచితయామాస పరిసం స్తభ్య మానసం ।
 మోహోద్గమమహస్యైవం నిశ్వసోఽభ్యుస్య చాతురః ।

తా॥ ఇట్లు పలువిధముల చింతించుచు, మరల మనస్సును నిలుపుకొని మోహమును దూరీకరించి కొంచెము యోచించి నిష్ఠూర్పులు మరల కలతకెందిన మనస్సు గల వాడై యిట్లు చింతించెను.

శ్లో॥ మృతేతి నా మన్నిమిత్తం త్యజామి యది జీవితం ।
 కిం మయోపకృతం తస్యాః శ్లాఘ్య మేతత్తు యాషితామ్ ।

తా॥ ఒకవేళ ఈమె నా నిమిత్తముగా శీవితము విడిచినదని, తన్నిమిత్తము నేనును జీవితము త్యజించితినేని యిందువలన ఆమెకు నావల్ల గలిగిన ఉపకృతియేమి? పురుషునితో సహగమించుట స్త్రీలకు సహజధర్మము. అందువలన ఆమె యీ త్యాగము మిగుల కొనియాడదగినదే.

శ్లో॥ యది రోదిమి వా దేనం హా ప్రియేతి వదన్ ముహుః ।
 తథాప్యశ్లాఘ్యమేతన్నో వయం హి పురుషాః కిల ।

తా॥ హా ప్రియా! ప్రేయసీ! నా శీవితపరమాపధి! యని మాటిమాటికి పల వించుచు అతిదీనముగా నేడ్చి ఊరటబొందుదుమన్నను అదియు నంత శ్లాఘనీయమైనది కాదు. ఎందుకనగా పురుషులు యేడ్చుట లోకమునం దసహజము.

శ్లో॥ అథ శోకబడో దీనోఽస్యజాహీనో బలాస్వీతః ।
 విపక్షస్య భవిష్యామి తతః పరిభవాస్పదమ్ ।

తా॥ మరియు ఒకప్పు డతిబలాన్నితుడనై నేడిముఃఖముతో జడండును, దీనుడును బలహీనుడనై నచో శత్రువులకు పరిభవాస్పదుడును కాకతప్పదు.

శ్లో॥ మయారిశాలనాత్కార్యం రాజ్ఞః శుశ్రూషణం పితుః ।
జీవితం తస్య చాయత్తం సంత్యాజ్యం తత్కృతం మయా ।

తా॥ కావున యీ దశలోనేను శత్రువులను జయించి మహారాజగు నాతండ్రి గారిశుశ్రూష చేయవలసియున్నది. సర్వథా నా జనకునకు దత్తమైన యీ జీవితమును నేనెట్లు త్యజింపగలను?

శ్లో॥ కిం త్వత్ర మేఽన్యత్కర్తవ్యం త్యాగో భోగస్య యోషితః ।
స చాపి నోపకారాయ తస్వంగాః కిం తు సర్వథా ।

తా॥ అయితే యీ విషయమై నేను చేయదగినదిమాత్ర మొకటున్నది. అదేదన యావజ్జీవితమును (స్త్రీ) సంబంధముగు సమస్తభోగములను విసర్జించుటయే ఆమెయెడ నేను జూపుకొను కృతజ్ఞత. ఈ నా త్యాగమునది అన్ని విధముల ఆమె కుపకరించినను, ఉపక రించకున్నను,

శ్లో॥ మయాఽఽన్యశంస్యం కర్తవ్యం నాపకార్యుపకారి వా ।
యా మదధేఽఽత్యజత్ప్రాణాం స్తదధేఽల్పమిదం మమ ।

తా॥ నేను మాత్రము నానుండి ఒకరికి కలిగిన బాధారూపముగు పాపమును తొలగించుకొనవలయును. అది ఉపకారమేయగుగాక? గాకపోవుగాక? జీవితనిర్విశేష యగు ఏ సాధ్య సాకారకు ప్రాణములను త్యజించెనో, ఆమెకొరకు నా యీ అల్పత్యాగ మగుగాక!

శ్లో॥ ఇతి కృత్వా మతిం సోఽథ నిష్పాద్యాదకదానికం ।
క్రియాశ్చాసంతరం కృత్వా ప్రత్యువాచ ఋతధ్వజః ।

తా॥ అని నిశ్చయించుకొని తరువాత నాతడు ఆమెకొరకు జలతర్పణమునిచ్చి, అనంతరము జరుగవలసిన క్రియలను యథావిధిగచేసి పిదప అతడిట్లునుకొనెను.

శ్లో॥ యది సా మమ తస్యగీ న స్వాద్భార్యా మదాలసా ।
అస్మిన్జన్మని నాన్యా మే భవిత్రీ సహచారిణీ ।

తా॥ తనులతాంగి యగు ఆ మదాలసయే నాకు భార్యగానిచో, యీ జన్మలో యింకొక (స్త్రీ) నాకు సహధర్మచారిణి గాకుండుగాక!

శ్లో॥ తా మృతే మృగకాబాక్షీం గంధర్వతనయామహం ।
స భోజ్యే యోషితం కాంచదితి సత్యం మయోదితమ్ ।

తా॥ గంధర్వరాజకుమారియగు నా కురంగాక్షిని విడచి యింకొక స్త్రీతో నేను రాగభోగముల ననుభవించను. ఇది ముమ్మాటికి సత్యము. ఇది నాహృదయపూర్వక మగు మాట.

శ్లో॥ స ధర్మచారిణీం పత్నీం తాం ముక్త్యా గజగామినీం ।
కాంచినన్నార్యాం కసిష్యామి కేన సత్యం మయోదితమ్ ॥

తా॥ గజగామినియు, సహధర్మచారిణియు నగు ఆమదాలసను విడచి నే నింకొకతె నెన్నడును భార్యగా నైకొనను. దీనిని నేను సత్యవ్రతిజ్ఞుడేసి మరొకసారి చెప్పుచున్నాను.

శ్లో॥ ఏవం సర్వాస్పరిత్యజ్య స్త్రీభోగాంతాత సర్వదా ।
క్రీడన్నాస్తే సమం తుల్యైర్వయస్యైః శీలసంపదా ॥

తా॥ ఈ ప్రకారముగా నా రాజకుమారుడు సమస్తభోగములను విడిచిపెట్టి ఉత్తమస్వభావాచరణములు గలవాడై, సమవయస్కులగు స్నేహితులతో క్రీడించుచు కాలము గడపుచుండెను.

శ్లో॥ ఏత త్రస్య పరం కార్యం తాత తత్కేన సాధ్యతే ।
కర్తమత్యంతదుష్ప్రాప్యమిశ్వరైః కిముతేతరైః ॥

తా॥ తండ్రి! ఆతనికి చేయుదగిన ఉత్కృష్టకార్యమిది, ఇది యెట్లు సాధ్య మగును? దేవాదిదేవతలచేతగూడ సాధ్యపడని యీ కార్యము యితరులచేత యెట్లు సాధ్యపడును?

శ్లో॥ ఇతి వాక్యం తయోః శ్రుత్వా విమర్శమగమత్ప్రీతా ।
విమృశ్య చాహ తౌ పుత్రౌ నాగరాట్రహసన్నివ ॥

తా॥ ఈ విధముగా చెప్పుచున్నవారి మాటలను విని తండ్రి ఆలోచనానిమగ్నుడయ్యెను. మరియు బాగుగా తర్కించి ఆ నాగరాజు చిరునవ్వు నవ్వుచు కుమారులతో నిట్లని చెప్పెను.

శ్లో॥ యద్యశక్యమితి శ్రుత్వా న కరిష్యంతి మానవాః ।
కర్మణ్యుద్యమముద్యోగహాన్యా హానిస్తతః పరమ్ ॥

తా॥ ఈ పని చేయుటకు శక్యముగాదని విన్నంతమాత్రమున మానవులు కర్మము నందలి ప్రయత్నమును విరమించుకొన్నచో, దానిఫలన ఉద్యమహానియు, ఆపిమ్మట మొదటికే నాశనమును గలుగును.

శ్లో॥ ఆరభేత నరః కర్మ స్వపారుషమహాపయన్ ।
నిష్పత్తిః కర్మణాం దైవే పారుషే చ వ్యవస్థితా ॥

తా|| అందువలన మానవుడు స్వకీయమగు పురుషప్రయత్న చునకు లోటురానీయక కర్మ నారంభించుగాక ! కర్మఫల ము, దైవము పురుషప్రయత్నము యీ రెండింటివైన ఆధారపడియున్నది.

శ్లో|| తస్మాదహం తథా యత్నుం కరిష్యే పుత్రకార్యతః |
తపశ్చర్యాం సమాస్థాయ యథైతచ్ఛాఖ్య తేఽచిగ్రాత్ ||

తా|| అంచువలన యిది నా పుత్రులరగు మీ కార్యముగుటవలన త్వరలో నిడఱ్ఱు సాధ్యమునో, అట్లు తపశ్చర్య నవలంబించి ప్రయత్నము చేసెదను.

☞ మదాలసను పునరుజ్జీవింప జేయుటకై ఆశ్వతరుడు సరస్వతీదేవిని గురించియు ఈశ్వరుని గురించియు తప మొనరించుట ☞

శ్లో|| ఏవముక్త్వా స నాగేంద్రః ప్లక్షావతరణం గిరేః |
తీర్థం హిమవతో గత్వా తపస్తేషే సుదుశ్చరమ్ ||

తా|| ఇట్లు చెప్పి ఆ నాగరాజు హిమవత్పర్వతసంబంధముగు ప్లక్షావతరణమును తీర్థముననుపొయి అచట మిక్కిలి దుశ్చరముగు తపస్సును చేసెను.

శ్లో|| తుష్టావ వాగ్భిరిష్టాభిస్తత దేవీం సరస్వతీం |
తస్మనా నియతాహాగో భూత్వా త్రిషవణపుతః ||

తా|| అచ్చట తదేకతత్పరుడై, నియతాహాగయై మాడునేళల న్నా నాద్యమస్థానములు గలవాడై శ్రీ సరస్వతీదేవి నుద్దేశించి ప్రియకరములగు వాక్కులతో నిట్లని స్తుతించెను.

శ్లో|| జగద్భ్రాత్రీమహం దేవీమారిరాధయిషుః శుభాం |
తోష్యే ప్రణమ్య శిరసా బ్రహ్మయోనిం సరస్వతీమ్ ||

తా|| జగదాధారహతయు, శోభనశీలయు నగు సరస్వతీదేవిని ఆరాధించుటకు యిచ్చగలవాడనై బ్రహ్మకారణముగు ఆ దేవికి శిరసా నమస్కార మాచరించి స్తుతించెను.

శ్లో|| సదసద్దేవి యత్కించినోక్షబంధార్థవత్పదం |
తత్సర్వం త్వయ్యసంయోగం యోగవద్దేవి సంస్థితమ్ ||

తా|| ఓ దేవీ! మోక్షరూపముగను లేక బంధరూపముగను గనుపించు సదసద్వస్తు జాతమంతయు నీ సంబంధముగలదిగనే తోచును. కాని నీవు దేనిని అంటవు.

శ్లో|| త్వముక్షరం పరం దేవి యత్ర సర్వం ప్రతిష్ఠితం |
అక్షరం పరమం బ్రహ్మ జగచ్చైత్ర తరాత్మకమ్ ||

తా॥ నాకరణితమగు ఏ పుర బ్రహ్మమునందు యీ సర్వము ప్రతిష్ఠితమైయున్నదో ఆ యక్షరపరబ్రహ్మమే నీవు. ఓ దేవీ! ఈ జగత్తంతయు నశించునది. శాశ్వతమైన బ్రహ్మ మొక్కడేయే.

శ్లో॥ దారువ్యసస్థితో వహ్నిర్భ్రామాల్ప పరమీణవః ।
తథా త్వయా స్థితం బ్రహ్మో జగచ్ఛేదనుశేషతః ॥

తా॥ దారువునందు అగ్నియు, భూమియందు పరమాణువులును నిగూఢమై యున్నట్లు నీయందు బ్రహ్మమున్నది. ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపముకంటె భిన్నముగాని యీ జగత్తంతయు నీయందు ప్రచ్ఛన్నమైయున్నది.

శ్లో॥ ఓంకారాక్షరసంస్థానం ననుత్తే దేవి స్థిరాస్థిరం ।
తత్ర మూత్రాత్రయం సర్వమస్తి యద్దేవి నాస్తి చ ॥

తా॥ ఓ దేవీ! ఓంకారాక్షరసంస్థితమగు యీ చరాచరప్రపంచ మేదిగలదో, అదంతయు మూత్రాత్రయవిశిష్టమై, సదసద్రూపములతో నీయంజేయున్నది.

శ్లో॥ త్రయో లోకాశ్రయో వేదాస్త్రివిద్యం పాపకత్రయం ।
త్రీణి జ్యోతిషి వర్గాశ్చ త్రయో ధర్మాదయస్తథా ॥
త్రయోగుణాశ్రయశ్శబ్దాశ్రయో దోషాస్తథాశ్రమాః ।
త్రయః కాలాస్తథావస్థా క్షతరోహర్షిశాదయః ।
ఏతన్నాత్రాత్రయం దేవి తవ రూపం సరస్వతి ॥

తా॥ ఓ కత్తీ! సరస్వతీ! స్వర్గ, మర్త్య, సూతాశములను మాడులోకములును, త్రైవిద్యలనబడు, ఋగ్యజుస్సామములను మాడుజేనములును, దక్షిణాగ్ని, గాఘ్రపత్య, అహవనీయములను మాడుగులును, చంద్రనూర్యాగ్ని సంబంధములగు మాడుజ్యోతులును, ధర్మార్థకామములను త్రివర్ణములును, సత్వరజస్తమములను మాడుగుణములును, మంద, మధ్య, తారములను మాడుశబ్దములును, మలవిక్షేపావరణములను మాడుదోషములును, అదేవిధముగా ఆశ్రమములును, భూతభవిష్యద్వర్తమానములను మాడుకాలములను, జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తలను మాడువస్థలును, పితరులును, అహర్నిశలును ఇవన్నియు మూత్రాత్రయవిశిష్టములగు నీరూపములైయున్నవి.

శ్లో॥ విభిన్నదర్శినామాద్యా బ్రహ్మణో హి సనాతనాః ।

తా॥ ఇవియును బ్రహ్మంశసంభూతమగుటచే, సనాతనములై, విభిన్నమార్గములు గలవిగానున్నవి.

శ్లో॥ సోమసంస్థా హవిః సంస్థాః పాకసంస్థాశ్చ సప్త యాః ।
తాస్త్వదుచ్చారణాద్దేవి క్రియంతే బ్రహ్మవాదిభిః ॥

శ్లో! అనిర్దేశ్యం తథా చాన్యదర్థమాత్రాశ్రితం పరం |
 అవికార్యక్షరం దివ్యం పరిణామవివర్జితమ్ |
 తవైవ చ పరం రూపం యన్న శక్యం మయేరితుమ్ |

తా|| ఈ మూడుమాత్రలకు పరమై అర్థమాత్రాశ్రితమైనదియు, దీనికంటె భిన్నమైనదియు, అవికారియు, అక్షరమును, దివ్యమును, పరిణామరహితమునగు ఆపరబ్రహ్మస్వరూపము నీయొక్కరూపమే, ఆరూపమును నేను ఇట్టిదని వర్ణించజాలను.

శ్లో! న చాన్యేన న వా జిహ్వ తాల్వోష్ఠాదిభిరువ్యతే! |
 ఇంద్రోఽపి వసవో బ్రహ్మ చంద్రాఝాజ్యోతిరేవ చ |

తా|| తల్లీ! నీరూపము ముఖముచేతగాని, జిహ్వచేతగాని, తాలువు, ఓష్ఠము మొదలగు స్థానములనుండి జనితమైన శబ్దములచేతగాని వర్ణించనలవిగానిది (తాల్వాది స్థానములందుత్పన్నములైన వర్ణసమామ్నాయముచేత వర్ణించశక్యముగానిది). శబ్దాతీతమైనది. మరియు ఇంద్రుడు, వసువులు, బ్రహ్మ, సూర్యుడు, చంద్రుడు, అగ్ని మొదలగువారు నిరంతరము ఆరాధించునట్టి దానీదివ్యరూపము.

శ్లో! విశ్వావాసం విశ్వరూపం విశ్వేశం పరమేశ్వరం |
 సాంఖ్యవేదాస్తవేదోక్తం బహుళాఖ్యాస్థిరీకృతమ్ |
 అనాదిమధ్యనిధనం సదసన్నసదేవ తు |
 ఏకం త్వనేకమప్యేకం భవభేదసమాశ్రితమ్ |

తా|| సమస్తప్రాణికోట్టయందును ఆత్మరూపముతో నున్నటువంటియు, విశ్వరూపముతో నోహ్యుచున్నటువంటియు, సమస్తమునకు ప్రభువైనటువంటియు, పరమేశ్వరస్వరూపమును, సాంఖ్యముచేతను, వేదాస్త్రశాస్త్రముచేతను, వేదములచేతను స్తుతించబడినదియు, అనేక కాఖోపకాఖులచేత విస్తరింపబడి స్థిరమైనదియు, ఆదిమధ్యావ్రహీతమైనదియు, సత్తుగాక, అసత్తుగాక, సదసద్భిన్నమైనదై సత్రామాత్రస్వరూపము గలదియు, ఏకమై, అనేకమునుపొందినదియు, నిజమునకొక్కటే అయినదియు, జీవుల జన్మ భేదములకాశ్రితమైనదియు.

శ్లో! అనాఖ్యం వద్ధుణాఖ్యం చ షట్కాఖ్యం త్రిగుణాశ్రయం |
 నానాశక్తిమతామేకం శక్తివై భావికం పరమ్ |
 సుఖాసుఖమహత్సౌఖ్యరూపం తవ విభావ్యతే |

తా|| మరియు నామరూపరహితమైనదియు, ఐశ్వర్యము, వీర్యము, కీర్తి మొదలగు వద్ధుణములచేత ఒప్పునదియు, శమాదిషట్కాసంపత్తిచేత తెలియబడునదియు, త్రిగు

ణములకు ఆశ్రయమైనదియు, అనేకములకు భీన్నభిన్నశక్తులుగలదిగా తోచుచున్నను ఏకశక్తియైనదియు, మఖానుఖములకు పరమగు మహానుఖస్వరూపమువైనదిగా భావింపబడుచున్నది.

శ్లో! ఏవం దేవి త్వయా వ్యాప్తం సకలం నిష్కలం జగత్ ।

అద్యైతావస్థితం బ్రహ్మ యస్చ ద్వైతే వ్యవస్థితమ్ ।

తా॥ అద్యైతస్వరూపముగు బ్రహ్మము దేనినాశ్రయించుటచే ద్వైతస్థితిగలదిగా కనబడుచున్నదో అట్టి కళారహితముగు జగత్తునందంతటను నీవు వ్యాపించియున్నావు.

శ్లో! యేఽర్థా నిత్యా యే వినశ్యంతి చాన్యే

యే వా స్థూలా యే చ సూక్ష్మాచ్చ సూక్ష్మాః ।

యే వా భూమా యేఽంతరిక్షేఽన్యతో వా

తేషాం సత్యం త్వత్త వవోపలభిః ॥

తా॥ తల్లీ! ఏపదార్థములు అనిత్యములో, ఏవి నశించునవో, ఏవి స్థూలములో, ఏవస్తువులు సూక్ష్మాతిసుక్ష్మములో, భూమిమీదగాని, ఆకాశమునగాని, లేక మరెచ్చట నైనను, ఏపదార్థములుండినను వాటిని పొందుట నీ యనుగ్రహలేశముండిననే తప్ప లేనివో పొందజాలరు.

శ్లో! యచ్చామూర్తం యచ్చ మూర్తం సమస్తం

యద్వా భూతేష్యేకమేకం చ కించిత్ ।

యద్దివ్యేఽస్తి త్కౌతలే ఖేఽన్యతో వా

తత్సంబంధత్వాత్స్వరై ర్వ్యంజనైర్వా ।

తా॥ ఓ దేవి! వ్యక్త స్వరూపముగాని, అవ్యక్త స్వరూపముగాని, యీ సమస్త భూతములలో నేది ఏకరూపమైయున్నదో, స్వర్గ మర్త్య పాతాళ ఆకాశములయందు గాని, మరెచ్చటనైనను అదంతయు నీ సంబంధముగు స్వరవ్యంజనములచేతనే బ్రకటిత మగుచున్నది.

శ్లో! ఏవం స్తుతా తదా దేవీ విష్ణోర్జిహ్వ సరస్వతీ ।

ప్రత్యువాచ మహాత్మానం నాగమశ్యతరం తతః ।

తా॥ ఈ విధముగా నాగమహాశయోజగు అశ్వతరునిచేత స్తుతించబడినదై, విష్ణు జిహ్వయనబడు నా సరస్వతీదేవి అప్పుడు ఆతనినిగూర్చి యిట్లు చెప్పెను.

శ్లో! వరం తే కంబలభ్రాతః ప్రయచ్ఛామ్మ్యురగాధిప ।

తదుచ్యతాం ప్రదాస్యామి యత్తే మనసి వర్తతే ।

తా॥ కంబల సహోదరుడవగు నో నాగరాజా! నీకు నేను వరిమిన్వదలంచుచున్నాను గాన నీ మనస్సునందుగల కోరికను చెప్పుచు తప్పక యిత్తును

అశ్వతర ఉపాచ = అశ్వతరుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ సాహాయ్యం దేవి దేహి త్వం పూర్వం కంబలమేవ చ |
సమస్తస్వరసంబద్ధముఖ యోస్సంప్రయచ్ఛత ||

తా॥ ఓ దేవి ! మొదట కంబలునే నాకు సహాయముగా నొసంగుము. మా యిద్దరికిని సమస్తస్వరసంబద్ధముగు జ్ఞానమును ప్రసాదింపుము.

☞ సరస్వతీదేవి ప్రత్యక్షమై అశ్వతరునకు కోరిన వరము నిచ్చుట

సరస్వత్యువాచ = సరస్వతీదేవి చెప్పెను.

శ్లో॥ సప్తస్వరా గ్రామరాగాః సప్తవన్నగసత్తమ |
గీతకాని చ సప్తైవ తావత్యశ్చాపి మూర్ఖనాః ||
తానాశ్చైవకోసపంచాశ త్తథా గ్రామత్రయం చ తత్ |
ఏతత్సర్వం భవాన్వేత్తా కంబలశ్చైవ తేనఘ ||

తా॥ నీవు కోరినట్లు సప్తస్వరములు, గ్రామములు, రాగములు, గీతములు, అదే విధముగ మూర్ఖునలు, తానములు, కీర్తనలు మొదలగునవన్నియు నీకువచ్చుగాక ! కంబలుడుకూడా నీతో సమానుడగుగాక !

శ్లో॥ జ్ఞాస్యతే మత్ప్రసాదేన భుజంగేంద్ర పరం తథా |
చతుర్విధం పరం తాలం త్రిప్రకారం లయత్రయమ్ |
గతిత్రయం తథా కాలం మయా దత్తం చతుర్విధం |
ఏతద్భవాన్మత్ప్రసాదాత్ప్రన్న గేంద్ర పరం చ యత్ |

తా॥ ఓయీ నాగరాజా! మరియు సమస్తవిధతాళములు, త్రివిధములగు లయ ప్రకారములు, మాడువిధములగు గతులు, నాలుగుకాలములు, యీ మొదలగు వాటి నన్నింటిచేత నన్ను బాగుగా ఆరాధించితివి గాన నిన్ను నే ననుగ్రహించుచున్నాను. ఇంకను యింతేగాదు దీనికి సంబంధించిన యితరముగునదేవైనను నీకు లభించుగాక !

శ్లో॥ ఆస్యాంతర్గతమాయత్తం స్వరవ్యంజనయోశ్చ యత్ |
తదాశేషం మయా దత్తం భవతిః కంబలస్య చ |

తా॥ మరియు దీనికి సంబంధించిన స్వరసాహిత్యములు యెల్లప్పుడును మీ ముఖ్యములై యుండుగాక ! అట్లు నీకును కంబలునకును నేను వరమునొసంగుచున్నాను.

శ్లో॥ యథా వాన్యస్య భూలోకే సాతాళే వాపి పన్నగః ।
ప్రణేతారా ఛవంతౌ చ సర్వస్యాద్య ఛవిష్యతః ॥

తా॥ ఓ నాగరాజా ! భూలోకములోగాని, పాతాళలోకములోగాని, యింక మరెచ్చటనైనను యితరులకు మీరు పూజనీయులగుదురుగాక!

శ్లో॥ ఇత్యుక్త్వా సా తదా దేవీ సర్వజహ్వీ సరస్వతీ ।
జగామాదర్శనం సద్యో నాగస్య కమలేక్షణా ॥

తా॥ ఇట్లు చెప్పి సకలజహ్వీరూపిణియగు నా సరస్వతీదేవి అతనికి కనబడకుండ ఆచ్చటనే అంతర్ధానమయ్యెను.

శ్లో॥ తయోశ్చ తద్యథా వృత్తం భ్రాత్రోస్సర్వమజాయత ।
విజ్ఞానముఖయోరగ్ర్యం పదతాళస్వరాదికమ్ ॥

తా॥ తరువాత ఆన్నదమ్ములగు అశ్వతరకంబులు లను ఆ నాగరాజులిద్దరికి సరస్వతీదేవి చెప్పినట్లు ప్రధానమైన పదతాళస్వరాదివిజ్ఞానమంతయు కలిగెను.

శ్లో॥ తతః కైలాసశైలేంద్రశిఖరస్థితమీశ్వరం ।
గీతకైస్సప్తభిర్నాగా తంత్రీలయసమన్వితైః ।
ఆరిరాధయిషురైవమనంగాంగహరం హరమ్ ॥

ప్రచక్రతుః పరం యత్నముఖౌ సంహతవాక్కులౌ ।
ప్రాతర్నిశాయాం మధ్యాహ్నే సంధ్యయోశ్చాపి తత్పరా ॥

తా॥ తరువాత వారిరువురును, కైలాసపర్వతశిఖరమునందున్న, కామదహనుడగు ఈశ్వరుని తంత్రీలయస్వరాన్నితములగు గీతములతో ఆరాధింపదలంచినవారై, ఒకేస్వర సాహిత్యములుగలవారై ఉదయ మధ్యాహ్న సాయంతనసంధ్యాసమయములందు మిక్కిలి ఆసక్తితో తీవ్రప్రయత్నమును చేసిరి.

ఈశ్వరుడు అశ్వతరుని తపస్సునకు మెచ్చి అభీష్టము లొసంగుట

శ్లో॥ తతః కాలేన మహతా స్త్రాయమానో మహేశ్వరః ।
తుతోష గీతకైస్తా చ ప్రాహ సంగృహ్యతాం పరః ॥

తా॥ ఇట్లు చాలకాలము స్త్రోతముచేయగా, చేయగా ఈశ్వరుడు ఆ స్త్రోతగీతములచేత సంతోషించి, ఓయీ! మీగీతములకు సంతోషించితిని. మీకేవరముకావలయునో కోరుకొనుడు అనెను.

శ్లో! తతః ప్రణమ్యాశ్వతరః కంబలేన సమం తదా ।
విజ్ఞాపయన్ మహాదేవం శితికంఠముమాపతిమ్ ॥

తా॥ అప్పుడు ఉమావతియును, శితికంఠుడునగు మహాదేవునకు కంబలునితో గూడ నమస్కరించి ఆశ్వతరుడు యిట్లని విన్నవించెను.

శ్లో! యది నౌ భగవన్నీతో దేవదేవ త్రిలోచన ।
తతో యథాభిలషితం వరమేనం ప్రయచ్ఛ నౌ ।

తా॥ ఓ భగవన్, దేవదేవ, త్రిలోచన, మాయందు నీకు అనుగ్రహము కలిగినట్టియి లే మాయభీష్మమగు యీవరము నిమ్ము.

శ్లో! మృతా కువలయాశ్వస్య పత్నీ దేవ మదాలసా ।
తేనై వ వయసా సద్యో దుహితృత్వం ప్రయాతు మే ।

తా॥ ఓదేవా! కువలయాశ్వని ధర్మపత్నియగు మదాలస మృతినొందినది. ఆమె ఆవయసుతోనే ఆరూపముతోనే నా కిప్పుడు కుమార్తెయగునట్లు వరమిమ్ము.

శ్లో! జాతిస్మరా యథా పూర్వం తద్వత్ ఘోరినమన్వితా ।
యోగినీ యోగమాతా చ జాయతాం వచనాత్తవ ।

తా॥ ఓ సర్వేశ్వరా! నీయనుగ్రహమువలన ఆమె పూర్వమువలె జాతిస్మృతి గలదై, మిక్కిలి ఓరిమిగలదియై, యోగమాతయగు గాక!

ఈశ్వర ఉవాచ = ఈశ్వరుడు చెప్పెను.

శ్లో! యథోక్తం పన్నగక్రేష్ట సర్వమేతద్భవిష్యతి ।
మత్ప్రసాదాదనందిగ్ధం శ్రుణు చేదం భుజంగమ ।

తా॥ ఓ నాగరాజా! నీవు కోరినట్లు నా యనుగ్రహమువలన అంతయు కాగలదు. మరియు దీనిని వినుము.

శ్లో! శ్రాద్ధావసానే ప్రాక్షీణా మధ్యమం పిండమాత్మనా ।
కామం చేమామసుధ్యాయన్ కురు త్వం పితృపూజనమ్ ॥

తా॥ శ్రాద్ధావసానమునందు యీ మదాలసను ధ్యానించుచు, మధ్యమపిండమును ఆరగించుము. మరియు ఆమెను స్మరించుచు, పితృదేవతలను ఆరాధింపుము.

శ్లో! తత్ ఘోరాదేవ సా సుభూర్భవతో మధ్యమాత్మణాత్ ।
నముత్పత్స్యతి కల్యాణీ తథా రూపా యథా మృతా ।

తా॥ అట్లొనరించితివేని నీ మధ్యమఫణము (పడి) నుండి శుభలక్షణాంగియగు నా మదాలస పూర్వమెట్లుండెనో అదేరూపముతో నుద్భవించగలదు.

శ్లో॥ స్వయమేవోషభుంజస్వ తతః సర్వం భవిష్యతి ।
ఉత్పత్స్యతే తతః నా శు సత్యం క్షై మధ్యమాత్ఫణాత్ ।

తా॥ స్వయముగానే నీవా బ్రాధికార్యమునందలి పిండమును భుజింపుము. పిదప అంతయు నేను చెప్పినట్లు జరుగును. తప్పక నీపడిగమధ్యమునుండి ఆ బాలిక పుట్టిగలదు.

శ్లో॥ ఏతచ్ఛ్రోత్వా తతస్తా తు ప్రణివత్య మహేశ్వరం ।
రసాతలమనుస్రగాప్నో పరితోషసమ్యోతౌ ॥

తా॥ ఇట్లు ఈశ్వరునిచే చెప్పబడిన బానిసంతయుపిని, ఆయశ్వతరకంబలు లిద్దరు మహేశ్వరునకు నమస్కరించి మిక్కిలి ఆనందముతో రసాతలమునకు పోయిరి.

శ్లో॥ తథా చ కృతవాస్నాధ్ధం స నాగః కంబలానుజః ।
పిండం చ మధ్యమం తద్వద్వభావదుషభుక్తవాన్ ॥

తా॥ ఆ విధముగానే అశ్వతరుడు పితృతిర్వణమునుజేసి ఈశ్వరాదేశానుసారము ఆ మధ్యమపిండమును భుజించెను.

శ్లో॥ ఉషభుంక్తే తతః పిండే తస్య నా తనుషోధ్యమా ।
జజ్ఞే నిశ్యసతః సద్కస్తద్రూపా మధ్యమాత్ఫణాత్ ।

తా॥ అట్లు పిండము భుజించబడగానే ఆ నాగముయొక్క మధ్యమఫణమునుండి నిశ్యాసముద్వారా ఆ మదాలసల పూర్వ మేరూపముగలదో అదేరూపముతో మరల జన్మించెను.

శ్లో॥ న చాపి కథయామాస కస్యచిత్స భుజంగమః ।
అంతర్గమే తాం సుదతీం స్త్రీభిర్దుష్టామధారయత్ ।

తా॥ అయితే మదాలస యీ విధముగా పుట్టినదని ఆతడెవరికిని చెప్పలేదు. గుప్తముగా నొక అంతర్గమములో నుంచెను. ఆమెను కావలసిన సదుపాయములను యోగ్యులగు పనికత్తెలతో చేయించుచుండెను.

శ్లో॥ తౌ చానుదినమాగత్య పుత్రౌ నాగపతేస్సుఖం ।
ఋతధ్యజేన సహితౌ చిక్రీజే తేఽమరానివ ॥

తా॥ ఇక్కడ ఆ నాగపతిమూరు లిరువురును ప్రతిదినమును వచ్చి ఋతధ్యజునితో నుఖముగా నాడుకొనుచు పోవుచుండిరి.

శ్లో॥ ఏకదా తు స తౌ ప్రాహ స నాగోఽశ్వతరో ముదా ।
తస్మయా పూర్వము క్తం తు క్రియతే కింను త త్రథా ।

తా॥ ఇట్లుండగా ఒకనాడు ఆ నాగరాజు తనకుమారులను పిలిచి సంతోషముతో
“నేను మీతో చెప్పిన ప్రకారము చేయబడినదా? ఆ రాజకుమారులను ప్రత్యుపకార
మేదైన యొచించితిరా ?

శ్లో॥ స రాజపుత్రో యువయోరుపకారీ ఋమాంతికం ।
కిన్ను నాసీయతే వత్సాపుపకారాయ మానదః ।

తా॥ బిడ్డలారా! మీకు మిక్కిలి ఉపకారియగు నారాజకుమారుడేల నాబద్ధరకు
తీసుకొనిరాబడలేదు? అతనికుపకారము చేయవలయునని చెప్పితిరిగదా!”

నాగకుమారులు ఋతధ్వజుని తమలోకమునకు రమ్మనికోరుట

శ్లో॥ ఏవముక్తా పునస్తేన పుత్రౌ స్నేహవతా తు తౌ ।
గత్వా తస్య పురం సఖ్యా రేమాతే తేన ధీమతా ।
తతః కువలయాశ్వం తం కృత్వా కించిత్కథాంతరం ।
అబ్రూతాం ప్రణిపాతేన స్వగృహాగమనం ప్రతి ।

తా॥ ఇట్లు తండ్రి చెప్పగా విని వారు మరల కువలయాశ్వనివద్దకువెళ్లి యథా
ప్రకారము ఆటలాడుకొనుచు, మాటలసందర్భమున తమగృహమునకు రావలసినదని నమ
సాగిరపూర్వకముగా కువలయాశ్వని కోరిరి.

శ్లో॥ తావాహ నృపపుత్రోఽసౌ నన్విదం భవతోర్గృహం ।
ధనవాహనవస్త్రాదియన్మదీయం తదేవ వామ్ ।

తా॥ అట్లు చెప్పుచున్న నాగకుమారులనుద్దేశించి అయ్యో! ఈ గృహము మీదే
గదా! దీనియందుగల ధనవస్త్రవాహనాది సమస్తవస్తువులును మీవిగాక మరెవరివి?

శ్లో॥ యస్య వాం వాంఛితం దాతుం ధనం రత్నముఖావీ వా ।
తద్దీయతాం ద్విజసుతౌ యది వాం ప్రణయౌ మయి ।

తా॥ నిజముగా నాయందుమీకు ప్రేమయేయున్నచో, ఇందుగల ధనముగాని,
ధాన్యములుగాని, రత్నములుగాని, వస్త్రములుగాని, మరేవస్తువులైనను, యెవరెవరికి
యే దేదికావలెనో దానినంతయు యభేచ్ఛముగా నిండు.

శ్లో॥ ఏతావతాఽహం దైవేన వంచితోఽస్మి దురాత్మనా ।
యద్భవద్భావ్యం మమ త్వం నో మదీయే క్రియతాం గృహే ।

తా॥ ఇంతవరకు నేను యీ విధముగా దుష్టవిధిచే వంచించబడితిని మీకు నాయందుగల ఆదరభావము, నా గృహోరామాదులయందును ఉండుగాక ! ఇవన్నియును మీవే.

శ్లో॥ యది వా మే ప్రియం కార్యమనుగ్రాహోస్మి వా యది ।
తద్ధనే మమ గేహే చ మమత్వమనుకల్ప్యతాన్ ॥

తా॥ మీరు నాకు అభీష్టమగు కార్యమును చేయదలంచినవారై నట్లయితే, నాయందు మీకు అనుగ్రహభావమున్నట్లయితే నా ధనారామగృహోదులు మీవిగా భావించగోరెదను.

శ్లో॥ యువయోర్యస్మదీయం తన్మామకం యువయోస్స్వయం ।
వతత్సర్వం విజానీయాత్సఖా వ్రాణో బహిశ్శరః ॥

తా॥ మీకు సంబంధించిన సంపదంతయునాదే: నాకు సంబంధించిన యీబిశ్వర్య మంతయు మీదే అను యీవిషయమును మీరు తెలుసుకొనగోరుచున్నాను. నేనేహితు డనగా యెట్టివాడు? వెలుపల సంచరించుచున్న ప్రాణమేగదా?

శ్లో॥ పునరైవం విభిన్నార్థం వక్తవ్యం ద్విజసత్తమా ।
మత్ప్రసాదపరా ప్రీత్యా శాపితౌ హృదయేన మే ॥

తా॥ ఈ విషయమున మీరు వేరుగాచెప్పరాదు. నాయందు ప్రసన్నభావముగల మిమ్ములనుగూర్చి ప్రేమభావముతో నా హృదయసాక్షిగా ఒట్టుబెట్టుచున్నాను.

శ్లో॥ తతః స్నేహార్థవదనా తావుభా నాగనందనా ।
ఊచతుర్మృపతేః పుత్రం కించిత్ప్రణయోగోపితమ్ ॥

తా॥ ఇట్లా ఋతధ్వజుడు చెప్పినదానిని విని ఆ నాగకుమారులిద్దరును కొంచెము ప్రణయకోపముతో గూడుకొన్న వానివలె నుండు ఆరాజకుమారునితో నిట్లనిరి.

శ్లో॥ ఋతధ్వజ న సందేహో యథై వాహ భవనిదం ।
తథై వ చాస్మస్మనసీ నాత్ర చింత్యమతోఽన్యథా ॥

తా॥ ఓ ఋతధ్వజుడా! నీవు చెప్పినదానిలో సందేహమేమియులేదు. మామనస్సు వందుగూడ అట్లేఉన్నది. నీకును, మాకును భేదములేదనియు, నీకుగల సర్వముమాదనియు, మాసర్వస్వము నీదనియు మేమెప్పుడో అనుకొనియున్నాము. ఈ విషయమున వేరుగా చింతించవలసిన పనిలేదు.

శ్లో॥ కిం త్యావయోః సమం పిత్రా ప్రోక్తమేతస్మహాత్మనా ।
ద్రష్టం కువలయాశ్వం తమిచ్ఛామీతి పునఃపునః ॥

తా॥ అయితే పెద్దవాడగు మాతండ్రి మాతో చాటిచూటికి “మవలయాళ్ళునొకసారి చూడవలెనని యున్నా”వని చెప్పచున్నాడు. అందుచేతనే మీమిట్లు కోరితిమి.

శ్లో॥ తతః కువలయాళ్ళోఽథ సముత్థాయ వగాసనాత్ |
యథాహ తాతేతి వరన్ ప్రణామ మకరోఽబ్జువి ||

తా॥ ఈ మాట వినిగానే కువలయాళ్ళుడు తాను కూచుచున్న ఆసనమునుండి లేచి తండ్రిగారికిట్టి కోరికగలదా! అయిన వారిమాట డ్డేమి? అనిచెప్పచు నాగరాజునకు మారుగా, భూమికి నమస్కరించెను.

శ్లో॥ ధన్యోఽహమభిపుణోఽహం కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా |
యత్తాత్రో మామభిద్రవ్యం కరోతి ప్రవణం మనః |
తదుత్తిష్ఠత గచ్ఛామ తాతాజ్ఞాం క్షణమవ్యహం |
నాతిక్రాంతుమిహేచ్ఛామి పద్భ్యాం తస్య శవామ్యనామ్ |

తా॥ తండ్రియగు అశ్వత్థరపాదునకే నన్నుజూడ కలంపుజనించినచో నీక నాకంటె ధన్యుడెవడు? నేను పుణ్యాత్ముడను. ఇక నాతో సమానుడెవ్వడనులేడు. అందువలన లెండు, తొందరగా పోదముఁఁడు. తండ్రిగారి ఆజ్ఞను ఒక్కక్షణముగూడ అతిక్రమించుటకు యిష్టపడను. ఆతనిపాదముల సాక్షిగా ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. ఒట్టుబెట్టు కొనుచున్నాను.

శ్లో॥ ఏవముక్త్వా యయా సోఽథ సహ తాభ్యాం నృపాత్మజః |
ప్రాప్తశ్చ గౌతమీం పుణ్యాం నిర్గమ్య నగరాద్భ్రహీః |

తా॥ ఇట్లు చెప్పి ఆ రాజకుమారుడు నాగకుమారు లిరువురితోడ బయలుదేరి నగరము వెలువడి పవిత్రయగు గౌతమీనదిని చేరెను.

శ్లో॥ తస్మధ్యేన యయు స్తే వై నాగేంద్రస్యపనందనాః |
మేనే చ రాజపుత్రోఽసౌ పారే తస్యాస్తయోర్గృహమ్ |

తా॥ ఆ రాజకుమార, నాగకుమారులు మువ్వరును ఆ గౌతమీనది మధ్యభాగము నుండిపోయిరి. ఇది దాటిన తరువాత ఆవైని వీరి గృహము వుండవచ్చునని రాజకుమారుడు తలంచెను.

శ్లో॥ తతశ్చాకృప్య పాతాళం తాభ్యాం నీతో నృపాత్మజః |
పాతాళే దదృశే చోభా న పన్నగకుమారకౌ |
ఫణామణికృతోఽద్యోతౌ వ్యక్తా స్వస్తికలక్షణౌ |

తా॥ తరువాత వారు ఆ రాజకర్మమును పాతాళలోకమునకు తీసుకొనిపోయిరి. అక్కడ యిదివరకు మనుష్యకారములతో నున్న ఆ నాగకుమారు లిప్పుడు ఫణులయందు మణులతో ప్రకాశించుచున్నవారై స్వస్తికాది లక్షణములు గలినవారుగా వుండుటను ఆ రాజకుమారుడు చూచెను.

శ్లో॥ విలోక్య తౌ సురూపాంగౌ విస్మయోత్పల్లలోచనః ।
విహస్య చాబ్రవీత్ప్రేక్షాన్తా సాధు భో ద్విజస త్తమా ॥

తా॥ సురూపాంగులగు వారలను చూచి ఆశ్చర్యముతో వికసించిన శేత్రములు గలవారై చిన్న చిరునవ్వు నవ్వుచు ఆహా! ఎంత బాగున్నదిని ప్రేమతో వారలను చూచుచు చెప్పెను.

ॐ ఋతధ్వజుని పాతాళలోకాగమనము ॐ

శ్లో॥ కథయామానతుస్తా తు పితరం పన్న గేశ్వరం ।
శాంతమశ్వతరం నాగం మాననీయం దివోకసామ్ ॥

తా॥ అప్పుడు వారు మేము నాగకుమారులమనియు, శాంతస్వరూపుడను, దివ్యులలో మాననీయుడను, అశ్వతరుడను పేరుగల నాగరాజు మా తండ్రియనియు నతనికి చెప్పిరి.

శ్లో॥ రమణీయం తతోఽపశ్యత్పాతాళం స నృపాత్మజః ।
కుమారై స్తరుణై ర్వృద్ధైరురగై రుపశోభితమ్ ॥

తా॥ తరువాత కుమారులును, తరుణులును, వృద్ధులు నగు ఉరగులతో మిగుల శోభాయమానమైనదియు, అత్యంతరమణీయము నగు పాతాళలోకమును ఆ రాజకుమారుడు చూచెను.

శ్లో॥ తథైవ నాగకన్యాభిః క్రీడింభిరిత స్తతః ।
చారుకుండలహారాభిస్తారాభింగనం యథా ।
గీతశబ్దైస్తథాఽన్యత్ర వీణావేణుస్వరానుగైః ॥
మృదంగపణవాతోద్యహారివేశ్మశతాకులం ।
వీణ్యమాణస్స పాతాళం యయా శత్రుజితస్సుతః ॥

తా॥ మరియు మనోజ్ఞుడుగు కటక కుండల హారాలు ధరించి యిటునటు సంచరించుచు, క్రీడించు నాగకన్యకలతోడనున్నది గావుననే నక్షత్రములుగల ఆకాశమువలె నున్నటువంటిన్ని, వీణావేణుస్వరయుక్తమగు గీతములతోడను, మృదంగ పణవాది వాద్య

ములతో మనోహరమగు నా పాతాళలోకమును చూచుచు ఆ రాజకుమారుడు ముందుకు పోయెను.

శ్లో! సహ తాభ్యామభీష్టాభ్యాం పన్నగాభ్యామరిందమః |
తతః ప్రవిశ్యతే సర్వే నాగరాజనివేశనమ్ |
దదృశుస్తే మహాత్మానమురగాధిపతిం స్థితం |
దివ్యమాల్యాంబరధరం మణిభూషణభూషితం |
స్వచ్ఛముక్తాఫలతాహారిహారోపశోభితం |
కేయూరిణం మహాభాగమాసనే సర్వకాంచనే |
మణివిద్రుమనై దూర్యజాలాంతరితరూపకే |

తా|| తరువాత ఆ రాజకుమారుడు ప్రీతిపాత్రులగు ఆ నాగకుమారులతో నాగరాజ భవనమును ప్రవేశించి ఆచ్చట వజ్రవైడూర్యాదిమణులతో ఘోషితమగు బంగారుసింహాసనమున ఆసీనుడై యున్నటువంటిన్ని, దివ్యమాల్యాంబరధరుడై మణిభూషణములచేతను, ముక్తాహారములచేతను, కేయూరారులచేతను సుశోభితుడగు నా నాగరాజును చూచెను.

శ్లో! స తాభ్యాం దర్శితస్తస్య తాతోస్మాకమావీతి |
వీరః కువలయాశ్వోఽయం పిత్రే చాఽసా నివేదితః |

తా|| తరువాత వారు ఆ రాజకుమారుని చూపించుచు యితడే వీరుడగు ఆ కువలయాశ్వుడని తండ్రికి నివేదించిరి.

శ్లో! తతో ననామ చరణౌ నాగేంద్రస్య ఋతధ్వజః |
సముత్థాయ బలాద్దాఢం స నాగః పరిషస్వకే |

తా|| పిమ్మట ఋతధ్వజుడు నాగేంద్రుని పాదములకు నమస్కరించెను. ఆతడును సింహాసనమునుండి లేచి ఋతధ్వజుని గాఢముగా కాగిలించుకొనెను.

శ్లో! మూర్ధ్ని చైవముపాఘ్రాయ చిరంజీవేత్యువాచ హ |
నిహతా విత్రవర్గశ్చ పిత్రోశ్శుక్రూషణం కురు |

తా|| అట్లే శిరము మూర్కొని “చిరంజీవ” అని దీవించెను. సమస్తశత్రు జయము గలవాడవై పితృసేవ జేయుము.

శ్లో! వత్స ధన్యస్య కథ్యంతే పరోక్షస్యాపి తే గుణాః |
భవతో మమ పుత్రాభ్యామాభ్యాం యేమే నివేదితాః |

తా|| వత్సా! నిన్ను నేను ప్రత్యక్షముగా చూడకపోయినను, ధన్యతముడవగు నీ గుణగణములను నా కుమారులు చెప్పినట్లుగా యితరులుగూడ చెప్పుకొనుచున్నారు.

శ్లో॥ తదేతై రేవ వర్ధేథా మనోవాక్కాయచేష్టితైః ।
జీవితం గుణినః శ్లాఘ్యం జీవన్నపి మృతోఽగుణీ ॥

తా॥ ఆ కారణములవలన మనోవాక్కాయ కర్మములచేత యిటువంటి గుణములు గలవాడవై వర్ధిల్లుము. లోకమున గుణవంతునియొక్క జీవితమే శ్లాఘనీయమైనది. గుణ రహితుడు బ్రతికియుండియు చచ్చినవాడే.

శ్లో॥ గుణవాన్నిర్వృతిం పిత్రోః శత్రూణాం దృశ్యతే జ్వరం ।
కరోత్యాత్మహితం కుర్వన్ విశ్వాసం చ మహాజనే ॥

తా॥ గుణవంతుడు తండ్రికి సుఖమును, శత్రువులకు జ్వరమును కలుగజేయు చున్నాడు. మహాత్ములయందు విశ్వాసమును ఆత్మహితమును చేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేవతాః పితరో విప్రా మిత్రార్థివిభవాదయః ।
బాంధవాశ్చ తథేచ్ఛంతి జీవితం గుణినశ్చిరమ్ ॥

తా॥ దేవతలు, పితృదేవతలు, తల్లిదండ్రులు, మిత్రులు, అర్థులు, బంధువులు మొదలగువారందరూ గుణవంతుని చిరకాలము జీవించునటుల కోరుచుదురు.

శ్లో॥ పరవాడనివృత్తానాం దుర్గతేషు దయావతాం ।
గుణినాం సఫలం జన్మ సంశ్రితానాం విపద్దణైః ॥

తా॥ ఇతరులతో కలహము చేయనటువంటిన్ని, దీనులయందు దయగలిగినటువంటిన్ని, ఆపన్నులకు ఆశ్రితులైనటువంటి గుణవంతులయొక్క (బుద్ధివంతులయొక్క) జన్మమే సఫలమైనది.

శ్లో॥ ఏవముక్త్యా స తం వీరం పుత్రావిదమథాబ్రవీత్ ।
పూజాం కువలయాశ్వస్య కర్తుకామో భుజంగమః ॥

తా॥ ఇట్లు వీరుడగు ఋతధ్వజు నుద్దేశించి చెప్పి అతనిని పూజించుటకు కోరిక గలవాడై నాగరాజు తన కుమారులతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ స్నానాదికక్రమం కృత్వా సర్వమేవ యథాక్రమం ।
మధుపానాదిసంభోగమాహారం చ యథేప్పితమ్ ॥

తా॥ యథాక్రమముగా స్నానాదికార్యములనుచేసి తేనె మొదలగు మధుర పదార్థములతో గూడిన భోజనమును యథేప్పితముగా చేయించెను.

శ్లో॥ తతః కువలయాశ్వేన హృదయోత్సవభూతయా ।
కథయా స్వల్పకంకాళం ప్లాస్యమో హృష్టచేతసః ।
అనుమేనే చ తం మానీ వచశ్శత్రుజితః సుతః ॥

తా॥ తరువాత కువలయాశ్వమున హృదయోత్సవభూతయై కథనము చేసి స్వల్పకంకాళమును ప్లాస్యముచేసి అనుమేనే అనుమని అని పేరు వచనముచేసి శత్రువులను జిత్తుటకు సుతః అని పేరు వచనముచేసి.

తా॥ కువలయాశ్వునికు చృదయోత్సవభూతముగు కథచేత ఒక చిన్న అశ్రిపంజరమును చూపించగలము అని చెప్పగా యీ మారులను విని ఋతధ్వజుడు అనుమానించెను.

శ్లో॥ తథా చకార చ పటః పన్నగానాముదారధీః ।

తా॥ నాగరాజు నా ఆశ్వుతరుడు అదేవిధముగ జేసెను.

శ్లో॥ సమేత్య తై రాత్మజభూషనందనై
    ర్మహోతగాణామధిపస్స సత్యవాక్ ।
    ముదాయుతోన్నాని మధూని చాత్మవాక్
    యతోపజోషే భుభుజే స భోగభాక్ ।

తా॥ తరువాత ఆ నాగరాజు కుమారులతోను, రాజకుమారులతోను గూడుకొని సంతోషముతో శుభురపదార్థములను భుజించెను.

ఇతి శ్రీమార్కండేయమహాపురాణే కువలయాశ్వీయే
    పాతాళప్రవేశో నామైకవింశోఽధ్యాయః.

ఇది మార్కండేయమహాపురాణమునందు కువలయాశ్వచరిత్రమున పాతాళప్రవేశము అను పేరుగల ఇరువది ఒకటవ అధ్యాయము

పుత్ర ఉవాచ = పుత్రుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ కృతాహారం మహాత్మానమధిపం పవనాశినాం ।
    ఉపాసాంచక్రిరే పుత్రౌ భూపాలతనయస్తథా ।

తా॥ భోజనము చేసియున్న మహాత్ముడగు ఆనాగరాజును నాగకుమారులున్న, రాజకుమారుడున్న పూజించిరి.

శ్లో॥ కథాభిరనురూపాభిః ప్రకృష్టాత్మా భుజంగమః ।
    ప్రీతిం సంజనయామాస పుత్ర సఖ్యురువాచహ ।

తా॥ అప్పుడానాగరాజు సంతోషచిత్తముగలవాడై అనురూపములగు కథలతో ఆ కువలయాశ్వుని సంతోషింపజేయుచు - యీ క్రిందివిధముగా చెప్పెను.

శ్లో॥ తవ భద్ర సుఖం బ్రూహి గేహమభ్యాగతస్య యత్ ।
    కర్తవ్యముత్సృజాశంకాం పితరీవ సుతో మయి ।

తా॥ నాయనా! ఋతధ్వజా! తండ్రిదగ్గర కొడుకువలె నాదగ్గర యే సందేహములును వుండుకొనక మా యింటికి అతిథిగావచ్చిన నీకు ఏమి చేయదగినదో సంతోషముతో ఏ అధ్యంతరము నుంచుకొనక చెప్పుము.

శ్లో! హిరణ్యం వా సువర్ణం వా వస్తువాహనమాసనం ।
యద్వాఽభిమతమత్వర్థం దుర్లభం తద్వృణుష్వ మామ్ ॥

తా॥ సువర్ణమునుగాని, తద్వికారములగు వస్తువులు వాహనములు ఆసనములు గాని లేక నీకభీష్టమయిన మరి దేనినైనను యెట్టి దుర్లభముగుదానినైనను కోరుకొనుము. కువలయాశ్వ ఉవాచ = కువలయాశ్వడు చెప్పెను.

శ్లో! భవత్ప్రసాదాద్భగవన్ సువర్ణాది గృహే మమ ।
పితురస్తి మమాద్యాపీ న కించిత్రా-ర్మమిహృషైః ॥

తా॥ అయ్యా! తమయొక్క అనుగ్రహమువలన సువర్ణాది సమస్తవస్తువులను మా గృహమునందున్నవి. నాకు యిట్టివాటితో పనేమియు లేదు.

శ్లో! తాతే వర్నసహస్రాయః శాసతీమాం వసుంధరాం ।
తథైవ త్వయి పాతాళం న మే యాచోన్నస్మఖం మనః ॥

తా॥ తండ్రి సహస్రాయువుగలవాడై భూమిని శాసించుచుండగా, అట్లే మీరు గూడ పాతాళమును పాలించుచుండగా నా మనస్సు యాచోన్నస్మఖ మెన్నటికినిగాదు.

శ్లో! తే సుభాగ్యాస్సుపుణ్యాశ్చ యేషాం పితరి జీవతి ।
తృణం కోటిసమం విత్తం తారుణ్యం విత్తకోటిషు ॥

తా॥ ఎవని తండ్రి జీవించియుండునో ఆతడే మిగుల భాగ్యవంతుడు, పుణ్యాత్ముడు. కోటి ధనము ఒక తృణముతో సమానముగా గలస్థితియు అనేకకోట్లధనమున్నను ఆ ధనమున్నప్పుడే యాపనముగూడ వుండుటయు,

శ్లో! మిత్రాణి తుల్యశిష్టాని తద్వదేహమనామయం ।
జనే వా ధ్రియతే విత్తం యశావనం కిం తు నాస్తి మే ॥

తా॥ అన్ని విధముల తనకు తగిన మిత్రులు గలుగుటయు, ఆరోగ్యవంతమగు దేహమున్న గలవారు ధన్యులు; పుణ్యాత్ములు. ధనము కావలసినచో జనులనుండి గ్రహించవచ్చును గాని యాపనము నాకు లేదు (అనగా లభించువదిగాదు.)

శ్లో! అసత్యైర్థే నృణాం యాచ్ఛా ప్రవణం జాయతే మనః ।
సత్యకేషే కథం యాచ్ఛాం మమ జిహ్వో కరిష్యతి ॥

తా॥ ధనము లేనప్పుడు జనుల మనస్సు యాచనాతత్పరమగుచున్నది. సమస్తము వున్నప్పుడు నా నోరెట్లు యాచనాపరములగు దీనవాక్కులను పలుకును?

శ్లో! యైర్ష్య చింత్యం ధనం కించిన్మమ గేహేఽస్తి నాస్తి వా ।
పితృబాహుతరుచ్ఛాయాం సంశ్రితాస్సుఖినో హి తే ॥

తా॥ తండ్రి హస్తమునే చెట్టునీడ నాశ్రయించి మాయింటివద్ద “ఇది ఉన్నది, అది లేదు” అనే చింతగూడ యెవరిమండవో వారే నిజముగా నుఖవంతులు.

శ్లో॥ యే తు బాల్యాత్ప్రభృత్యేవ వినా పిత్రా కుటుంబినః ।
తాన్సుఖస్వాదవిభ్రంశాన్మన్యే ధాత్రైవ వంచితాన్ ॥

తా॥ ఎవరు బాల్యమాదిగా తండ్రి లేనివారో, వారలను నుఖలేకానుభవమునకు గూడ నోచుకొననివారై బ్రహ్మదేవునిచేత వంచించబడినవారని నేను తలంతును.

శ్లో॥ తద్వ్యయం తత్ప్రసాదేన ధనరత్నాదిసంచయం ।
పితృభక్తాః ప్రయచ్ఛామః కామతో నిత్యమర్థినామ్ ॥

తా॥ అంచువలన వై జెప్పిన కొఱత లేవియు లేక మా తండ్రిగారి యనుగ్రహము వలన ధనరత్నాది సమప్రవస్తువయమును పితృభక్తిపరుడనై అర్థులకు యథేచ్ఛగా నిచ్చుచుండును.

శ్లో॥ తత్సర్వమిహ సంప్రాప్తం యదంక్ష్రియుగళం తవ ।
మచ్ఛాడామణినా ఘృష్టం యచ్ఛాంగస్పర్శమాప్తవాన్ ॥

తా॥ మరియు యిప్పుడు నా శిరోభూషణముచేత ఒరుచుకొనుచున్నదై మీ దేహాసంస్పర్శనము గలిగిన తమ పాదపద్మయుగళము దొరికినందున అంతయు నేను పొందినవాడనే ఆయితిని.

శ్లో॥ ఇత్యేవం ప్రశ్రితం వాక్యముక్తః పన్నగసత్తమః ।
ప్రాహ రాజసుతం ప్రీత్యా పుత్రయోరుపకారిణమ్ ॥

తా॥ ఇట్లు వినఁచుడైన ఆ రాజకుమారు నుద్దేశించి తన పుత్రుల కుపకారియని దలంచి ప్రీతితో ఆ నాగరాజిట్లనెను.

శ్లో॥ యది రత్నసువర్ణాది మత్తోఽవాప్తుం న తే మనః ।
యదన్యన్మనసః ప్రీత్యై బ్రూహి తత్తే దదామ్యహమ్ ॥

తా॥ ఓ రాజకుమారా! ఒకవేళ నీవు మానుండి నువర్ణాదివస్తువులను తీసికొనుట కిష్టపడకపోయినచో నీ మనస్సునకు ప్రీతిని గలిగించెడు మరి దేనివైనను కోరుకొనుము. దానిని నీకు నేనిచ్చెదను.

కువలయాశ్వ ఉవాచ = కువలయాశ్వడు చెప్పెను.

శ్లో॥ భగవన్ త్వత్ప్రసాదేన ప్రార్థితస్య గృహే మమ ।
సర్వమస్తి విశేషేణ సంప్రాప్తం తవ దర్శనాత్ ॥

తా॥ ఓ పూజ్యుడా! తమదయవలన నేను కోరినదంతయు నా గృహముననున్నది. ఇప్పుడు తమదర్శనమువలన అది మరింత విశేషమైనది.

శ్లో॥ కృతకృత్యోఽస్మి చై తేన సఫలం జీవితం మమ ।
యదంగసంశ్లేషమితస్తవ దేవస్య మానుషః ।

తా॥ దివ్యపురుషులగు తమ అంగసంస్పృశనమువలన మనుష్యలోకసంబంధిగను నేను కృతకృత్యుడనైతిని. ఈమీ దర్శనముచేత నా జీవితము సఫలమైనది.

శ్లో॥ మమోత్తమాంగే త్వత్పాదరజసా యదిహాస్పదం ।
కృతం తేనైవ న వ్రాప్తం కిం మయా పన్న గేక్వర ।

తా॥ నా శిరస్సనందు మీ పాదధూళికి అన్నదమేర్పడినప్పుడు ఇక నా చేత పొందబడనిదేది? ఓ పన్న గేంద్రా! నాచేత నన్నియు పొందబడినవి. నాకేమియు కొదువలేదు.

శ్లో॥ యది త్వవశ్యం దాతవ్యో వరో మే మననేప్పితః ।
తత్పుణ్యకర్మసంస్కారో హృదయాన్మా వ్యపైతు మే ॥

తా॥ ఒకవేళ నా మనోభీష్టముగు వరమేదైన తప్పక యిచ్చియే తీరవలెనని మీ కున్నట్లయితే నా హృదయమునుండి పుణ్యకర్మ సంస్కార మెప్పుడును బాహుకుండునట్లు వరమనుగ్రహింపుడు.

శ్లో॥ సువర్ణమణిరత్నాదివాహనం గృహమాసనం ।
స్త్రీయోఽన్నపానం పుత్రాశ్చ చారు మాల్యానులేపనమ్ ।
ఏతే చ వివిధా భోగా గీతవాద్యాదికం చ యత్ ।
సర్వమేతన్నమ మతం ఫలం పుణ్యవనస్పతేః ।

తా॥ ఎందుకనగా సువర్ణమణిరత్నాదులు, వాహనములు, గృహములు, ఆసనములు, స్త్రీలు, అన్నపానాదులు, పుత్రులు, మనోహరములగు మాల్యానులేపనములు, గీతములు, వాద్యములు మొదలగు యీ సమస్త భోగములును పుణ్యవృక్షముయొక్క ఫలములని నా యభిప్రాయము.

శ్లో॥ తస్మాన్నురేణ తన్మూలనేకే యత్నః కృతాత్మనా ।
కర్తవ్యః పుణ్యసక్తానాం న కించిద్భువి దుర్లభమ్ ॥

తా॥ ఆ కారణమువలన మానవుడు నిశ్చయబుద్ధిగలవాడై ఆ ఫలమునకు కారణముగు మూలమునందు నీరుపోయుటకు యత్నించవలెను. పుణ్యకార్యపరులకు లోకములో దుర్లభముగునదేదియు లేదు.

అశ్వతర ఉవాచ = అశ్వతరుడు చెప్పెను.

శ్లో! ఏవం భవిష్యతి ప్రాజ్ఞ తవ ధర్మాశ్రితా మతిః |

సత్యం చ తత్ఫలం సర్వం ధర్మస్యోక్తం యథా త్వయా |

తా|| జ్ఞానసంపన్నుడవగు నో కుమారా! ధర్మాశ్రితమగు నీ బుద్ధి యెట్లున్నదో అట్లే కాగలదు. స్వీభోగములును పుణ్యఫలములని నీవు చెప్పినదంతయు సత్యమే. పుణ్యాత్ముడవగు నీకవి లభించుటయు సత్యమే

శ్లో! తథాప్యవశ్యం మద్దేహమాగతేన త్వయాఽధునా |

గ్రాహ్యం యన్మానుషే లోకే దుష్ప్రాపం భవతో మతమ్ |

తా|| అయినప్పటికి మా యింటికి ఆతిథిగావచ్చిన నీ చేత యిప్పుడు మనుష్య లోకములో పొందుటవలె శక్యముగాదని దేనిని నీ వనుకొందువో అట్టిది మానుండి తప్పక గ్రహించబడవలసియున్నది.

శ్లో! తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా స తదా స్మపనందనః |

ముఖావలోకనం చక్రే పన్నగేశ్వరపుత్రయోః |

తా|| ఆతనియొక్క ఆ మాటలనువిని అప్పుడా రాజకుమారుడు నాగకుమారుల ముఖముల నవలోకించెను.

శ్లో! తతస్తా ప్రణివతోభౌ రాజపుత్రస్య యన్మతం |

తత్పితౄః సకలం వీరా కథయామాసతుస్సుటమ్ |

తా|| దానిని గ్రహించి వీరులగు నాగకుమారులిరువురు తండ్రికి నమస్కరించి, రాజపుత్రుని యభీష్టమునంతయు విస్పష్టముగా చెప్పివేసిరి.

శ్లో! తాతాస్య పత్నీ దయితా శ్రుత్యేమం వినిపాతితం |

అత్యజద్దయితా ప్రాణాన్విప్రలభా దురాత్మనా |

తా|| తండ్రి! ఈతనియందు బద్ధాశురాగయగు ధర్మపత్ని, వంచకుడగు నొక రాక్షసునిచేత నీతడు చనిపోయినట్లుగావిని, పతిదైవతయగు నామె ప్రాణమునువిడిచెను.

శ్లో! గంధర్వరాజస్య సుతా నామ్నా భ్యతా మదాలసా |

కేనచిత్కృతవై రేణ దానవేన కుబుద్ధినా |

తా|| ఆమె గంధర్వరాజుకుమాత్రై, మదాలసయను పేరుగలది. పూర్వచైరముగల కుత్సితుడగు నొక రాక్షసునిచేత నిట్లు చేయబడినది.

శ్లో! కృతజ్ఞోఽయం తతస్తాత ప్రతిజ్ఞాం కృతవానిమాం |

నాన్యా భార్యా భృత్రీ మే వర్జయిత్వా మదాలసామ్ |

తా॥ కృతజ్ఞుడగు నీ రాజపుత్రుడు యీ క్రిందివిధముగా ప్రతిజ్ఞ తీసెను: “మదాలస తప్ప యింకెవలెయు నాకు భార్య కాజాలదు” అని.

శ్లో॥ ద్రష్టుం తాం చారు సర్వాంగీమయం వీరో ఋతధ్వజః ।
తాత వాంఛతి యద్యేతత్క్రియతే తత్కృతం భవేత్ ॥

తా॥ తండ్రీ! వీరుడగు నీ ఋతధ్వజు డిప్పుడు సర్వాంగసుందరియగు నా మదాలసను జూడగోరుచున్నాడు. ఒకవేళ నీచేత నిది చేయబడినట్లయితే అతనికి ఉపకారము చేసినట్లగును.

అశ్వతర ఉవాచ = అశ్వతరుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ భూలై ర్వియోగినో యోగస్తాద్భక్తై రేవ తాదృశః ।
కథమేతద్దినా స్వప్నం మాయాం వా శంబరోదితామ్ ॥

తా॥ గతించినవారితో వియోగులకు కలయిక యెట్లు సంభవమగును? అటువంటి వారయిననే అట్టివారితో కలయిక సంభవించును. గతించినవారిని స్వప్నములోనైనా చూడవలెను, లేదా కాంబరీమాయచేతనైనా చూడవలెనుగాని వేరు మార్గములేదు.

శ్లో॥ ప్రణవీవత్య భుజంగేశం పుత్రశ్చత్రుజితస్తతః ।
ప్రత్యువాచ మహాత్మానం ప్రేమలజ్జాసమన్వితః ॥

తా॥ ఇది విని ఆ రాజకుమారుడు నాగేశ్వరునకు నమస్కరించి లజ్జా ప్రేమ సమన్వితుడై ఆ మహాత్మునితో నిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ మాయామయీమవ్యధునా మమ తాతో మదాలసాం ।
యది దర్శయతే మన్యే పరం కృతమనుగ్రహమ్ ॥

తా॥ ఓ తండ్రీ! మాయామయి అయినాసరే యిప్పుడు మదాలసను నాకు చూపించినచో నాయందు గొప్ప అనుగ్రహము గలవాడవని తలంతును.

అశ్వతరుడు మదాలస మరల బ్రతికిన తెఱంగు జెప్పి ఋతధ్వజున కొసంగుట అశ్వతర ఉవాచ = అశ్వతరుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ తస్మాత్ప్రక్యేహ వత్స త్వం మాయాం చేద్ద్రోష్టుమిచ్ఛసి ।
అనుగ్రాహ్యా భవాన్ గేహే బాలోవ్యభ్యాగతో గురుః ॥

తా॥ ఓ వత్సా! అట్లయినచో నీవు మాయాకృతమగు మదాలసను చూడదలంచినచో చూడుము. ఇంటికి వచ్చిన అతిథి బాలుడయినను గురువే. అందువలన చూచుటకు నీకభ్యంతరమేమి?

శ్లో! ఆనయామాస నాగేంద్రో గృహే గుప్తాం మదాలసాం ।
దర్శయామాస చ తదా రాజపుత్రాయ తాం శుభామ్ ।

తా॥ ఇట్లు చెప్పి యింటిలో రహస్యముగా దాచియుంచిన మదాలసను తీసి కొనివచ్చి రాజపుత్రునకు చూపించెను.

శ్లో! తేషాం సమ్మోహనార్థాయ జజల్ప చ తతః స్ఫుటం ।
సేయం నవేతి తే భార్యా రాజపుత్ర మదాలసా ।

తా॥ వారలను మోహింపజేయుటకై ఓయీ! రాజకుమారా! ఈమె నీ భార్య యగు మదాలసయేనా? అని స్ఫుటవాక్కులతో నడిగెను.

శ్లో! స దృష్ట్వా తాం తదా తస్మిం తక్షణాద్విగతత్రపః ।
ప్రియేతి తామభిముఖం యయా వాచముదీరయన్ ।

తా॥ ఆ రాజకుమారుడు ఆమెను చూచి వెంటనే లజ్జావిరహితుడై “హా ప్రియా” అని అరచుచు ఆమెకు యెదురుగా పోయెను.

శ్లో! నివారయామాస చ తం నాగస్సోఽశ్వతర స్త్వరన్ ।
మాయేయం పుత్ర మాప్రాక్షీః ప్రాగేవ కథితం తవ ।
అంతర్ధానముపై త్యాశ్చ మాయాసంస్పర్శనాదిభిః ।

తా॥ అప్పుడు నాగరాజు త్వరపడి అతని నివారించుచు, కుమారా! ఇది మాయ అని ముందుగానే చెప్పియుంటిని. అట్లు ప్రశ్నింపకుము. స్పర్శ తగిలినచో ఆమె శీఘ్రముగా అంతర్ధానమొందును.

శ్లో! తతః పసాత మేదిన్యాం స తు మూర్ఖావరిష్ణుతః ।
హా ప్రియేతి వదన్ సోఽథ చింతయామాస భామినీమ్ ॥

తా॥ తరువాత ఆ రాజకుమారుడు మూర్ఖులో మునిగినవాడై భూమిపైనిపడెను. పిమ్మట “హా ప్రియా” అని చెప్పచు ఆమెనుగూర్చి మిగుల దుఃఖించెను.

శ్లో! మోహో మమాయం నోవేతి నాలం ప్రత్యయవాసహం ।
అహో మమేత్యహం చేతి బలం ప్రత్యయయోర్మహత్ ।

తా॥ ఆహా! ఏమి నాయీ మోహము! ఇది నాది కాదని నేను నమ్మజాల కున్నాను. నాది యనియు నేను అనియు గల యీ విశ్వాసము (భ్రాంతి)యొక్క బల మెంత గొప్పది!

శ్లో॥ యేనాహం పాతనోఽరీణాం వినా కశ్చ్రుం నిపాతితః ।
మమేతి దద్భితాఽనేన మిథ్యా మాయేతి విస్ఫుటమ్ ।
వాయ్వంబు తేజసాం భూమేరాకాశస్య చ చేష్టయా ॥

తా॥ పంచభూతములచేత రచింపబడిన యీమె మిథ్యాభూతమైన మాయ యని చెప్పి కశ్చ్రుమును ప్రయోగింపకనే నన్నీతడు పడత్రోసెనుగదా !

శ్లో॥ తతః కువలయాశ్వం స సమాశ్వాస్య భుజంగమః ।
కథయామాస తత్సర్వం మృతసంజీవనాదికమ్ ॥

తా॥ తరువాత ఆ నాగరాజు కువలయాశ్వుని ఊరడించి యీమె జీవించిన విధానమునంతయు జెప్పెను.

శ్లో॥ తతః ప్రహృష్టః ప్రతిలభ్య కాంతాం
ప్రణమ్య నాగం నిజమాజగామ ।
సంస్తూయమానశ్చ పురం తమశ్చ
మారుహ్య సంచింతితమభ్యుపేతమ్ ॥

తా॥ అది విని ఆ ఋతద్వజుడు మిక్కిలి సంతోషించినవాడై తిరుగ తన భార్యతో కూడుకొన్నవాడై నాగరాజునకు నమస్కరించి, మృతించి జరిగిన సంఘటనను చింతించుచు కువలయమును ఆశ్చ్యము నధిరోపించి నిజనగరమునకు పోయెను.

శ్లో॥ శ్రుణుయాద్భక్తిపూర్వం యో నై రంతర్యేణ మానవః ।
వేదఘోషఫలం తేన ప్రాప్తం వై భువి దుర్లభమ్ ।
సంప్రాప్తోఽతిసుఖం నిత్యం సర్వకామసమన్వితః ।
లోకే చ దుర్లభం తస్య నాస్తి కించిన్న విద్యతే ॥

తా॥ ఈ చరిత్రమును భక్తిపూర్వకముగా నే మానవుడు వినునో, అతడు లోకమున నతిదుర్లభమును వేదఘోషఫలమును పొందును. సమస్తకోరికలు తీరినవాడై నిత్య సుఖమును పొందును. అతనికి లోకములో దుర్లభమైనది లేనేలేదు.

ఇతి శ్రీ మార్కండేయమహాపురాణే కువలయాశ్వీయే మదాలసో
పాఖ్యానం నామ ద్వావింశోఽధ్యాయః

ఇది శ్రీ మార్కండేయమహాపురాణమునందు కువలయాశ్వచరిత్రమున మదాలసో
పాఖ్యానమును పేరుగల ఇరువదిరెండవ అధ్యాయము.

శ్లో॥ ఆగత్య స పురం సోఽథ పిత్రోస్సర్వమశేషతః ।
కథయామాస తస్యంగీ యథా ప్రాప్తా పునర్మృతా ॥

తా॥ తరువాత ఋతధ్వజుడు తన పట్టణమునకు వచ్చి మరణించిన మదాలస తిరుగ యెట్లు జనించినదో, యెట్లు లభ్యమైనదో యీ మొదలుగాగల విషయముల నన్నింటిని తండ్రికి చెప్పెను.

శ్లో॥ ననామ సాఽపి చరణౌ శ్వశ్రూశ్వశురయోశ్శుభా ।
న్వజనం చ యథాపూర్వం వందనాశ్లేషణాదిభిః ।
పూజయామాస తస్యంగీ యథాన్యాయం యథావయః ।
తతో మహోత్సవో జ్ఞజ్ఞే పౌరాణాం తత్ర వై పురే ॥

తా॥ ఆ మదాలసయు ఆత్తమామల పాదములకు నమస్కరించి, తక్కినవారలను యథాయోగ్యముగా వమస్సునుబట్టి, యోగ్యతనుబట్టి, వందన ఆలింగనాదికములచే పూజించెను. తరువాత ఆ పట్టణమునందు పురజనులలో నొక గొప్ప వుత్సాహముతో గూడిన ఉత్సవము జనించెను.

శ్లో॥ ఋతధ్వజశ్చ సుచిరం తయా రేమే సుమధ్యయా ।
నిరర్షు చ శైలానాం నిమ్నగా పులినేషు చ ॥

తా॥ ఋతధ్వజుడున్న చాలకాలము ఆ మదాలసతో శైలములయందలి సెల యేళ్ళచెంతను, నదీపులిసతలములయందును,

శ్లో॥ కాననేషు చ రమ్యేషు వనేషూపవనేషు చ ।
పుణ్యక్షయం వాంఛమానా సాఽపి కామోపభోగతః ।
సహ తేనాతికాంతాసు రేమే రమ్యాసు భూమిషు ॥

తా॥ మహారణ్యములయందును మనోహరములగు ఉపవనములయందును విహరించెను. ఆ మదాలసయు తన పూర్వపుణ్యవశమున సంప్రాప్తములయిన భోగములను అనుభవించుచు మిక్కిలి మనోజ్ఞములగు ఆయాస్థలములయందు ఆ ఋతధ్వజునితో విహరించెను.

శ్లో॥ తతః కాలేన మహతా శత్రుజిత్స నరాధిపః ।
సమ్యక్ ప్రశాస్య వసుధాం కాలధర్మమువేయివాన్ ॥

తా॥ తరువాత చాలకాలమువరకు రాజగు శత్రుజిత్తు భూమినేలి పిదప కాలధర్మము నొందెను.

శ్లో॥ తతః పౌరా నుచాత్కానం పుత్రం రస్య ఋతధ్వజం ।
అధ్యపించత రాజానముదారాచారచేష్టితమ్ ॥

తా॥ పిమ్మట పౌరులు మహాత్ముడును శత్రుజిత్తుకుమారుడును ఉదారములగు ఆచారవ్యవహారములుగల ఋతధ్వజుని రాజుగా నభిషేకించిరి.

❧ ఋతధ్వజునకు మదాలసయందు పుత్రులు జన్మించుట, జోలపాట నెపమున మదాలస మొదటి మువ్వరు పుత్రులను ఆత్మజ్ఞానులనుగా జేయుట ❧

శ్లో॥ సమ్యక్పాలయత స్తస్య ప్రజాపుత్రానివౌరసాన్ ।
మదాలసాయాం సంజజ్ఞే పుత్రః ప్రథమజస్తతః ॥

తా॥ తరువాత తన కన్న బిడ్డలవలె ప్రజలను పరిపాలించుచున్న ఆ ఋతధ్వజునకు కొన్నాళ్ళకు మదాలసయందు మొదటిపుత్రుడు కలిగెను.

శ్లో॥ తస్య చక్రే పితా నామ విక్రాంతి ధ్రిధీమతః !
శుతుషుస్తేన వై భృత్యా జహాస చ మదాలసా ।

తా॥ రూపాచ్యంగసౌభ్యముల నవలోకించి ఆ శిశువునకు బుద్ధిమంతుడగునని తండ్రి విక్రాంతుడను పేరిడెను. ఆ పేరు విని అనుచరులును, అంతఃపురవాసులందరను సంతోషించిరి. కాని మదాలస మాత్రము నవ్వెను. ఆ పేరు ఆమెను తృప్తినిందింపలేదు.

శ్లో॥ సా వై మదాలసా పుత్రం బాలముత్తానశాయింనం ।
ఉల్లాసనచ్చలేనాహ రుదమానమవిశ్వరమ్ ॥

తా॥ ఆ మదాలస ఎత్తైన ఉయ్యెలలో పండుకొని వికస్వరముతో నేడ్చుచున్న తన పుత్రును దోకించి ఓదార్పు నెపముతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ శుద్ధోఽసి రే తాత న తేఽస్తి నామ
కృతం చ తే కల్పనయాఽధునైవ ।
పంచాత్మకం దేహమిదం న తేఽస్తి
నై వాస్య త్వం రోదిషి కస్య హేతోః ॥

తా॥ ఓ తండ్రి! నీవు పరిశుద్ధుడవగు పరబ్రహ్మవు. నీకు పేరే లేదు. నీవు నామ రూపాతీతుడవు. నీకీ పేరిష్టాడే క్రొత్తగా కల్పించబడినది. పంచభూతాత్మకమగు యీ దేహముగూడ నీకు లేదు. దీనికిని నీకును యెట్టి సంబంధములేదు. మరి నీవెందు కేడ్చుచున్నావో నాకు తెలియదు.

శ్లో॥ న వా భవానోదితి వై స్యజన్మా
 శుద్ధోఽయమాసాద్య మహీసమూహం |
 వికల్పమానో వివిధై ర్గుణైః
 ర్గుణాశ్చ భాతాః సకలేంద్రియేషుః |

తా॥ పరిశుద్ధస్వరూపుడవగు నీవు పృథివ్యాదిపంచభూతాత్మకమగు నీ దేహమును పొంది, వివిధములగు విషయగుణములచేత వికల్పమానుడవై, అశుద్ధుడనైతి నని యెప్పుచున్నావా? సకలేంద్రియములయందలి గుణములు భూతకల్పితములు. వాటికిని నీకును యెట్టి సంబంధమును లేదు. ఇక నీకీదుఃఖమెందుకు?

శ్లో॥ భాతాని భూతైః పరిదుర్బలాని
 వృద్ధిం సమాయాంతి యథేహ పుంసః |
 అన్నాంబుషానాదిభిశ్చ కస్య
 న తేఽస్తి వృద్ధిర్న చ తేఽస్తి హానిః |

తా॥ భూతములు భూతములచేతనే దుర్బలములగుచున్నవి, వృద్ధిని బొందుచున్నవి. అదేవిధముగ పురుషునియొక్క దేహము ఆన్నము, నీరు మొదలగువాటిచేత వృద్ధినొందుచున్నది. దేహవిలక్షణుడవైన నీకు వృద్ధిగాని, హానిగాని లేదు.

శ్లో॥ త్వం కంచుకే కీర్యమాణే నిజేఽస్మిన్
 తస్మిన్స్వదేహే మూఢతాం మా వ్రజేథాః |
 శుభాశుభైః కర్మభిరేహమేత
 న్మదాదిమూఢైః కంచుకస్తే వినద్యః ||

తా॥ తోడుగుకొన్న చొక్కాయి శిథిలమై జీర్ణించిపోయినను శరీరమున కెట్టి బాధయు లేనట్లు, యీ శరీరము జీర్ణించిపోయినను ఆత్మస్వరూపుడవగు నీకెట్టి లోపమును లేదు. కాత్రన దేహమునుగూర్చి మోహపడకుము. శుభాశుభకర్మకారకులగు మదచాత్సర్యాదులనే మూఢులచేత యీ దేహమునే కంచుకము నీకంటగట్టబడినది.

శ్లో॥ తాతేతి కించి త్తనయేతి కించి
 దంబేతి కించిద్దయితేతి కించిత్ |
 మమేతి కించిన్న మమేతి కించి
 ద్భౌతం హి సంఘం బహుథా లపేథాః ||

తా॥ తండ్రయని కొంతనేపు, తనయుడని కొంతనేపు, తల్లియని కొంతనేపు, భార్యయని కొంతనేపు, నాదని కొంతనేపు, నాది కాదని కొంతనేపు యిట్లే యీ భూత సంఘము అనేకవిధములుగా ప్రలపించును.

శ్లో॥ దుఃఖాని దుఃఖోపగమాయ భోగా
 స్సుఖాయ జానాతి విమూఢచేతాః ।
 తాన్యేవ దుఃఖాని పునస్సుఖాని
 జానాతి చిద్వాసవిమూఢచేతాః ॥

తా॥ అజ్ఞానులు దుఃఖకరములగు భోగములను సుఖములని తలంచి అనుభవమున దుఃఖమునే పొందుచున్నారు. మోహదూరులగు జ్ఞానులు ఆ సుఖములనే దుఃఖములని తలంతురు.

శ్లో॥ హాసోస్థినః దర్శనమక్షీయుగ్మ
 మత్స్యజ్వలం చుత్కలుషం వసాయాః ।
 కుచాదివీనం పిశితం ఘనం త
 త్నానం రతేః కిం నరణో న యోషిత్ ।

తా॥ నవ్వులు, విలాసములు. అస్థిపంజరముతో గూడుకొన్న అవయవములు, ఆ కండ్లు, క్రొవ్వుతో కలుషితమై ఉజ్వలమైన శరీరము, వీనములగు కుచములు, బరిసిన కండరములుగల స్త్రీ నరకద్వారము గాదా!

శ్లో॥ యానం క్షీతో యానగతశ్చ కేహో
 దేహేఽపి చాన్యః పురుషో నివిప్తః ।
 మమత్వముర్వ్యాం న తథా యథా స్యే
 దేహేఽతిమాత్రం చి విమూఢతైషా ।

తా॥ భూమియందు వాహనమున్నది. వాహనమునందు దేహమధిష్ఠించియున్నది. దేహమునందు పురుషుడున్నాడు. అయితే స్వదేహమునందున్న అభిమానము భూమిపైన లేదు. మరి దేహమునం దెందుకుండవలెను? అట్లు దేహముపైన అభిమానించుట మాఢ త్వమేగదా?

శ్లో॥ త్వజ ధర్మమధర్మం చ ఉభే సత్యావృతే త్వజ ।
 ఉభే సత్యావృతే త్వక్త్వా యేన త్వజసి త త్వజ ।

తా॥ ధర్మాధర్మములను విడువుము. సత్యావృతముల రెండిని విడువుము. వాటిని విడిచిన పిదప దేనిచేత విడివడితో దానిని విడువుము.

“అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతాకృతాత్ ।
 అన్యచ్చ భూతాచ్చ వ్యాచ్చ యత్రత్పశ్యసి తద్వదమ్”

శ్లో॥ వర్ధమానం సుతం నా తు రాజశ్రీ దినేదినే ।
 తముల్లాసాదినా బోధమనయన్నిర్మలాత్మకమ్ ॥

తా॥ రాజపత్ని యగు మదాలస దినఃసము వృద్ధిని బొందుచున్న ఆ కుమారని యిట్టి ఊరడింపుల నెపముతో నిర్మలమగు ఆత్మబోధ కలవానినిగా జేసెను.

శ్లో॥ యథా యథా బలం లేభే యథా లేభే మతిం తతః |
తథా తథాఽఽత్మబోధం చ సోఽవాపన్నాత్మభాషితైః ||

తా॥ శరీరమునకు దాన్ధ్యమేర్పడినకొలది, బుద్ధిబల మధికరించినకొలది యాతడు తల్లిబోధలచేత మరింత అధికజ్ఞానమును పొందెను.

శ్లో॥ ఇత్థం తయా స ఆనయో జన్మప్రభృతి బోధితః |
చకార న మతిం వ్రాజ్ఞో గార్హస్థ్యం వ్రతి నిర్మమః ||

తా॥ ఈ విషయముగా పుట్టినదాది తల్లిచేత ప్రబోధితుడై జ్ఞానసంపన్నుడును మమత్వరహితుడగు నాతడు గృహస్థధర్మమును స్వీకరించుట కిష్టపడలేదు.

శ్లో॥ ద్వితీయోఽస్యాస్సుఖో జజ్ఞజే తస్య నామాకరోత్పితా |
సుబాహురయమిత్యక్తే సా జహాస మదాలసాః ||

తా॥ తరువాత మదాలసను రెండవకుమారుడు పుట్టెను. ఆ పుత్రునికి తండ్రి “సుబాహువు” అను నామకరణమును చేసెను. ఆ పేరు విని మదాలస మరల నవ్వెను.

శ్లో॥ తమవ్యేవం యథాపూర్వం బాలముల్లాపవాదినీ |
ప్రాహ బాల్యాత్స చ ప్రాప తథా బోధం మహామతిః ||

తా॥ ఆ బాలునికిగూడ మదాలస పూర్వమువలెనే బోలపాటల నెపమున ఆత్మ జ్ఞానము నుపదేశించెను. ఆతడు నట్లే ఆత్మబోధమును పొందెను.

శ్లో॥ తృతీయం తనయం జాతం తం రాజా శత్రుమర్దనం |
యదాహ తేన సా సుభూ జహాసాతిచిరం పునః ||

తా॥ మరల మూడవసంతానముగూడ మగళిశువేయైనందున రాజాతనికి “శత్రు మర్దను”డను పేరిడెను. ఆ పేరు విని మదాలస మరల మిక్కిలి నవ్వెను.

శ్లో॥ తథైవ సోఽపి తస్వంగా బాలత్వాదేవ బోధితః |
క్రియాశ్చకార నిష్కామా న కించిత్ఫలకారణమ్ ||

తా॥ అదేప్రకారము యీతడుగూడ తల్లిచేత ప్రబోధింపబడి నిష్కామకర్మలను జేయుచు సాంసారికసుఖముల నపేక్షింపలేదు.

శ్లో॥ చతుర్థస్య సుతస్యాథ చికిర్షుర్నామ భూపతిః |
దడర్శ తాం కుభాచారామీషధాసాం మదాలసామ్ ||

తా॥ నాలుగవపుత్రునకు నామకరణము చేయగోరుచు ఆ రాజు, కొంచెము మందహాసము చేయుచు అక్కడే నిలుచున్న మదాలసను చూచెను.

శ్లో॥ తామాహ రాజా హసతీం కించిత్కేతూహలాన్వితః ।
క్రియమాణేఽసక్పన్నామ్ని కథ్యతాం హాస్యకారణమ్ ॥

తా॥ అట్లు నవ్వుచున్న మదాలసను జూచి కొంచెము కుతూహలచిత్తుడై రాజు “నేను పెట్టిన పేరులకు అన్నిటికి నీవు నవ్వుటకు కారణమేమియో చెప్పుము”. అని అడిగెను.

శ్లో॥ విక్రాంతశ్చ సుబాహుశ్చ యథాఽస్యః శత్రుమర్దనః ।
శోభనాసీతి నామాని తాని మన్యే కృతాని వై !

తా॥ విక్రాంతుడనియు, సుబాహుడనియు మరియొక శత్రుమర్దనుడనియు నుంచ బడిన యీ నామధేయములు మనోహరములును, శుభంకరములునైనవనియే నేననుకొను చున్నాను.

శ్లో॥ యోగ్యాని క్షత్రబంధూనాం శౌర్యాటోపయుతాని చ ।
అసంశ్యేతాని వై భద్రే యది తే మనసి స్థితమ్ ॥

తా॥ శౌర్యాటోపయుతములగు యీ పేర్లు క్షత్రియులకు తగినవేగదా! ఒకవేళ యీ నామములు బాగులేవని నీవనుకొన్నట్లయితే,

శ్లో॥ తదస్య క్రియతాం నామ చతుర్థస్య సుతస్య మే ।

తా॥ ఈ నాలుగవవానికి నీవు నామకరణ మొనరింపుము.

మదాలసోవాచ = మదాలస చెప్పెను.

శ్లో॥ మయాజ్ఞా భవతః కార్యా మహారాజ యథాత్థ మాం ।
తథా నామ కరిష్యామి చతుర్థస్య సుతస్య తే ।

తా॥ ఓ రాజా! నీవు వివాహకాలమందు చేసిన ప్రతిజ్ఞాప్రకారము చేయుటకు అంగీకరించినట్లయితే యీ బాలునికి నేను నామకరణము చేసెదను.

శ్లో॥ అలర్క ఇతి ధర్మజ్ఞః ఖ్యాతిం లోకే గమిష్యతి ।
కనీయానేష తే పుత్రో మతిమాంశ్చ భవిష్యతి ।

తా॥ అనిన ఆమలకు రాజు ఒడంబడగా మదాలస ఆ పుత్రునికి “అలర్కడు” అను నామధేయము నిడి, రాజా! కడపటివాడగు యీ నీకుమారుడు ధర్మజ్ఞుడగున ధీశాలియునై లోకమునందు యశస్సును అర్జించగలడు.

శ్లో॥ త్రస్రుత్వా నామ పుత్రస్య కృతం మాత్రా మహీవతిః ।

అలరగ- ఇత్యసంబద్ధం ప్రహస్యేదమథాబ్రవీత్ ।

తా॥ కుమారునకు తల్లిచేత పెట్టబడిన “అలర్కుడు” అను అసంబద్ధమగు నీ పేరును విని రాజు నవ్వి అసహ్యించుకొని భార్యతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ భవత్యా యదీదం నామ మత్పుత్రస్య కృతం శుభేః ।

కీమీవృశమసంబద్ధమర్థః కోఽస్య మదాలసే ।

తా॥ ఓసీ మదాలసా! అసంబద్ధమైన యిటువంటి నామధేయము యీ కుమారున కుంచబడినదే దీని కథమేమి? “అలర్కు” శబ్దమున కర్థము వెరికుక్కు యనిగదా? ఇట్టి నామకరణము చేయుటయందు నీ యుద్దేశ్యమేమి?

మదాలసోవాచ = మదాలస చెప్పెను.

శ్లో॥ కల్పనేయమ్మహారాజ కృతా సా వ్యావహారికీ ।

త్వత్కృతానాం తథా నామ్నాం శ్రుణు భూప నిరర్థతామ్ ।

తా॥ ఓ మహారాజా! నాచేత చేయబడిన యీకల్పనయు వ్యావహారికమునకే. దీనినిగూర్చి తరువాత చెప్పెదను, మొదట నీచేత చేయబడిన నామములకు నిరర్థక యెట్టిదో యిప్పుడు చెప్పెద వినుము.

శ్లో॥ వదంతి పురుషా ప్రాజ్ఞా వ్యాపిసం పురుషం నతః ।

క్రాంతిశ్చ గతిరుద్దిష్టా దేశాద్దేశాంతరం తు యా ।

తా॥ ప్రాజ్ఞులగు సత్పురుషులు పురుషుని (ఆత్మను) సర్వవ్యాపకునిగా చెప్పుచున్నారు. క్రాంతియనగా గతి, అనగా ఒక ప్రదేశమునుండి మరియొక ప్రదేశమునకు పోవు గమనమునకు శాస్త్రజ్ఞులు అర్థము చెప్పుచున్నారు. వి అను ఉపస్థమునకు విశేషమని అర్థము. అందువలన “విక్రాంతః” అను పదమునకు విశేషగమనము గలవాడనిగదా అర్థము.

శ్లో॥ సర్వగో న ప్రయాతీహ వ్యాపీ దేహేశ్వరో యతః ।

తతో విక్రాంతసంజ్ఞోఽయం మతా మమ నిర్ధికా ।

తా॥ సర్వగుడును, అంతట వ్యాపించియున్నవాడు నగు ఆత్మస్వరూపుడగు ఈశ్వరుడు యొక్కడికి పోవును? ఎక్కడికి వచ్చును? సర్వవ్యాపకుడగు నాతనికి రాక పోకలు లేనేలేవుగదా! కనుక అట్టివానికి అంతట పోవువాడనుట సంగతముగాదు కనుక యీ విక్రాంతుడను నామధేయము వ్యర్థమనియే నా ప్రదేశ్యము.

శ్లోః సుబాహుతి యా సంజ్ఞా క్షృణోఽస్యస్య సుతస్య తే ।
నిరర్థా నావ్యమూర్తిస్య పురుషస్య మహీపతే ॥

తా॥ ఇక ని రెండవకుమారునకు నీచేత పెట్టబడిన సుబాహుడు (మంచి బాహు వులు కలవాడు) అను పేరేదెగలదో అదియు వ్యర్థమనియే నా వుద్దేశ్యము. ఎందుకనగా ఆకారమే లేనివానికి అవయవము లెక్కడ? “నిరాకారో నిర్వికారః” అందువలన యీ నామమును సంగతముగాదు. మొదలులేని కొమ్మలుండునా?

శ్లోః పుత్రస్య యత్కృతం నామ తృతీయస్యారీమర్దనః ।
మన్యే తచ్చాప్యసంబద్ధం శృణు వాప్యత్ర కారణమ్ ॥

తా॥ మరియు మూడవవానికి వుంచబడిన “అరిమర్దనుడు” అను నామధేయము గూడ అసంబద్ధమయినదే. దాని నిరర్థకతకు కారణమేమందురా! వినుడు.

శ్లోః ఏక ఏవ శరీరేషు సర్వేషు పురుషో యథా ।
తదాఽస్య రాజ్ కశ్యత్రుః కో వా మిత్రమిహేష్యతే ॥

తా॥ సమ స్తశరీరములలోగల (అత్యుపాస) పురుషుడు ఒకడే అయ్యున్నప్పుడు తనకంటె అన్యుడే లేనప్పుడు యిక నాతనికి శత్రువెవడు? మిత్రుడెవడు? రెండవవాడుం దీనగదా శత్రుత్వ మిత్రత్వముల కవకాశము “ద్వితీయాద్ధి భయం భవతి” అనిగదా శ్రుతి.

శ్లోః భూతైర్భూతాని మర్ద్యంతే అమూర్తో మర్ద్యతే కథం ।
క్రోధాదీనాం పృథగ్భావాత్కల్పనేయం నిరర్థికా ॥

తా॥ భూతములచేత భూతములు మర్దించబడుచున్నవి. అనగా ఆకారముగల వాటిచేత ఆకృతిగల భూతములు మర్దించబడుచున్నవి. ఆకారమే లేనిచో నిక మర్దన మెక్కడ? కామక్రోధాదులు పురుషునికన్న వేరైనవనుట విస్పష్టము. కావున యీ కల్ప నయు నిరర్థకము.

శ్లోః యది సంవ్యవహారార్థమసన్నామ ప్రకల్ప్యతే ।
నాన్ని కస్మాదలరాగ్భ్యే నై రర్థ్యం భవతో మతమ్ ॥

తా॥ ప్రపంచవ్యవహారార్థము లేనిదే ఉన్నదని యేదో ఒక అబద్ధపు (అడ్డ దిడ్డ మగు) వెరికుక్క అను పేరు నాచేత పెట్టబడినదనుకొనుడు. అది నిరర్థకమైనదని మీరు చెప్పు టెందులకు? నిజ మాలోచించిన అది సార్థక మైనదేయగును. స్వయాపజ్ఞానము లేని వాడు చేయువను లెట్లుండును? వెరికుక్కవంటివేగదా! అదిగాక అలర్కశబ్దమునకు తనంతట తనకు బుట్టిన వెరిగాక ఔషధప్రయోగమువలన కలిగిన వెరి. మాయాకల్పిత మగు మందును తిన్నచేవుని వెరి ప్రపంచమున కనవడుచునేయున్నది.

శ్లో॥ ఏవముక్తస్తయా సాధు మహిష్యా స మహీపతిః ।

తథేత్యాహ మహాబుద్ధిర్ధయితాం తథ్యవాదినీమ్ ॥

తా॥ ఇట్లు భార్యయగు మదాలసచేత చెప్పబడినవాడై మహాబుద్ధిమంతుడగు నా రాజు ఆమె నుద్దేశించి నీవు చెప్పినది యథార్థమని క్లాఘించెను.

అ భర్త కోరికపై మదాలస కడసారి పుత్రుడగు ఆలర్కనుకు రాజధర్మములను,
ఆత్మధర్మములను యొరిగించుచు ॥

శ్లో॥ తం చాపి సా సుతం సుభ్రూః యథా పూర్వసుతాంస్తథా ।

ప్రాహావబోధజననం తామువాచ స స్థావః ॥

తా॥ మదాలస మొదటి ముగ్ధుడుకుమారులకు బోధించినట్లు యీతనికిగూడ బోధింప మొదలిడెను. దానినిచూచి రాజు వ్యభగల మనస్సుగలవాడై భార్యతో నిట్లనెను.

శ్లో॥ కరోషి కిమిదం మూఢే మమాభావాయ సంతతేః ।

దుష్టావబోధదానేన యథా పూర్వసుతేషు మే ॥

తా॥ ఓసీ అమాయకురాలా! మొదటి ముగ్ధుని చేసినట్లే మీనిగూడ జేయ దలంచితివేమి? నా వంశవిచ్ఛేదము చేయుట నీ యభీష్టమా?

శ్లో॥ యది తే మత్ప్రియం కార్యమనుగ్రాహ్యం వచో మమ ।

తదేనం తనయం మార్గే ప్రవృత్తే సన్నియోజయ ॥

తా॥ ఓ మదాలసా! నీవు నాకు ప్రీతికరమగు కార్యమును చేయదలంచినట్లయితే, నా మాటను పాటించు సదభిప్రాయము నీకు వున్నట్లయితే యీ కుమారునై నా ప్రవృత్తి మార్గములో ప్రవేశింపజేయుము.

శ్లో॥ కర్మమార్గసముచ్ఛేదం నైవ దేవి గమిష్యతి ।

పితృపిండనివృత్తిశ్చ నైవ సాధ్యి భవిష్యతి ॥

తా॥ ఓ దేవీ! కర్మమార్గతంతువు తెలిపోగూడదు. పితృదేవతలకు తర్పణాది కార్యములు నిలిచిపోగూడదు.

శ్లో॥ పితరో దేవలోకస్థాస్తథా తిర్యక్త్వమాగతాః ।

తద్వస్మనుష్యతాం యాతా భూతవర్గేషు యే స్థితాః ॥

తా॥ పితరులు, దేవతలు, తిర్యక్కులగు పశుపక్ష్యాదులు, మనుష్యులు యింకను భూతవర్గములలో నేవిగలవో అవి యన్నియును,

శ్లో॥ స పుణ్యానసపుణ్యాంశ్చ క్షుల్ క్షామాంస్తృప్తీ పరిప్లుతాన్ ।
 పిండోదకప్రదానేన సరః కర్మణ్యవస్థితః ।
 సదాఘ్నాయదుతే సుధూస్తద్వద్దేవాతిథీనపి ।

తా॥ పుణ్యాశీవులేగాని, లేక పాపజీవులేగాని, క్షుధార్తులను దాహపీడితులను పిండోదకప్రదానముచేత సదా మానవుడు కర్మమార్గావలంబియై తృప్తులనుగా జేయుచున్నాడు. ఆ దేహిమన దేవతలను అతిథులనుగూడ తృప్తి నొందించుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేవై ర్మనుష్యైః పితృభిః ప్రేతై ర్భూతై స్సగుహ్యకైః ।
 వయోభిః కృమిభిః కీటై ర్నర ఏవోపబీవ్యతే ।

తా॥ దేవతలు, మనుష్యులు, పితృదేవతలు, భూతములు, పక్షులు, క్రిమికీటకములు యివన్నియును మనుష్యులపై ఆధారపడియే జీవించుచున్నవి.

శ్లో॥ తస్మాత్తస్యంగి మే పుత్రం యత్యా-ర్యం క్షేత్రయోనిభిః ।
 ఐహికాముష్మికాయాలం తత్కర్మ ప్రతిపాదయ ।

తా॥ అందువలన నో మదాలసా! నా పుత్రుడగు నీ యలర్కుని ఐహికాముష్మికముల కాలవాలమగు ఉత్తమకర్మమునిగా చేయుము.

శ్లో॥ తేనై వముక్తా సా సాధ్వీ వరనారీ మదాలసా ।
 అలర్కం నామ తనయం ప్రోవాచోల్లాపవాదినీ ॥

తా॥ పతివ్రతాశిరోరత్నమగు నా మదాలస ధర్మచేత నిట్లు చెప్పబడినదై అలర్కుడను పేరుగల ఆ కుమారుని అనునయించుచు యిట్లు చెప్ప దొడంగెను.

శ్లో॥ పుత్ర వర్ధస్య మే భర్తృకమనో సందయ కర్మభిః ।
 ఐహికాముష్మికఫలం తత్సమ్యక్ఫరివాలయ ।

తా॥ కుమారా! అయురారోగ్యములతో వర్ధిల్లుచువుగాక! ఉత్తమకర్మలచేత నీ తండ్రి మనస్సును సంతోషచెట్టును. ఐహికాముష్మిక ఫలదాయకమగు నా కర్మయోగమును బాగుగా అనుష్ఠింపుము.

శ్లో॥ మిత్రాణాముపకారాయ దుర్హృదాం నాశనాయచ ।

తా॥ సహృదయులగు స్నేహితులను రక్షించుటపను, దుర్మార్గులను శిక్షించుట మను నీవీ కర్మమార్గము ననుసరించుము.

శ్లో॥ ధన్యోఽసి రే యో వసుధామకేత్రు
 రేకశ్చిరం పాలయితాఽసి పుత్ర ।
 తత్పాలనాదింద్రసమోపభోగ్యం
 ధర్మం ఫలం ప్రాప్స్యసి చామరత్వమ్ ।

తా॥ కుమారా! ఈ భూమిని చిరకాలము ఏకచ్ఛత్రముగా నెవడు పాలించునో అతడు ధన్యుడు. అట్టి యదృష్టము గలవాడవగుటవలన నీవును ధన్యుడవు. అట్టి రాజ్య పరిపాలనమువలన చేశేంద్రసమానవై భవమును, ధర్మమును, ఐహికాముష్మిక ఫలమును, అమరత్వమును పొందగలవు.

శ్లో॥ ధరామరాస్వర్వసు తర్పయేథాః
సమీహితం బంధుషు పూరయేథాః ।
హితం పరస్మై హృది చింతయేథాః
మనః పరస్త్రిషు నివర్తయేథాః ।

తా॥ పర్వదినములయందు బ్రాహ్మణాది సత్పురుషులను భోజనాదికముచేత తృప్తి నొందించుము. బంధుజనుల కోరికలను పూరించుము. పరులహితము నెప్పుడు మనస్సు నందు చింతించుము. పరస్త్రిలనుండి మనస్సును మరలించుము.

శ్లో॥ సదా మురారిం హృది చింతయేథాః
తద్ధ్యానతోఽంతః షడరీసయేథాః ।
మాయాం ప్రబోధేన నివారయేథాః
హ్యనిత్యతామేవ విచింతయేథాః ।

తా॥ సదా సర్వకాలములయందును హృదయమున భగవంతుని చింతించుము. ఆ భగవద్ధ్యానముచే అఃషడ్వర్ణముగు కామక్రోధలోభమోహమదమత్సరములను అంతః శత్రువులను జయించుము. నిరంకరప్రబోధము (జ్ఞానము)చేత మాయను నివారింపుము. ఈ జగత్తంతయు మిథ్యయని, విషయములును, తదనుభవసాధనముగు యీ దేహమును అనిత్యమని యెల్లప్పుడు చింతించుము.

శ్లో॥ అర్థాగమాయ క్షీతిపాస్తయేథాః
యశోఽఽర్జునాయార్థమపి వ్యయేథాః ।
పరాపవాదశ్రవణాద్భీభీథాః
విపత్సముద్రాజ్జనముద్ధరేథాః ।

తా॥ ధనసంపాదనముకొరకు రాజులను జయించుము. కీర్తి సంపాదనమునకై ధనమును వ్యయించుము. పరులను నిందించుటకుగాని, పరులచేత నిందింపబడుటకుగాని భయపడుము. విపత్సముద్రమునుండి జనుల సుద్ధరించుటకే సదా ప్రయత్నింపుము.

“శాంతా మహాంతో నివసంతి సంతః పసంతవల్లంకహితం చరంతః ।

తీర్ణాస్స్వయం భీమభవార్ణవం జనాన హేతునాఽన్యానపి తారయంతః ॥ ”

అనిగదా పెద్దల వాక్యము.

శ్లో॥ యజ్ఞైరనేకైర్విబుధానజస్ర
మన్నైర్ద్వివిజాస్వీణాయ సంశ్రితాంశ్చ ।
స్త్రియశ్చ కామైరతులైశ్చిరాయ
యుదైశ్చాసీంస్తోషయితాఽసి వీర ।

తా॥ ఓయీ వీరాగణీ! నిరంతరము పెక్కు యజ్ఞముల చేయుటవలన దేవతలను, భోజనాది సత్కారములచేత ఆశీతులను, సాధుసజ్జనులను, అభీష్టములను నెరవేర్చుట చేత స్వస్త్రియలను, యుద్ధప్రదానములచేత శత్రువులను సంతోషపెట్టగలవు.

శ్లో॥ బాలో మనోనందయ బాంధవానాం
గురోస్తథాఽఽజ్ఞాకరణైః కుమారః ।
స్త్రిణాం యువా సత్కులభూషణానాం
వృద్ధో వనే వత్స వనేచరాణామ్ :

తా॥ బాల్యదశయందు బంధుజనుల హృదయమును, కౌమారదశయందు అజ్ఞాపాలకుడవై గురుజనుల మనస్సును, యువకుడవై సత్కులాలంకృతలగు భవదంతఃపురకాంతా జనాంతఃకరణములను, వృద్ధుడవై వనమునందు నివసించు మునిజనుల మనములను సంతోషపెట్టుము.

శ్లో॥ రాజ్యం కుర్వన్ సుహృదో నందయేథాః
సాధూనక్షన్ తాత యజ్ఞైర్యజేథాః ।
దుష్టాన్నిఘ్నన్వైర్విణశ్చాజమధ్యే
గోవిక్రారే వత్స మృత్యుం భజేథాః ।

తా॥ రాజ్యపాలనము చేయుచు సహృదయులను సంతోషపెట్టుము. సాధువులను రక్షించుము. యజ్ఞములను చేయుచు, దుష్టులగు నైరులను నాశమొనరింపుము. గోబ్రాహ్మణ రక్షణార్థమై ప్రాణములనైన ధారవోయుము. ఇదే పరమార్థము. కుమారా! ఈ మార్గమున నీ గతిని నుగమ మొనరించుకొనుము.

ఇతి శ్రీమార్కండేయమహాపురాణే మదాలసాచరితే ప్రవృత్తి
మార్గానుశాసనం నామ త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

ఇతి మార్కండేయమహాపురాణమునందలి మదాలసాచరిత్రమున ప్రవృత్తిమార్గానుశాసనమును ఇరువదిమూడవ అధ్యాయము

శ్లో! ఏవముల్లాస్యమానస్తు స తు మాత్రా దినేదినే |
 వవృధే వయసా బాలో బుద్ధ్యా చాలర్కసంజ్ఞితః |

తా|| ఇట్లు తల్లిచే ప్రబోధింపబడినవాడై ఆలర్కుడను ఆబాలుడు వయస్సుచేతను, బుద్ధిచేతను దినదినము ప్రవృథమనుడగుచుండెను.

శ్లో! స కౌమారకమానాద్య్ బుతధ్వజసుతస్తదా |
 కృతోపనయనః ప్రాజ్ఞః ప్రశివత్యాహ మాతరమ్ |

తా|| ఆ యలర్కుడు బాల్యమునుదాటి కౌమారావస్థనుపొంది ఉపనయనాది సంస్కారములు గలవాడై బుద్ధిమంతుడగు నాతడు ఒక దినము తల్లికి నమస్కరించి యిట్లనెను.

శ్లో! మయా యదంబ కర్తవ్యమైహికాముష్మికాయ వై |
 సుఖాయ వద తత్సర్వం ప్రశ్రయావనతస్య మే |

తా|| తల్లీ! విహికాముష్మికనుఖముకొరకు యిప్పుడు నేనేమి చేయవలెనో చెప్పుము.

శ్లో! మమార్థం చైవ ధర్మార్థం ప్రజానాం చైవ యద్ధితం |
 శ్రేయసే యచ్ఛ తత్సర్వం ప్రజారంజనమాదితః |

తా|| నాకును, ధర్మమునకును, ప్రజలకును యేది హితమో, ఏది శ్రేయోదాయకమో, ఏది ప్రజారంజనమో దానినంతయు నాకు చెప్పుము అని వినమితుడై తల్లి నడిగెను.
 మదాలసోవాచ = మదాలస చెప్పెను.

శ్లో! వత్స రాజ్యాభిషిక్తేన ప్రజారంజనమాదితః |
 కర్తవ్యమవిరోధేన స్వధర్మశ్చ మహీభృతామ్ |

తా|| నాయనా! షట్టాభిషిక్తుడగు రాజు మొదలు ప్రజలకు విరోధములేని మార్గమున నడచుచు, నడిపించుచు ధర్మమును కాపాడవలయును. ఇదే త్సత్రియులకు స్వధర్మము.

శ్లో! వ్యసనాని పరిత్యజ్య సత్యమూలహరాణి వై |
 ఆత్మా రిపుభ్యః సంరక్ష్యో బహిమత్ర వినిర్గమాత్ |

తా|| వ్యసనములు సత్యమనే మూలమునే హరించునట్టివి. అట్టి వ్యసనములను విడిచి పెట్టి నీ యంతఃశత్రువులను బయటికి నెట్టి నిరంతరము ఆత్మను సంరక్షించుకొనవలయును.

శ్లో! దుష్టాదుష్టాంశ్చ జానీయాదమాత్యానరిదోషతః |
 అష్టథా నాశమాప్నోతి స్వవక్త్రాత్స్యందనాద్యథా |

తా॥ రాజు మంత్రులలో దుష్టులవారు, దుష్టులు కానివారెవరు అను విషయమును బాగుగా తెలుసుకొనవలయును. కామక్రోధాది అరిషడ్వర్గముల దోషమువలన దారి దప్పిన రథమువలె అనేకవిధముల నాశమును బొందుదున్నాడు.

శ్లో॥ తథా రాజాప్యసంవిగ్ధం బహిర్మంత్రవినిర్గమాత్ ।

చరైశ్చరాస్తథా శత్రోరస్వేష్టవ్యాః ప్రయత్నతః ।

తా॥ తమ ఆలోచనలు బయటికి పోయినచో రాజు తప్పక నాశము బొంద గలడు. మరియు ప్రయత్నపూర్వకముగా చారులవలన శత్రువుల రహస్యములను తెలుసు కొనుచుండవలెను.

శ్లో॥ విశ్వాసో న తు కర్తవ్యో రాజ్ఞా మిత్రాప్తబంధుషు ।

కార్యయోగాదమిత్రేషు విశ్వసీత నరాధిపః ।

తా॥ రాజు సాధారణముగా మిత్రులవైనను, ఆప్తబంధువులవైనను నమ్మరాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు కార్యవశాత్తు శత్రువులనుగూడ నమ్మవలసియున్నది.

శ్లో॥ స్థానవృద్ధికుయజ్ఞేన మాధ్వణ్యవిదితాత్మనా ।

భవితవ్యం నరేంద్రేణ న కామవశవ ర్తినా ।

తా॥ రాజు కామాదులకు లోనుగానివాడై స్థానము (నమముగా నుండుట) వృద్ధి (శత్రువుకంటె నధికుడై యుండుట) క్షయము (తక్కువగా నుండుట) అను సీత్రివర్గము లను సంధి, విగ్రహ, యాన, ఆసన, దై ధ, సమాశ్రయము లనుపద్ధణములను అవశ్యము తెలిసికొనియుండవలయును.

శ్లో॥ ప్రాగాత్మమంత్రిణశ్చైవ తతో భృత్యా మహీభృతాః ।

జేయాశ్చానంతరం పారా విరుధ్యేత తతోఽరిభిః ।

తా॥ రాజు మొదట మంత్రులను, తరువాత పరివారమును, ఆ పిమ్మట పౌరులను వారి వారి అవసరపూర్వకముగా తెలుసుకొనవలయును. లేనిచో శత్రువులు వీరిని స్వాధీన మొనర్చుకొనగలరు.

శ్లో॥ యస్యైతానవిజిత్యైవ వై రిణో విజగీషతే ।

సో జితాత్మా జితామాత్యః శత్రువర్గేణ బాధ్యతే ।

తా॥ మొదట వీరిని తన స్వాధీనములో నుంచుకొనకుండా యెవడు శత్రువులను జయించుటకు బయలుదేరునో, అతడు తన మంత్రివర్గముతోగూడ శత్రువులచేత బాధింప బడుట తప్పదు.

శ్లో॥ తస్మాత్కామాదయః పూర్వం జేయాః పుత్రమహీభృతా ।

తజ్జయే హి జయో రాజ్ఞో రాజా నశ్యతి తైర్జితః ॥

తా॥ ఆ కారణమువలన రాజు మొమ్మొదట అంతఃశత్రువులను జయించవలెను. అంతఃశత్రుజయమే రాజునకు ముఖ్యమగు జయము. అట్లుగాక కామక్రోధాది శత్రువులకు లొంగినవాడు తప్పక బహిష్కృతువులచేత జయింపబడగలడు.

శ్లో॥ కామః శ్రోధశ్చ లోభశ్చ మదో మానస్తథైవ చ ।

మోహశ్చ శత్రవో హ్యేతే నాశాయ కుమహీభృతాన్ ॥

తా॥ కామము, క్రోధము, లోభము, మదము, మాత్సర్యము, మోహము అనుననే శత్రువులు. ఇవి కుమార్తె గాములగు రాజులకు నాశనహేతువులై యున్నవి.

శ్లో॥ ఏభిర్జితైర్జితం సర్వం మరుత్తేన మహాత్మనా ।

స్మృత్వా వివర్జయేదేతాన్ షడ్దోషాంశ్చ మహీపతిః ॥

తా॥ ఈ కామక్రోధాది శత్రువులను లెస్సగా జయించినవాడు గనుకనే మరుత్తుడను మహాత్మునిచే సర్వము జయింపబడినది. కావున వీటివలన గలిగిన అవర్థములను దలంచి బుద్ధిమంతుడగువాడు యీ ఆరింటిని దూరముగా విడువవలెను.

శ్లో॥ శక్రాకాయమసోమానాం తద్వద్వాయోర్మహీపతిః ।

రూపాణి పంచ కుర్వీత మహీపాలనకర్మణి ॥

తా॥ భూమిని పరిపాలించు రాజు పాలనావిషయమున ఇంద్ర, యమ, నూర్య, చంద్ర, వాయువులను యీ ఐదుగురు చేయు కర్మలను జ్ఞప్తయింపవలెను.

శ్లో॥ యథేంద్రో చతురో మాసాన్ వార్యోగేనైవ భూతలం ।

ఆప్యాయయే తథా లోకాస్పరిచారై ర్మహీపతిః ॥

తా॥ దేవేంద్రు డెట్లు నాలుగు మాసములున్ను వర్షించి భూతలమునందలి ప్రాణి జాతులను సంతోషపరచునో, అట్లే రాజు తన పరిచర్యులచేత లోకములను సంతోష పెట్టవలెను.

శ్లో॥ మాసానష్టే యథా సూర్యస్తోయం హరతి రశ్మిభిః ।

సూక్ష్మేణైవ భ్యుపాయేన తథా శుల్కాదినా నృపః ॥

తా॥ సూర్యుడు తన కిరణములచేత వర్షాకాలము నాలుగుమాసములు విడచి తక్కిన యెనిమిదిమాసముల కాలమునందెట్లు భూమ్యాదులనుండి జలమును గ్రహించునో,

అట్లే సృపాలుడుకూడ నూత్నమైన వుపాయముచేత నొప్పి కలుగనీయక ప్రజలనుండి పన్నులను నైకొనవలెను.

శ్లో॥ యథా యమః ప్రియద్వేష్యాప్రాప్తే కాలే నియచ్ఛతి |
తథా ప్రియాప్రియే రాజా దుష్టాదుష్టే సమో భవేత్ |

తా॥ కాలము సంప్రాప్తముగునపుడు యము డెట్లు వీరు ప్రియులని వారు అప్రియులని భేదభావము లేకుండా అందరినీ ఒకేవిధమున శాసించుచున్నాడో, అట్లే రాజు దండనాది విషయములయందు మిత్రశత్రుత్వములును, ప్రియాప్రియుములును లేక సమత్వ భావముతో నుండవలయును.

శ్లో॥ పూర్ణేందుమాలోక్య యథా ప్రీతిమాన్జాయతే నరః |
ఏవం యత్ర ప్రజాస్వర్వా నిర్వృతాస్తచ్ఛశిత్రవమ్ |

తా॥ పూర్ణిమాచంద్రునిచూచి జనులెట్లు సంతోషచిత్తులగుదురో, అట్లే రాజును చూచినప్పుడును ఆనందపరపశులు కావలెను. ఇదియే శశి (చంద్ర)వ్రతము.

శ్లో॥ మారుతస్సర్వభూతేషు నిగూఢశ్చరతే యదా |
ఏవం చరేన్నృపశ్చార్చైః పౌరామాత్యారిబంధుషు |

తా॥ వాయువేలాగున సర్వభూతములయందును నిగూఢముగా చరించునో, అట్లే రాజుగూడ పురజన, అమాత్య, బంధు, శత్రువుల విషయమును చారులవలన తెలిసికొని ఆయా విధానము నాచరించవలెను.

శ్లో॥ న లోభాక్తోర్న కామాక్తో ర్నాఢాక్తోర్నస్య మానసం |
పద్మాకైః కృష్యతే ధర్మాత్స రాజా స్వర్గమృచ్ఛతి |

తా॥ కామముచేతగాని, లోభముచేతగాని, ధనముచేతగాని, తత్సంబంధములగు విషయములచేతగాని యెవడు ఆకర్షింపబడడో అట్టివాడు స్వర్గమును పొందగలడు.

శ్లో॥ ఉత్పథగ్రాహిణో మూఢాస్స్వధర్మాచ్ఛలితాన్నరాన్ |
యః కరోతి నిజే ధర్మే స రాజా స్వర్గమృచ్ఛతి |

తా॥ దుర్మార్గులై న్నేచ్ఛావిహారులగు మూఢజనులను యెవడు నయభయముల చేత స్వధర్మమునయన్న వారలనుగా జేయునో, అట్టివాడు స్వర్గలోకమును పొందును.

శ్లో॥ వర్ణధర్మా న సీదంతి యస్య రాష్ట్రే తథాఽత్రమాః |
రాజ్ఞస్తస్య సుఖం తాత పరత్రేహ చ శాశ్వతమ్ |

తా|| ఎవని రాజ్యమునందు వర్ణధర్మములుగాని, ఆశ్రమధర్మములుగాని నశించవో అట్టివాడు యిహమందును, పరమందును శాశ్వతసుఖమును బొందును.

శ్లో|| ఏతద్రాజ్యః పరం కృత్యం తథా తద్వృద్ధికారణం |
పాలనేనైవ భూతానాం కృతకృత్యో మహీపతిః |

తా|| డైన జెప్పిన విధమున రాజ్యమును పాలించుటయే రాజు చేయవలసిన కార్యము. చక్కగా కాసించుచు ప్రజలను పాలించినందువల్లనే రాజు కృతకృత్యుడు కాగలడు.

శ్లో|| ఏవమాచరతో వత్స పురుషస్య గృహే సతః |
ధర్మార్థకామసంప్రాప్త్యా పరత్రేహ చ శోభనమ్ |

తా|| వత్సా! ఈ విధముగా ఆచరించుటవలన గృహస్థునకు ధర్మార్థకామములు నమకూరును. అందువలన యిహలోకములోను, పరలోకములోను శుభములను పొందగలడు.

శ్లో|| స ఏవమనుశ్చిష్టస్సన్ మాత్రా సంప్రాప్య యావనం |
ఋతధ్వజసుతశ్చక్రే సమ్యద్దారపరిగ్రహః |

తా|| ఈ విధముగా ఆలగుడు తన తల్లిచేత బాగుగా బోధింపబడినవాడై ఉత్తమగృహస్థాశ్రమధర్మమును నడపుటకు అనుగుణవతియగు భార్యను వివాహమాడెను.

శ్లో|| పుత్రాంశ్చోత్పాదయామాస యజ్ఞైశ్చాప్యయజద్విభుః |
పితృశ్చ సర్వకాలేషు చకారాజ్ఞానుపాలనమ్ |

తా|| ఆ యలర్కుడు తరువాత సంతానవంతుడాయెను. అనేక యజ్ఞములను జేసెను. సర్వకాలములయందును తన తండ్రియొక్క ఆజ్ఞాపాలనము జేయుచు రాజ్య కార్యముల నడపుచుండెను.

శ్లో|| తతః కాలేన మహతా సంప్రాప్య చరమం వయః |
చక్రేఽభిషేకం పుత్రస్య తస్య రాజ్యే ఋతధ్వజః |

తా|| తరువాత కొంతకాలమునకు ఋతధ్వజునకు వృద్ధత్వము సంప్రాప్తముకాగా రాజ్యమునకు పుత్రుని అభిషేకించెను.

శ్లో|| భార్యయా సహ ధర్మాత్మా యియాసుస్త పనే వనం |
అవతీర్ణో మహీరత్నో మహాభాగో మహీపతిః |

తా|| పిదప కువలయాశ్వుడు భార్యయగు మదాలసతో గూడ తపస్సు చేసికొను టకు వనమునకు పోవ నుద్యమించెను.

శ్లో॥ మదాలసా చ తనయం ప్రాహేదం పశ్చిమం వచః ।

కామోపభోగసంస్కృప్రహితాయ సుతస్య వై ।

తా॥ అప్పుడు మదాలస కామభోగాది సంస్కమునబడి చెడిపోకుండుటకు కుమారు సుద్దేశించి తుదిమాటగా నిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ యదా దుఃఖమసహ్లాంతే ప్రియబంధువియోగజం ।

శత్రుబాధోద్భవం వాపి విత్తనాశాత్మసంభవమ్ ।

భవేత్తక్షుర్వతో రాజ్యం గృహాధ్యవలంబినః ।

దుఃఖాయతనభూతో హి మమ క్షల్వలంబనో గృహీ ।

తా॥ కుమారా! రాజ్యకార్యములను నడపుమ గృహస్థాశ్రమావలంబివగు నీకు ప్రియబంధువియోగమువలన గాని, శత్రువులవలన గాని, ధననాశమువలన గాని సహింప రాని దుఃఖము కలుగవచ్చును. ఎందుకనగా నుమత్వమునకు లోబడిన గృహస్థుడు దుఃఖాయతననుడనుటలో సం దేహాశీమియు లేడు.

శ్లో॥ తదాస్మాత్పుత్ర నిష్కృశ్య మద్దత్తాదంకుళీయకాత్ ।

బాచ్యంతే శాసనం పట్టే సూక్ష్మాక్షరనివేగితమ్ ।

తా॥ ఆ కారణమువలన నాయనా! ఇదిగో యీ ఉంగరమును నీకు యిచ్చు చున్నాను. నీకేదైన విపత్తు సంభవించినప్పుడు లేక శకవసరమైనప్పుడు దీనిలో సూక్ష్మాక్షరముతో లిఖించబడిన శాసనమును చదువుము.

శ్లో॥ తతః కువలయాశ్వోఽసా సా చ దేవీ మదాలసా ।

పుత్రాయ దత్త్వా తద్రాజ్యం తపసీ కాననం గతౌ ।

తా॥ తరువాత కువలయాశ్వుడను నామాంతరముగల ఋతద్వజుడును, దేవియగు మదాలసయు, పుత్రుడగు ఆలర్కునికొరకు రాజ్యమునిచ్చి (పట్టాభిషేకముచేసి) తాము తపస్సుకొరకు వనమునకు పోయిరి.

అలర్కుడు రాజ్యపాలనము చేయుచు భోగలాలనుడగుట

శ్లో॥ సోఽప్యలర్కో యథాన్యాయం పుత్రవస్తుదితాః ప్రజాః ।

పాలయామాస ధర్మాత్మా స్వేస్వే కర్మణ్యనస్థితాః ।

తా॥ తరువాత ఆ అలర్కుడును ధర్మాత్ముడై న్యాయమును తప్పక వారి వారికి విహితమగు కర్మలయందు ప్రజలను నియమించుచు, బిడ్డలవలె వారిని సంతోషపెట్టుచు, రాజ్యమును పాలించెను.

శ్లో॥ దుష్టేషు దండం శిష్టేషు సమ్యక్చ పరిపాలనం ।

కుర్వత్ పరాం మూదం లేభే ఇయ--జ చ మహామథై ॥

తా॥ దుష్టులను శిక్షించుచు, శిష్టులను పరిపాలించుచు, అనేక మహామథులును చేసి ఆ మహామథులు మిక్కిలి ఆనందించు ననుభవించెను.

శ్లో॥ ఏవం బహూని వర్షాణి తస్య పాలయితో మహీం ।

ధర్మార్థకాః పున క్తస్య జగన్మయే మహార్యథా ॥

తా॥ ఈ విధముగా ధర్మార్థకామములను సమానముగా నడపుచు, రాజ్యపాలనము చేయుచున్న ఆతనికి పెక్కు వత్సములు ఒక దినము వలె గడచిపోయినవి.

శ్లో॥ వై రాగ్యం వాస్య సంజక్షే భుంజతో విషయాన్ ప్రియాన్ ।

న చాప్యలమదూ తస్య ధర్మార్థోపార్జనం ప్రతి ॥

తా॥ ఇట్లు సెక్కేంద్రుడు మిక్కిలి ప్రీతిములగు భోగముల ననుభవించుచున్నను, ఆ యలర్కునకు వాటియందు వై రాగ్యముదయింపలేదు. ఇంక ధర్మార్థోపార్జనము చాలననెడి తృప్తి కలుగలేదు.

శ్లో॥ తం తథా భోగసంసర్గప్రమత్తమజితేంద్రియం ।

సుభాహుగ్నామ శుక్రావ భ్రాతౌ తస్య వనేచరః ॥

తా॥ ఆ యలర్కు డట్లు భోగలంపటుడై యింద్రియనిగ్రహములేక ప్రమత్తుడయ్యెనని విరాగియై వనములయందే చరించుచు కాలమును గడుపుచుండెడి ఆతని యన్నయగు సుభాహువు వినెను.

అలర్కుడు భోగలంపడుట విని ఆతని యన్నయగు సుభాహువు

అలర్కునికి ఆత్మబోధల జేయవలెనని యెంచి కాశీరాజు

వాశ్రయించి ఆతనిపై దండెత్తించుట

శ్లో॥ తం బుబోధయిషుః సోఽథ చిరం ధ్యాత్వా మహామతిః ।

తద్వైరిసంక్రమ్యం తస్య క్రేయోఽమన్యత భూపతేః ॥

తా॥ మహాత్ముడగు నా సుభాహువు తమ్ముడగు అలర్కునికి జ్ఞానోపదేశము చేయనెంచి చాలనేపు ధ్యానించి తుదకు ఆతడు ఉత్తమగతిని పొందవలయునన్నచో యిప్పుడు నేను ఆతని శత్రువు వాశ్రయించుటయే మేలని తలంచెను.

శ్లో॥ తతః స కాశిభూషాలముదీర్ణ బలవాహనం ।

స్వగాజ్యనూపుమాగచ్ఛద్భవశః శరణం కృతీ ॥

తా॥ ఇట్లు తలంచుకొని మిక్కిలి కేస్తురియగు నా సుబాహువు తన తమ్ముని నుండి తనకు రావలసిన రాజ్యభాగము నిప్పించు నిచ్చి చతురంగబలమేతుడగు కాశీరాజు నర్థించెను.

శ్లో॥ సోఽపి చక్రే బలోద్వోగః పుష్కలం ప్రతి క్రింతః ।

దూతం చ వేషయామాస రాజ్యమస్మై ప్రసీదతామ్ ।

తా॥ దీనిని విని ఆ కాశీరాజుగూడ అలర్కునివైని దండెత్తుటకు నిశ్చయించు కొని మొఱుట న్యాయముగా రికనక కావలసిన రాజ్యభాగము నీతని కీయమని దూతను పంపించెను.

శ్లో॥ సోఽపి నై చ్చత్త దాదాకం మాజ్ఞాపూర్వం సుదర్శనీత్ ।

ప్రత్యువాచ తే నా దూతే నులర్కః కాశీభూభృతః ।

తా॥ అజ్ఞాపూర్వకమున నీ సుదేశమును విని రాజనీతికోరుడగు నా యలర్కు మహారాజు కాశీరాజునకు ఆతని దూతద్వారానే యిట్లని సందేశమంపెను.

శ్లో॥ మామేవాభ్యేత్య హరేన యాచతాం రాజ్యమగ్రజః ।

నాక్రాంత్యా సంప్రదాస్యామి ఛ యేనాల్పమపి క్షీతిమ్ ।

తా॥ నిజముగా మాయన్నకు రాజ్యమే కావలయునను కోరిక మున్నచో స్వయముగా తానే వచ్చి వ్రేమభావముతో నడిగిన నేమియందునా? అంతకంటె నాకు కావలసినదేమి? అంటేగాని పరాక్రమముతో భయచెట్టి రాజ్యమాక్రమించుకొన జూచిన ఒక్క గో స్వాధమంతైనను భూమి నివ్వను.

శ్లో॥ సుబాహురవి నో యాచ్ఛాం చికార మతిమాంస్తదా ।

న భర్తః క్షుత్రియస్వేతియాచ్ఛావీర్యధనో హి సః ।

తా॥ వీర్యధనుడును మతిమంతుడునగు నా సుబాహువుగూడ క్షుత్రియునకు యాచించుట ధర్మముగాదిని తలంచి అలర్కుని అడుఱుటకు రిరాకరించెను.

శ్లో॥ తతః సమస్తసైన్యేన కాశీకః పువారితః ।

అక్రాంతుమభ్యగాద్రాష్ట్రీమలర్కస్య మహీపతేః ।

తా॥ తరువాత కాశీరాజు సమస్త సైన్యోపేతుడై అలర్కుమహీపతి రాజ్యము నాక్రమించుటకు బయలుదేరి ముట్టిడించెను.

శ్లో॥ అనంతర్లచ్చ సుశ్లేషమభ్యేత్య తదనంతరం ।

తేషామన్యతై ర్భృత్యై స్సమాక్రమ్యానయద్వశమ్ ।

అపీడయంశ్చ సామంతాంస్తస్య రాష్ట్రోపసోధనైః ।

తథా దున్యాంతపాలాంశ్చ చక్రే చాటపికాన్వశేః ।

తా॥ ఇట్లు ఘట్టించి ఆ కాశీరాజు ఆలయముని భటులలో భేదమును గల్పించి ఒక్కొక్కవర్ణముగా వశమొనరించుకొనెను. సామంతరాజుల రాజ్యములను అవసోధమును గల్పించియు, అంతఃపురపాలకులను పీడించుచు, అటవిక వైద్యములను నిరోధించియు అందరిని వశమొనరించుకొనెను.

శ్లో॥ కాంక్షించోచ్చప్రదానేన కాంక్షిష్ఠ్ఠేన పార్థివాన్ ।
సామైవాన్యాన్యకం నిన్యే నిభృతాత్తన్య యోఽభవన్ ॥

తా॥ మరియు కొందరిని దానిముచేతను, కొందరిని భేదముచేతను, కొందరిని సామముచేతను ఆలయమునికి విశ్వాసపాత్రులగువారి నందరిని వశమొనరించుకొనెను.

శ్లో॥ తతశ్చాల్పబలో రాజా పరచక్రావపీడితః ।
కోశతయమవాచోచ్చైః పురం చారుధ్యతారినా ॥

తా॥ పిమ్మట వైద్యమంతయు సన్నగిల్లిన ఆలయము శత్రువులకు చిక్కి పీడింపబడవలసినవాడయ్యెను. భాండాగారమునందిలి ధనమంతయు ఆయిపోయెను. శత్రువు పట్టణము నలువైపుల ముట్టడించెను.

శత్రువుచేత చిక్కిన యలయమును దిక్కుదోచక తన తల్లి యిచ్చిన ఉంగరమును స్మరించి అందలి విషయమును పఠించుట

శ్లో॥ ఇత్థం సంపీడ్యమానస్తు క్షీణకోశో దినేదినే ।
విషాదమాగాత్ పరమం వ్యాకులత్వం చ చేతసః ॥

తా॥ ఇట్లు దినమునకు దినము క్షీణించి యోశాభ్యంగబలముగలవాడై శత్రువుల చేత బాధించబడి మనస్థిమితములేక గొప్ప దుఃఖమును పొందెను.

శ్లో॥ ఆర్తిం స పరమాం ప్రాప్య తత్సస్మారాంగుళీయకం ।
యదుద్దిశ్య పురా ప్రానా మాతా తస్య మదాలసా ॥

తా॥ అట్లు మితిలేని దుఃఖమును పొంది పరవశుడై పూర్వము తనకు తల్లియగు మదాలస చెప్పిన మాటలను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని ఆమె తనకిచ్చిన ఆ యంగుళీయకమును స్మరించెను.

శ్లో॥ తతః స్నాతశ్శుచిర్భూత్వా వాచయిత్వా ద్విజోత్తమాన్ ।
నిష్కృప్య శాసనం తస్మాద్దదృశే ప్రస్ఫుటాక్షరమ్ ॥

తా॥ తరువాత వెంటనే స్నానముచేసి శుచిర్భూతుడై పెద్దలను వ్రుతించి ప్రస్ఫుటాక్షరములుగల ఒక శాసనమును ఆ యంగుళీయకమునుండి తీసిచూచెను.

శ్లో॥ తత్రైవ లిఖితం మాత్రా వాచయామాన సార్థివః ।
ప్రకాశపులకాంగోఽసౌ ప్రహర్షోత్ఫుల్లలోచనః ॥

తా|| చూచి సంతోషముచే విప్పారిన నేతములు గలవాడును, ప్రకటిత ఫల కాంక్షితగాత్రము గలవాడును నై యలర్కుడు ఆ కాసనమునందు తల్లిచేత వ్రాయబడిన దాని నిట్లు చదువుకొనెను.

శ్లో|| సంగస్సర్వాత్మనా త్యాగ్యైః స చేత్స్యత్తుం స శక్యతే |
స సద్భిః సహ కర్తవ్యః సకాం సంగో హి భేషజమ్ |

తా|| సంగమును అన్నివిధముల విడిచిపెట్టదగినది. ఒకవేళ వ్యావహారికవశమున నా సంగమును విడిచిపెట్టుటకు వీలులేనిచో, ఆ సహవాసము సజ్జనులతోనే చేయదగినది. సజ్జనసాహచర్యమే దుస్సంగరోగనివారణమునకు నివ్యాపధము.

శ్లో|| కామస్సర్వాత్మనా హేయో హాతుం చేచ్ఛక్యతే న సః |
ముముక్షౌం వ్రతి తత్కార్యం సైవ తస్యాపి భేషజమ్ |

తా|| కామము సర్వభా హేయమైనది. గావుననే విడిచిపెట్టదగినది. ఒకవేళ వ్యవహారదశయందు అది విడిచిపెట్టుటకు వీలులేనిచై వుండవలసియే యున్నచో మోక్షమును గురించి దాని నుపయోగింపుము. మోక్షజ్ఞానయే కామవ్యాధికి పరమాపధము.

శ్లో|| వాచయిత్వా తు బహుశో నృణాం శ్రేయః కథం త్వితీ |
ముముక్షయేతి నిశ్చిత్స్య సా చ తస్సంగతో యతః |

తా|| ఇట్లు చదివి, మానవుడు యెట్లెట్లు సంగమోచనమును సుఖకాంతులను పొందును? మోక్షజ్ఞానవలననా? ఆ మోక్షేచ్ఛయు ముక్తపురుషుల సాంగత్యమున గాని లభింపదా? ఆహ! అని పలుసారులు దానినే చదువుచూ, చింతించుచూ తుద కొక నిశ్చయమునకువచ్చి,

శ్లో|| తతః స సాధుసంపర్కం చింతయన్ పృథివీపతిః |
దత్తాత్రేయం మహాభాగముగచ్ఛత్పరమార్తినాన్ |

తా|| ఆ యలర్కుమహీపతి సాధుసాంగత్యమునందలి మహాత్మ్యమును చింతించుచు ఆర్తిజెంది ఆందోళితముననుకూడై మహాత్ముడగు దత్తాత్రేయయతిం ద్రుని సన్నిధి కేగెను.

అలర్కుడు దత్తాత్రేయమునీంద్రు నాశ్రయించుట

శ్లో|| తం సమేత్య మహాత్మానమకల్మషమసంగినం |
ప్రణీపత్వాభిసంపూజ్య యథాన్యాయమభాషత |

తా|| నిస్సంగుడును, పాపరహితుడును, మహాత్ముడునగు నా యతీంద్రుని సమీపించి విసమ్రుడై నమస్కరించి, పూజించి ఉచితరీతి నిట్లు విన్నవించెను.

శ్లో! బ్రహ్మమూర్తు ప్రసాదం మే శరణ్యః శరణార్థినాం !

దుఃఖాపహారం కురు మే దుఃఖార్తస్యాతి గామిసః ||

తా|| శరణుజొచ్చినవారిని చేరదీసి రక్షించు దయామయుడవగు నో పరబ్రహ్మ స్వరూపా! నన్ను గ్రహించుము. అతికాముకుడనై, దుఃఖార్తడనగు నా దుఃఖము నవనయింపుము మహాత్మా!

దత్తాత్రేయ ఉవాచ = దత్తాత్రేయః ప్రోక్షం దుడుదు చెప్పెను.

శ్లో! దుఃఖాపహారమద్యైవ కనోయి తవ వార్ధివ !

సత్యం బ్రూహం కిమర్థం తే దుఃఖం తత్ప్రథివీపతే !

తా|| ఓ రాజా! నీ దుఃఖము నీ క్షణములోనే పోగొట్టెదను కాని, నీ కీ దుఃఖ మెందువలన దేనినుండి కలిగినదో నిజము చెప్పుము.

శ్లో! కస్య త్వం కస్య వా దుఃఖం త త్త్వమేవం విచార్యతాం !

అంగాన్యం గి నికంగాం చ సర్వాంగాని విచింతయ !

తా|| నీ వెవనికి సంబంధించినవాడవు? దుఃఖము దేని సంబంధము? దుఃఖమునకును నీకుగల సంబంధమేమి? వీటికిగల అవయవములేవి? అవయవి ఏది? అసలు అంగమే లేని దేది? సర్వాంగములేవి? అను యీ మొదలు గాగల విషయములను విచారించుకొనుము.

శ్లో! ఇత్యుక్తశ్చింతయాహూస స రాజా తేన ధీమతా !

త్రివిధస్యాసి దుఃఖస్య స్థానమాత్మానమేవ చ !

తా|| ఇటు జ్ఞాననిధియగు నా మహాత్మునిచేత చెప్పబడి ఆ రాజు త్రివిధములగు (ఆధ్యాత్మికాది) దుఃఖములయొక్క స్థానమును గూర్చియు, ఆత్మను గూర్చియు విచారించు సాగెను.

శ్లో! స విమృశ్య చిరం రాజా పునః పునరుదారధీః !

ఆత్మానమాత్మనా ధీరః ప్రజాన్యేదమథాబ్రవీత్ !

తా|| మిక్కిలి ఉదారబుద్ధియు ధృత్తిమంతుడువగు నా యలర్కుడు పలుసారులు తనలో తానే విమర్శించుకొని ఓదవ భింతనేపటికి - సత్యమును తెలిసికొనెనేమో నవ్వుచూ నిట్లనెను.

శ్లో! నాహముర్వీ న సలిలం న జ్యోతిరనిలో న చ !

నాకాశం కిం తు శారీరం సమేత్య సుఖమివ్యతే !

తా|| పృథివ్యప్రేజోవాయ్వాకాశములగు పంచమహాభూతములలో నేనేదియు గాను. అయితే యివన్నియు కలసి శరీరమగుటవలన తత్సంబంధమగు సుఖము కొరబడు చున్నది.

శ్లో॥ న్యూనాతిరిక్తతాం యాతి పంచకేఽస్మిన్సుఖాసుఖం ।
యద న్యూన్మను కిం న స్వద్వ్యస్తేఽపి హితం మయి ॥

తా॥ ఈ పంచభూతాత్మకమైన శరీరము నాశ్రయించియే సుఖదుఃఖములు హెచ్చు తక్కువలకు పొందుచున్నవి. అంతేగాని ఆత్మస్వరూపుడనగు నాకేమియు లేవు. ఉండినచో నెట్లు కనబడకుండ వుండగలవు?

శ్లో॥ నిత్యప్రభాతసద్భావే న్యూనాధిక్యాన్మత్తోన్నతే ।
తథా చ మమతా త్వత్తో ఏకేషేణోపలభ్యతే ॥
తస్మాత్త్రావస్థితే సూక్ష్మే శ్రోత్రీయాంశే చ పశ్యతః ।
తత్తై వ భూతసద్భావం శారీరం కిం సుఖాసుఖమ్ ॥

తా॥ నిత్యము పుట్టుచు, స్థితిని పొందుచు, న్యూనాధిక్యతలకు గురియగుచూ వున్న యీ ప్రపంచమును చూచినప్పుడు మమకారము వదలిపోవుచున్నది. తస్మాత్త్రావస్థితమై సూక్ష్మమగు యీ రూపాదుల నవలోకంచనపుడు పంచభూతాత్మకమగు యీ శరీరమున నేమి సుఖముగలదు? ఇది సుఖదుఃఖాలయమని తెలియుచునేయున్నది.

శ్లో॥ మనస్వవస్థితం దుఃఖం సుఖం వా మానసం చ యత్ ।
యతస్తతో న మే దుఃఖం సుఖం వా న హ్యహం మనః ॥

తా॥ సుఖముగాని, దుఃఖముగాని మనస్సవస్థ సంబంధించినదగుటవలన మనస్సం భిన్నుడనగు నాకు సుఖదుఃఖములు లేనేలేవు.

శ్లో॥ నాహంకారో న చ మనో బుద్ధిర్నాహం యతస్తతః ।
అంతఃకరణజం దుఃఖః పారక్యం మమ తత్కథమ్ ॥

తా॥ ఆహంకార మనోబుద్ధులలో నేనేదియుగాను. అందువలన పరకీయమగు అంతఃకరణమునుండి పుట్టిన దుఃఖముతో నాకేమి సంబంధము?

శ్లో॥ నాహం శరీరం న మనో యతోఽహం
వృథాకర్మీరాన్మనసస్తథాఽహం ।
తత్సంతు చేతస్యథవాపి దేహే
సుఖాని దుఃఖాని చ కిం మమూత్ర ॥

తా॥ ఏ కారణమువలన నేను శరీరమనోఽహంకారములకంటె భిన్నుడనో, ఆ కారణమువలన సుఖదుఃఖములు తత్సంబంధములగు మనశ్శరీరములకే గలుగుగాక! వాటితో నాకేమి పని?

శ్లో॥ రాజ్యస్య వాంఛాం కురుతేఽప్రజోఽస్య
దేహస్య చేత్పంచమయః సరాళిః ।

గుణప్రవృత్త్యా మమ కిం సు తత్ర

తత్త్వః స చాహం చ శరీరతోఽన్యః |

తా|| జనమరణరహితమైన ఆత్మ నశ్వరమగు రాజ్యకాంక్షను చేయునా? అనగా దానికి యీ రాజ్యదులతో పని లేదు. ఇక దేహమనినచో, ఇది జడాత్మకము. జడములగు పంచభూతములయొక్క కూటమి. ఇక దీనికి రాజ్యముతో నిమిత్తమేమి? గుణములతో కూడుకొన్న నేహముతో నాకు నిమిత్తమేమి? నేను దేహవ్యతిరిక్తడనగు ఆత్మస్వరూపుడను.

శ్లో|| న యస్య హస్తాదికమప్యశేషం

మాంసం న చాస్థీని శిరాపిభాగః |

కస్తస్య నాగాశ్వరథాదికోఽవై

స్వల్పోఽపి సంబంధ ఇహస్తి పుంసః |

తా|| ఏవనికి కరచరణాద్యవయవములు మాసాశ్శిమజ్జానరములయొక్క విభాగములు గల యీ దేహముతో నేసంబంధములేదో అట్టివానికి యీ గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, రథములు, కాల్యులములు, ధనాగారములు వీట్లతో కొంచెమైనను సంబంధముండునా?

శ్లో|| తస్మాన్న మేఽరిర్న చ మేఽస్తి దుఃఖం

న మే సుఖం నాపి పురిం న కోశం |

న చాశ్వనాగాదిబలం న తస్య

నాన్యస్య వా కన్యచిద్వా మమాస్తి |

తా|| ఆ కారణమువలన నాకు శత్రువూలేడు, వైద్యమూలేడు, సుఖమూలేడు, దుఃఖమూలేడు, పట్టణమూలేడు, భాండారమూలేడు. ఈ రథాశ్వ నాగాదిబలము యితరునికి మాత్ర మెవనికున్నవి? ఇదంతయు మిథ్య, పట్టి ఆభాసము.

శ్లో|| యథా ఘటీకుంభకమండులుస్థ మాకాశమేకం బహుధా హి దృష్టం |

తథా సుబాహుః సచ కాశిపోఽహం మన్యే చ దేహేషు శరీరభేదైః ||

తా|| ఆకాశమొక్కటేయైనను బాస, కడప, మూకుడు, కమండులువు మొదలగు వాటియందు ఆయా ఆకారములనునుంచి వేరువేరుగా తోచునట్లు, యీ కాశీరాజు, యీ సుబాహువు, నేను మొదలగు వారమందరము శరీరభేదములచేత వేరుగా నున్నట్లు కనబడుచున్నను, వాస్తవికదశయందు యీ భేదము లేమియునులేవు. ఉన్నదొకటే సద్వస్తువు.

ఇతి శ్రీమార్కండ్ఠీయమహాపురాణే మదాలసాచరితే ఆత్మవివేకో

నామ చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః

ఇతి శ్రీమార్కండ్ఠీయమహాపురాణమునందలి మదాలసాచరిత్రమున ఆత్మవివేకమును

పేరుగల ముచ్చది నాలుగవ అధ్యాయము

జడ ఉవాచ = జడమహర్షి చెప్పెను.

శ్లో! దత్తాత్రేయం తతో విప్రం ప్రణీపత్య స పార్థివః |
ప్రత్యువాచ మహాత్మానం ప్రశ్రయావనతో వచః |

తా|| పిదప నా యలర్కుడు సమస్తవేదపారగుడును, జ్ఞాననిధియును, మహాత్ముడు నగు దత్తాత్రేయ మాసీంద్రునకు వినయవినమితో త్తమాంగుడై నమస్కరించి అతి కరుణతో నిట్లు వచించెను.

శ్లో! సమ్యక్ప్రవశ్యతో బ్రహ్మస్మయ దుఃఖం న కించన |
అసమ్యగ్దర్శినో మగ్నాః సర్వదై వాసుఖార్ణవే |

తా|| బ్రహ్మజ్ఞానంపన్నుడవగు నో మహాత్మా! విచారణాదృష్టితో బాగుగా పరిశీలన చేయుచున్న నాకు దుఃఖమంతయు మటుమాయమైపోయినది. ఉన్న సత్యమును మరియొక విధముగా చూచువారు దుఃఖసముద్రమున మునుగుదురనుట నిజము.

శ్లో! యస్మిన్యస్మిన్మమత్వేన బుద్ధిః పుంసః ప్రజాయతే |
తతస్తతస్సమాధాయ దుఃఖాన్యేవ ప్రయచ్ఛతి |

తా|| ఏ యే వస్తువులయందు మానవునికి “ఇవి నావి” అనెడు మమత్వబుద్ధి కలుగునో, ఆయా వస్తుమూలముగానే ఆతడు దుఃఖములను పొందుచున్నాడు.

శ్లో! మార్జారభక్షితే దుఃఖం యాదృశం గృహాకుక్కుటే |
స తాదృశ్యమతాశూన్యే కలపింకేఽథ మూషికే |

తా|| “ఇది నాది” అను మమత్వముతో పెంచబడుచున్నది గావుననే కోడిని గాని, బాతునుగాని, పిల్లి లేక నక్క తినివేసినచో యెంతయో దుఃఖించుచున్నారు అదే పిల్లి తమతో నిరంతరము కలసి మెలసి తిరుగుచూ తమ దగ్గరే వాసము జేయుచున్న ఎలుకనుగాని, పిచ్చుకనుగాని పట్టుకొని తినివేయుచో దానినిగూర్చి అనుకొనువారే లేరు. ఎందుచేత? అవి నావి అని అనుకొనలేదు. అచ్చట మమత్వము లేదు. కావుననే దుఃఖము లేదు.

శ్లో! సోఽహం న దుఃఖః న సుఖ యతోఽహం ప్రకృతేః పరః |
యోభూతాభిభవో భూతై స్సుఖదుఃఖాత్మకౌ హి సః |

తా|| ఎందువలన నేనీప్రకృతికంటె పరుడనో, ఆ కారణమువలన ప్రకృతినంబు ధములగు సుఖదుఃఖములు రెండును నాకు లేవు. ఎవడు పంచభూతాత్మక ప్రపంచము నకు పశుడగుచున్నాడో, ఆతడే సుఖదుఃఖములకు లోనగుచున్నాడు.

దత్తాత్రేయుడు అలర్కునకు తత్త్వోపదేశము చేయుట

దత్తాత్రేయ ఉవాచ = దత్తాత్రేయ మునీంద్రుడు చెప్పెను.

శ్లో! ఏవమేతన్నరవ్యాఘ్రు యథై తద్వ్యాహృతం త్వయా |
మమేతి మూలం దుఃఖస్య న మమేతి చ నిర్వృత్తిః ||

తా|| పురుషశ్రేష్ఠుడవగు నో రాజా! మనుత్స్వమే దుఃఖమునకు మూలమనియు, మనుత్స్వశూన్యమే సుఖాలవాలమనియు నీ పు చెప్పినది సత్యము. నిజతత్త్వమంటే. అంతకు మిక్కిలి వేరేమియు లేదు.

శ్లో! మత్ప్రశ్నా దేవ తే జ్ఞానముత్పన్న నిదము త్తమం :
మమేతి ప్రత్యక్షమా యేన క్షిప్తః శాల్మలితూలవత్ |

తా|| “ఇది నాది” అని నీయందు పాతుకొనిపోయిన దృఢవిశ్వాసము - వాసన యేజ్ఞానముచేత బూరగదూదివలె యెగురగొట్టబడినదో, అట్టి ఉత్తమజ్ఞానము నా ప్రశ్న మూలముననే నీకు కలిగినదిగదా?

శ్లో! అహమిత్యంతురోత్పన్నో మమేతి స్కంధవాన్ మహాన్ |
గృహక్షేత్రోచ్ఛశాఖశ్చ పుత్రదారాదిపల్లవః |
ధనధాన్యమహావత్రో నైకకాలప్రవర్ధితః |
పుణ్యాపుణ్యాగ్రపుష్పశ్చ సుఖదుఃఖమహాధలః |
అపవర్గపథవ్యాపీ మూఢసంపర్కనేచనః |
విధిత్యాభ్రాంగమాలాఢ్యోఽకృత్యజ్ఞానమహాతరుః ||

తా|| రాజా! అహంకారమనే అంతురమునుండి పుట్టినదియు, మనుత్స్వమనే గొప్ప మొదలుగలదియు, గృహక్షేత్రాదులనే కొమ్మలుగలదియు, భార్యాబిడ్డలనే పల్లవ ములుగలదియు, ధనధాన్యములనే ఆకులుగలదియు, పుణ్యపాపములనే పుష్పములుగల దియు, సుఖదుఃఖములనే ఫలములుగలదియు, మోక్షపథమువరకు (అడ్డుగా) వ్యాపించి యున్నదియు, మూఢజనసంపర్కముచేత తడుపబడినదియు, కోరికలనెడు తుమ్మెదల పంక్తిచేత పూర్ణమైనదియు,

శ్లో! సంసారాధ్వపరిశ్రాంతా యేతచ్ఛాయాం సమాశ్రితాః |
భ్రాంతిజ్ఞానసుఖాధీనాస్తేషామాత్యంతికం కుతః |

తా|| సంసారమార్గమునందు నడచి అలసి, యీ వృక్షము నీడను కొంత విశ్రాంతి తీసికొనిన బాగుండునని దీని నాశ్రయించినవారు యెట్టివారనగా, ఎండమావులయందలి జలమును త్రాగి దప్పి తీర్చుకొన వరుగులెత్తెడివంటివారు; నదిని బాటుటకు తెప్ప యను

కొని మొసలివై నెక్కో కూర్చో నెడివంటివారు. వీరెన్నటికైన గమ్యమును చేరగలరా? అభీష్టమువందగలరా? అట్టివారికి నిత్యముఖమెక్కడ?

శ్లో॥ యుస్తు సత్సంగవామాణితేన మమతాతరుః |
ఛిన్నో విద్యాకుతారేణ తే గతాన్తేష వర్తమాన్ ||

తా॥ ఎవరైతే సాధుసాంగశత్యమనే ఒరిపిడిజాయిపైని నూరి బాగుగా పదును పెట్టబడిన జ్ఞానమనే గంధనాడ్డలిచేత మమత్వరూపాజ్ఞానపుత్రమును చేదించుచున్నారో వారు యీ మార్గము ద్వారా గమ్యమును పొందగలరు.

శ్లో॥ ప్రాప్య బ్రహ్మవిషం శీతం నీరజస్క-మకంటకం |
ప్రాప్నోతి పరాం ప్రాజ్ఞా నిర్వృత్తిం వృత్తివర్జితాః |

తా॥ ఇట్లు మోక్షమార్గము నవరోధించు అజ్ఞానపుత్రమును చేదించి ధూళి ధూస రితము కానిదియు (నశోగుణ రహితమైనదియు), మండ్లు మొదలగువశేషము లేనిదియు, తమోగుణము లేనిదియు, మిక్కిలి చల్లవైనదియు (శుద్ధ సత్యముచే నొప్పారునదియు) నగు బ్రహ్మమునే వనమునుపొంది వృత్తికూన్యలగు జ్ఞానులు పరమమగు నిత్యముఖమును పొందుచున్నారు.

శ్లో॥ భూతేంద్రియమయం స్థూలం న త్వం రాజన్న చాప్యహం |
న తస్మాత్తం మనూ వాచ్యం నై వాంతఃకరణాత్మకా |

తా॥ పంచభూతాత్మకమైన యింద్రియమయమైన యీ స్థూలశరీరము మనమని చెప్పనగునా? తస్మాత్తలుగాని, అంతఃకరణ మనస్సులుగాని మనము కాము.

శ్లో॥ కం వా పశ్యామి రాజేంద్ర ప్రధానమీదమావయోః |
యతః పరో హి క్షేత్రజ్ఞసంఘాతో హి గుణాత్మకః ||

తా॥ ఓ రాజేంద్రా! క్షేత్రజ్ఞుడు పరుడగుటవలనను, గుణసంఘాతమే శరీరమగుట వలనను యిప్పుడు మనయందు దేనిని ప్రధానమైనదని జూడవలెను.

శ్లో॥ మశకోమంబరేషీకాముంజమత్స్యాంభసాం యథా |
ఏకత్వేఽపి పృథగానస్తథా క్షేత్రాత్మనోర్నృప |

తా॥ మేడిపండును, దానిలోగల దోమలును, దర్భయు, దానియందలి మంజయు, జలమును, దానియందలి మత్స్యములును ఒకటిగానే యున్నట్లు కనుపించినను యథార్థ మున కవి యెట్లు భిన్నములో, అట్లే దేహాత్మలు ఒకటిగానేయున్నట్లు తోచినను వాస్తవమునందు భిన్నములు.

అలర్క-ఉవాచ = అలర్కడు చెప్పెను.

శ్లో॥ భగవం స్వత్ప్రసాదేన మహావిరుచ్యతము త్రమం |

జ్ఞానం ప్రధానచిచ్ఛక్తివివేకకరమీద్యశమ్ ।

తా॥ పూజ్యపాదుడవగు నోమహాత్మా ! తమ యనుగ్రహమువలన ప్రకృతిపురుషులను వేరుపరచు వివేకముగల యిటువంటి ఉత్తమజ్ఞానము కలిగినది.

శ్లో॥ కీం త్వత్త్ర విషయాక్రాంతే స్థైర్యవత్స్వం న చేతసి ।

న చాపి వేద్మి ముచ్యేయం కథం ప్రకృతిబంధనాత్ ।

తా॥ కాని విషయాక్రాంతమగు మనస్సునందు నిలకడ గలుగకున్నది. ఎంత నిరోధించుచున్నను విషయభోగములకు అలవాటుపడిన యీ మనస్సు వాటివైకే యీడ్చుకొనిపోవుచున్నది. మహాత్మా ! ఈ ప్రకృతిబంధనము నుండి యెట్లు విముక్తుడను కాగలనో తెలిసికొనజాలనున్నాను.

శ్లో॥ తస్మై యోగం తథా బ్రహ్మస్త్వణతాయాభియాచతే ।

సమ్యక్సూహీ మహాప్రాజ్ఞ సత్సంగో హ్యుపకృష్టస్త్వణామ్ ।

తా॥ జ్ఞాననిధివగు నోమహాత్మా ! అతి దీనుడవై యాచించుచున్న నాకు పరబ్రహ్మమును పొందుటకు సాధనమైన, యోగమును గూర్చి లెస్సగా చెప్పము. సాధుసాంగత్వముకంటె లోకమున మానవులకు ఉపకారకమైనది మరియొకటి లేదుగదా.

దత్తాత్రేయ ఉవాచ = దత్తాత్రేయ మునీంద్రుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ జ్ఞానపూర్వో వియోగో యోజ్ఞానేన సహ యోగినః ।

సా ముక్తిః బ్రహ్మణా చై క్యమనై క్యం ప్రాకృతైర్గుణైః ।

తా॥ అజ్ఞానముతో (అవిద్యతో) జ్ఞానపూర్వమైన వియోగము అనగా మాయా సంసర్లము లేకుండుట అనునదియే ముక్తి. ప్రాకృతగుణములతో సంబంధము లేకుండుట, బ్రహ్మముతో నేకత్వమును పొందుట - యిదియే ముక్తి.

॥ దత్తాత్రేయమునీంద్రుడు ఆలర్కనను యోగస్వరూపము నెఱిగించుట ॥

శ్లో॥ యోగే చ శక్తిర్విదుషాం యేన శ్రేయః పరం భవేత్ ।

ముక్తిర్వో గా త్తథా యోగః సమ్యక్ జ్ఞానానాస్మహీపతే ।

తా॥ దేనివలన పరమశ్రేయస్సు జిజ్ఞాసువులకు కలుగునో, ఆ శక్తి యోగమునందే యున్నది. ఓ రాజా ! ఆ యోగమువలన ముక్తి కలుగుచున్నది. యోగము సమ్యక్జ్ఞానము వలన కలుగును.

శ్లో॥ సంగడోషోద్భవం దుఃఖం మమత్వాన క్తచేతసాం ।

తస్మాత్సంగం వ్రయత్నేన ముముక్షుః సంత్యజేన్నరః ।

తా|| “ఇది నాది” అని దృఢముగా హత్తుకొనిన మనస్సుగలవారికి ఆ సంగ దోషమువలన తప్పక దుఃఖము కలుగును. అందువలన హెచ్చెచ్చగల మానవుడు ప్రయత్న ముతో సంఘమును తప్పక విడువవలెను.

శ్లో|| సంగాభావే మమేత్యస్యాః ఖ్యాతేర్హానిః ప్రజాయతే |
నిర్మమత్వం సుఖాయైవ వై రాగ్యాద్దోషదర్శనమ్ |

తా|| సంగమమే లేనిచో మమత్వ (నాది యనెడి) ప్రత్యయమునకే హానికలుగు చున్నది. నిర్మమత్వమే సుఖమునకు మూలము. వై రాగ్యమువలన విషయములయందు దోషదృష్టి కలుగుచున్నది.

శ్లో|| జ్ఞానాదేవ చ వై రాగ్యం జ్ఞానం వై రాగ్యపూర్వకమ్ |

తా|| జ్ఞానమువలననే వై రాగ్య ముడయించుచున్నది. అయితే ఆ జ్ఞానమున్ను వైరా గ్యము నాశ్రయించియే యున్నది. ఇట్లొకటికొకటి అన్యోన్య్యాశ్రయముకలవియైయున్నవి.

శ్లో|| తద్భవం యత్ర వసతి స్తద్భోజ్యం యేన జీవతి |
యస్మక్తయే తదేవోక్తం జ్ఞానమజ్ఞానమన్యథా |

తా|| ఎచ్చట నివసించునో అదే యోగికి గృహము. దేనిచేత శరీరమును నిలుపు కొనుచున్నాడో అదే ఆతనికి భోజనము. ఏది ముక్తికొరకగునో అదే జ్ఞానము. తక్కిన దంతయు అజ్ఞానము.

శ్లో|| ఉపభోగేన పుణ్యానామపుణ్యానాం చ పార్థివ |
కర్తవ్యమితి నిత్యానామకామకరణాత్తథా |
అసంచయాదపూర్వస్య డయాత్పూర్వార్జితస్య చ |
కర్మణో బంధమాప్నోతి శరీరం చ పునఃపునః |

తా|| పుణ్యపాపములయొక్క అనుభవమువలనను (అనగా పుణ్య పాప ఫలము లను అనుభవించుటచేతను), నిత్యకర్మములు చేయవలయుననెడి తలంపుచేతను, అనిష్టము లైనవి చేయవలసివచ్చుటచేతను, నూతనముగా కర్మఫలమును సంపాదించకపోవుటవల్లను, పూర్వార్జితము నశించుటవల్లను, ఇత్యాది కర్మములవలన శరీరమునకు మాటిమాటికి బంధము కలుగుచున్నది.

శ్లో|| కర్మణా మోక్షమాప్నోతి వై పరీత్యేన తస్య తు |
ఏతత్తే కథితం జ్ఞానం యోగం చేమం నిబోధ మే |

తా|| ఆ పూర్వోక్త కర్మకంపె వేరుగా అనగా భిన్నముగా చేసినచో మోక్ష మును పొందుచున్నాడు. అనగా సుకర్మనుండి ఉత్తమగతిని పొందుచున్నాడు. ఇంత వరకు సీకు జ్ఞానమునుగూర్చి చెప్పితిని. ఇక యోగమునుగూర్చి చెప్పెదను వినుము.

శ్లో॥ ప్రాగేవాత్మాత్మనా జేయో యోగినాం స హి దుర్జయః ।
కుర్వీత తజ్జయే ముత్సం తస్యోపాయం శృణుష్య మే ।

తా॥ యోగి మొదట కుచున్నను ఆత్మచేత జయించవలెను. అయితే అది సామాన్యముగాదు, మిగుల కష్టమైనది. అందువలననే దానిని జయించుటకు అవశ్యము ప్రయత్నము చేయవలెను. దానిని జయించుటకు ఉపాయమును చెప్పెదను వినుము.

శ్లో॥ ప్రాణాయామైర్ద హేద్దోషాన్ధారణాశ్చ కిల్బిషం ।
ప్రత్యాహారేణ విషయాన్ధ్యానేనాసీశ్యకాన్ధానాన్ ।

తా॥ ప్రాణాయామములచేత రోషములను, ధారణచేత శాపములను, ప్రత్యాహారముచేత విషయములను, ధ్యానముచేత ప్రాకృతగుణములను దహించవలెను.

శ్లో॥ యథా పర్వతధాతూనాం ధ్మాతానాం దహ్యతే మలం ।
తథేంద్రియకృతా దోషా దహ్యాంతే ప్రాణనిగ్రహాత్ ।

తా॥ బాగుగా కాల్చబడిన కారణమున పర్వతధాతువులయొక్క మల మేత్రకారము నశించిపోవుచున్నదో, అట్లే యింద్రియములవల్ల కలిగిన దోషములు ప్రాణాయామమువలన దహించబడిపోవుచున్నవి. అనగా ప్రాణాయామము చేయుటవలన యింద్రియములు విషయములపైకి పోవు అని భావము.

శ్లో॥ ప్రథమం సాధనం కుర్వాత్ప్రాణాయామస్య యోగవిత్ ।
ప్రాణాపాననిరోధస్తు ప్రాణాయామ ఉదాహృతః ।

తా॥ యోగి మొదట ప్రాణాయామమును గురించి సాధనము చేయవలయును. ప్రాణాపానములయొక్క నిరోధమే ప్రాణాయామమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ లఘుమధ్యోత్తరీయాఖ్యః ప్రాణాయామస్త్రైధోదితః ।
తస్య ప్రమాణం వక్ష్యామి తదలర్క శృణుష్య మే ।

తా॥ ఓయలర్కమహారాజా! ఆప్రాణాయామము లఘువని, మధ్యమమని, ఉత్తరీయమని మూడు విధములుగా చెప్పబడుచున్నది. వాటి ప్రమాణములను వివరింతును; వినుము.

శ్లో॥ లఘుర్ద్వాదశమాత్రస్తు ద్విగుణస్స తు మధ్యమః ।
త్రిగుణాభిస్తు మాత్రాభిరుత్తమః సరికీర్తితః ।

తా॥ ద్వాదశమాత్రలకాలముగలది లఘుప్రాణాయామమనియు, దానికి రెట్టింపు అనగా యిరువదినాలుగుమాత్రలకాలము మధ్యమమనియు, మూడింతలకాలము అనగా ముప్పదియారుమాత్రలకాలముగలది ఉత్తమమనియు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నిమేషోన్మేషణే మాత్రాకాలో లఘుక్షరస్తథా ।

ప్రాణాయామస్య సంఖ్యాధం స్మృతో ద్వాదశమాత్రికః ।

తా॥ కనుమాసి తెరచినకాలము, లేక లఘుక్షర ఉచ్చారణకాలము, అనగా “అ” అను ప్రాస్వాక్షర ఉచ్చారణకాలము మాత్రయనబడును. అట్టిమాత్రలు పండ్రెండు సాధారణముగా ఒక ప్రాణాయామమునకు చెప్పబడినవి.

శ్లో॥ ప్రథమేన జయేత్స్వేదం మధ్యమేన చ వేపథుం ।

విషాదం హి తృతీయేన జయేద్దోషాననుక్రమాత్ ।

తా॥ లఘుప్రాణాయామముచేత స్వేదమునే దోషమును, మధ్యమ ప్రాణాయామముచేత వేపథు అనగా కంపమును, ఉత్తమప్రాణాయామముచేత విషాదమునే దోషమును జయించవలెను.

శ్లో॥ మృదుత్వం నేవ్యమానాస్తు సింహశర్దులకుంజరాః ।

యథా యాంతి తథా ప్రాణో వశ్యో భవతి యోగినః ।

తా॥ మృదువుగా అనగా కష్టములేకుండ ప్రాణాయామము నభ్యసించు యోగికి సింహము, పులి, ఏనుగు వీట్లయొక్క నడకవలె మెల్లగా ప్రాణము స్వాధీనమగుచున్నది.

శ్లో॥ వశ్యం మత్తం యథేచ్ఛాతో నాగం నయతి హస్తిపః ।

తథైవ యోగీ భందేన ప్రాణం నయతి సాధితమ్ ।

తా॥ మదించినదైనను తన వశమైన ఏనుగును మావటివాడెట్లు తన యివ్వుము వచ్చినట్లు నడిపించుచున్నాడో, అదేవిధముగా తన స్వాధీనమైన ప్రాణమును యోగి స్వేచ్ఛగా తన యిష్టానుసారము నడుపుచున్నాడు.

శ్లో॥ యథా హి సాధితః సింహో మృగాన్వంతి న మానవాన్ ।

తద్వన్నిషీద్ధపవనః కిల్బిషం న సృణాం తనమ్ ।

తా॥ స్వాధీనమై వేట నేర్పబడిన సింహ మెట్లు మృగములను మాత్రము చంపి మనుష్యులను చంపదో, అట్లే వశమైన ప్రాణవాయువు పాపములను దహించునుగాని శరీరమును నాశ మొనరింపదు.

శ్లో॥ తస్మాద్యుక్తః సదా యోగీ ప్రాణాయామవరో భవేత్ ।

శ్రూయతాం ముక్తిఫలదం తస్మావస్థా చతుష్టయమ్ ।

తా॥ ఆ కారణమువలన ముముక్షువునగు యోగి యెల్లి పుడును ప్రాణాయామపరుడు కావలెను. ఆ యోగికి ముక్తిఫలము నొసగు ఆపస్థాచతుష్టయముగలదు. దానిని చెప్పెదన వినుము.

శ్లో! ధ్వస్తిః ప్రాప్తిస్తథా సంవిత ప్రసాదశ్చ మహీపతే |
స్వరూపం శృణు చైతేషాం కథ్యమానమనుక్రమాత్ |

తా|| ధ్వస్తియనియు ప్రాప్తియనియు, సంవితనియు అదేవిధమున ప్రసాద మనియు అవస్థలు నాలుగు విధములు. వరుసగా వాటియొక్క స్వరూపమును చెప్పు చున్నాను వినుము.

శ్లో! కర్మణామిష్టదుష్టానాం జాయతే ఫలసంక్షయః |
చేతసోఽపకషాయత్వం యత్ర సా ధ్వస్తిరుచ్యతే |

తా|| దేనివలన యిష్టకర్మలుగాని దుష్టకర్మలుగాని వాటియొక్క నాశము కలు గునో, ఏది మనస్సునగల మలినమును కడిగివేయుచున్నదో దానికి “ధ్వస్తి” అని పేరు.

శ్లో! విహితాముష్మికానామూల్లోఽఽపాహాత్మకాన్వయం |
నిరుధ్యాస్తే సదా యోగీ ప్రాప్తిస్సా సార్వకాలికీ |

తా|| లోభహాత్మకములగు యిహపరసంబంధ సమస్తకామములను నిరోధించి యెల్లప్పుడు వుండుటయే ప్రాప్తియని చెప్పబడును.

శ్లో! అతీతానాగతానర్థాన్విప్రకృష్టతిరోహితాన్ |
విజానాతీందుసూర్యర్షగ్రహాణాం జ్ఞానసంపదా |
తుల్యప్రభావస్తు యదా యోగీ ప్రాప్నోతి సంవిదం |
తదా సంవిదితి భ్యాతా ప్రాణాయామస్య సా స్థితిః |

తా|| అతీతానాగతములను, చంద్ర, సూర్య, గ్రహ, నక్షత్రములయొక్క రాశ పోకలను జ్ఞానసంపదచేత యెవడు తెలిసికొనుచున్నాడో మరియు వాటితో సమానమైన ప్రతిభగలవాడై యెప్పుడు అట్టి జ్ఞానమును పొందుచున్నాడో, అప్పుడది సంవిత్తు అన బడుచున్నది.

శ్లో! యాంతి ప్రసాదం యేనాస్య మనః పంచ చ వాయవః |
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థాశ్చ స ప్రసాద ఇతి స్మృతః |

తా|| దేనిచేత యీ యోగియొక్క మనస్సు పంచప్రాణములు, ఇంద్రియములు, ఇంద్రియార్థములు ప్రసన్నమును పొందునో అదే ప్రసాదమని చెప్పబడును.

శ్లో! యుంజితశ్చ సదా యోగం యాద్యగ్విహితమాసనం |
పద్మమర్థాసనం చాపి తథా స్వస్తికమాసనం |
అస్థాయ యోగం యుంజిత కృత్వా చ ప్రణవం హృది |

తా॥ పద్మాసనముగాని, అర్ధపద్మాసనముగాని, స్వప్తికాసనముగాని, విహితమైన యేదో యొక ఆసనమును వేసుకొని హృదయమునందు ఓంకారమును ధ్యానించుచు యెల్లప్పుడును యోగమును చేయవలయును.

శ్లో॥ సమః సమాసనో భూత్వా సంహృత్య చరణాపుభా |
 సంవృతాస్యస్తథై వోరూ సమ్యగ్విష్టభ్య చాగ్రతః |
 పార్శ్విభ్యాం లింగవృషావస్పృశన్ ప్రయతః స్థితః |
 కించిదున్నామితశిరా దంతై ర్దంతాన్న సంస్పృశేత్ |
 సంపశ్యన్నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్ |
 రజసా తమసో వృత్తిం సత్త్వేన రజసస్తథా |
 సంఛాద్య నిర్మలే సత్వే స్థితో యుంజీత యోగవిత్ |

తా॥ సమాసమైన ఆసనముపైని సమముగా నున్నవాడై, పాదములను తొడలను కూడ దీసికొని ముంచునకు సమ్యక్ చుట్టిగలవాడై, కొంచెము శిరస్సువంచి మైదెంతములు క్రింది దంతములతో తాకనీయక నాసికాగ్రమునే చూచుచు, దిక్కులను జూడక తమో వృత్తిని రజస్సుచేతను, రజోవృత్తిని సత్త్వముచేతను ఆచ్ఛాదించి శుద్ధసత్త్వములో నున్నవాడై, యోగి నిరంతరమును యోగ మొనర్చవలెను.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః ప్రాణాదీన్మన ఏవ చ |
 నిగృహ్య సమవాయేన ప్రత్యాహారముపక్రమేత్ |

తా॥ ఇంద్రియార్థములనుండి ఆనగా విషయములనుండి ఇంద్రియములను నిగ్రహించి ప్రాణములను మనస్సులను స్వాధీన మొనరించుకొని వీటి సమత్వముచే ప్రత్యాహారము నుపక్రమింపవలెను.

శ్లో॥ యస్తు ప్రత్యాహారేత్కామాన్ సర్వాంగానీవ కచ్ఛవః |
 సదాత్మరతిరేకస్థః పశ్యత్యాత్మాసమాత్మని |
 సబాహ్యభ్యంతరం శౌచం నిష్పాద్యాకఠనాభితః |
 పూరయిత్వా బుధో దేహం ప్రత్యాహారముపక్రమేత్ |

తా॥ కూర్మము తన అవయవములను లోపలికి మడుచుకొనునట్లు యెవడు సమస్త కామములను ఉపసంహరించుకొనునో, యెల్లప్పుడు ఆత్మరతి గలిగి ఏకాంతియై ఆత్మయందే ఆత్మను చూచుచున్నాడో, యెవడు బాహ్యభ్యంతరముల శుచిగలవాడో, అట్టివాడు ప్రత్యాహారమును చేయవలయును.

శ్లో॥ ప్రాణాయామా దశ ద్వా చ ధారణా సాఽభిధీయతే |

దేవీ ధారణే స్మృతే యోగే యోగిభిస్తత్త్వవృద్ధిః |

తా|| పదిరెండు ప్రాణాయామములు అయినవో ఒక ధారణయని చెప్పబడుచున్నది. తత్త్వదర్శనగు యోగులచేత అట్టి ధారణలు రెండు యోగమునందు చేయవలయునని చెప్పబడినది.

శ్లో|| తథా వై యోగయుక్తస్య యోగినో నియతాత్మవః |

సర్వే దోషాః ప్రణశ్యంతి స్వస్థశ్చైవోపజాయతే |

తా|| అప్పుడు నియతాత్మవంతుడును, యోగయుక్తుడు నగు యోగియొక్క సమస్తదోషములును నశించుచున్నవి. స్వయాపునందు నిలకడ గలుగుచున్నది.

శ్లో|| వీక్షతే చ పరం బ్రహ్మ ప్రాకృతాంశ్చ గుణాన్ పృథక్ |

వ్యోమాదిపరమాణూంశ్చ తథాఽఽత్మానమకల్మషం |

ఇత్థం యోగీ యతాహారః ప్రాణాయామపరాయణః |

తా|| అప్పుడు పరబ్రహ్మమును, ప్రకృతిగుణములను, ఆకాశాదిభూతములను, పరమాణువులను, కలుషపహితమైన ఆత్మను వేరువేరుగా తెలిసికొనుచున్నాడు. అనగా ప్రకృతి పురుషులను వేరువేరుగా తెలిసికొనుచున్నాడు.

శ్లో|| ఇత్థం యోగీ యతాహారః ప్రాణాయామపరాయణః |

జితాం జితాం తథా భూమిమారోహేత యథా గృహమ్ |

తా|| ఈ ప్రకారముగా ప్రాణాయామపరాయణుడైన యోగి నియతాహారమై మేడ మెట్లెక్కునట్లు ఒక్కొక్క భూమికను జయించుచు యెక్కిపోవలయును.

శ్లో|| దోషాన్ వ్యాధీంస్తథా మోహమాక్రాంతా భూరనిర్జితా |

వివర్ధయతి నారోహేత్తస్మాద్భూమిమనిర్జితామ్ |

తా|| ఆయాస్థానముల నధిరోహించుచు, ప్రాణాయామమును చక్కగా చేయజాలనిచో అది దోషములను, వ్యాధులను, మోహాదులను అభివృద్ధిచేయును. అందువలన దానిని జయించనివారు అనగా ఆ తత్త్వమును బాగుగా తెలియనివారు ఆయాస్థానముల నెక్కించరాదు.

శ్లో|| ప్రాణానాముపసంరోధాత్ప్రాణాయామ ఇతి స్మృతః |

ధారణేత్వ్యవ్యతే చేయం ధార్యతే యస్మనో యయా |

తా|| ప్రాణములను బాగుగా నిరోధించుట అనగా తన స్వాధీనము చేసికొనుటయే ప్రాణాయామమని చెప్పబడుచున్నది. దేనిచేత మనస్సు ధరించబడునో, అదే ధారణయని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ శబ్దాదిభ్యః ప్రస్ఫుత్యాని యదక్షాణి యతాత్మభిః ।

ప్రత్యాహ్రియంతే యోగేన ప్రత్యాహారస్తతస్సృష్టతః ॥

తా॥ శబ్ద స్పర్శాని విషయములయందు ప్రవృత్తములైన యింద్రియాదులను యోగముచేత మరలించుట, అనగా విషయములపైకిపోకుండా అరికట్టుట అనున దేది గలదో అదే ప్రత్యాహారమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉసాయాశ్చాత్ర కథితో యోగిభిః పరమర్షిభిః ।

యేన వ్యాధ్యాదయో యోమా న జాయంతే హి యోగినః ॥

తా॥ వ్యాధులు మొదలగు దోషములు కలుగకుండుటకై యోగిపుంగవులగు మహర్షులు అనేక వ్రుపాయములు చెప్పియుండిరి.

శ్లో॥ యథా తోయార్థినస్తోయం యంత్రనాశాదిభిశ్చనైః ।

అపిబేయుస్తథా వాయుం పిబేద్యోగీ జలశ్రమః ॥

తా॥ దిప్పిగొన్న నారెట్లు యంత్రముల ద్వారా గొట్టములు మొదలగు సాధనముల ద్వారా మెల్ల మెల్ల గా జలమును పాన మొనర్చుచున్నారో, అదేవిధమున యోగి శ్రమ పడకుండ వాయువును మెల్ల గా పీల్చవలయును.

శ్లో॥ ప్రాక్షాభ్యాం హృదయే చాథ తృతీయే చ తథోఽసి ।

కంఠే ముఖే నాసికాగ్రే నేత్రభ్రూమధ్యమూర్ధ్నసు ॥

కించ తస్మాత్పరస్మింశ్చ ధారణా పరమా స్మృతా ।

దత్తై తా ధారణాః ప్రాప్య ప్రాప్నోత్యక్షరసామ్యతామ్ ॥

తా॥ మొదట నాభియం దారంభించి తరువాత హృదయమునందు, పిమ్మట వక్షస్థలమునందు, పిదప కంఠమునందు, అనంతరము ముఖము, తరువాత నాసికాగ్రము, పిదప నేత్రము, భ్రూమధ్యము, శిరస్సు, పిదప వీటి కన్నిటికి పరమైనదానియందు ధారణ చేయవలెను. ఈ పదివిధములగు ధారణలను చేసినవాడు అక్షరస్వరూపుడగును.

శ్లో॥ నాథ్మాతః క్షుధితశ్శాంతో న చ వ్యాకులచేతనః ।

యుంజీత యోగం రాజేంద్ర యోగీ సిద్ధ్యర్థమాద్యతః ॥

తా॥ మిక్కిలి తపన లేనివాడై, ఆకలిబాధకు అలమటించక, అలసటలేక, వ్యాకులచిత్తముతో కండ్లు మిటకరించనివాడై యోగసిద్ధియందు బద్ధాదరముగలవాడై నిరంతరము యోగధారణము చేయవలయును.

శ్లో॥ నాతిశేషే న చోష్ణే వై న ద్వంద్వే నానిలాత్మకే ।

కాలేష్వేతేషు యుంజీత న యోగం ధ్యానతత్పరః ॥

తా॥ మిక్కిలి శీతలప్రదేశమునగాని, శీతకాలమునగాని, మిక్కిలి ఉష్ణప్రదేశమున గాని, ఉష్ణకాలమునగాని, లేక యీ రెండు లేనిచోటగాని, మిక్కిలి వాయువు వీచు చోటగాని అభ్యాసకుడు యోగధారణను చేయరాదు.

శ్లో॥ సకబ్దాగ్నిజలాభ్యాశే జ్యోగోపే చతుష్పదే ।
 శుష్క-పర్ణచయే సద్యాం స్మశానే ససరీస్పదే ॥
 సభయో కూపతీరే వా చై త్యవల్మికసంచయే ।
 దేశేష్వేతేషు త త్త్యజ్ఞో యోగాభ్యాసం వివర్జయేత్ ॥

తా॥ ఎల్లప్పుడు శబ్దముతో కూడుకొన్నటువంటిస్నీ, అగ్నిభయమునకు అవకాశ మున్నటువంటిస్నీ, నిరంతరము జలము వూరుచున్నటువంటి స్థలములు, శిథిలమైన కొట్టా ములు, నాలుగుదారుల మధ్యప్రదేశము, ఎండిపోయిన ఆకులుగల ప్రదేశము, నది, స్మశా నము, పాములతో కూడుకొన్నచోటు, భయమునకు ఆకరమైన ప్రదేశము, నూతి వొడ్లు, ఎక్కువ పుట్టలుగల స్థలము, యీ ప్రదేశములయందు యెప్పుడూ యోగసిద్ధిని గోరువాడు యోగాభ్యాసమును చేయరాదు.

శ్లో॥ సత్త్వస్యానుపపత్తౌ చ దేశకాలం వివర్జయేత్ ।
 నాసతో దర్శనం యోగే తస్మాత్ తత్ పరివర్జయేత్ ॥

తా॥ ఈ వైని చెప్పిన వసతులు కుదురకపోయినచో దేశకాలములను విడిచిపెట్ట వచ్చును. ఎందుకనగా యోగమునకు అసద్దర్శనమంటూ ఒకటిలేదు. అందువలన దానిని విడిచిపెట్టవలెను.

శ్లో॥ దోషానేతాననాదృత్య మూఢత్వాద్యో యునక్తివై ।
 విఘ్నాయ తస్య వై దోషా జాయంతే తన్నిబోధ మే ॥

తా॥ వై జెప్పిన యీ దోషములను పరిగణించక మూఢత్వముతో నెవ్వడైన యోగమును జేయుటకు ప్రారంభించినా తప్పక విఘ్నములు కలుగక మానవు. వానిని జెప్పెదను వినుము.

శ్లో॥ బాధిర్యం జడతా లోపః స్మృతేర్మాకత్వమంధతా ।
 జ్వరశ్చ జాయతే సద్యస్తత్తదజ్ఞానయోగినః ॥

తా॥ కాస్త్రము నుల్లంఘించి తన స్వేచ్ఛప్రకారము చేయు మూఢుడగు యోగికి విఘ్నములు తప్పవు. అందువలన వానికి చెవుడు, జడత్వము, స్మృతి లేకపోవుట, మూగ తనము, గ్రుడ్డితనము, జ్వరము మొదలగువాటిలో నేదేని సంభవించును.

శ్లో॥ ప్రమాదాబ్యోగినో దోషా యద్యేతే స్యుశ్చికిత్సితం ।
 తేషాం నాశాయ కర్తవ్యం యోగినాం తన్నిబోధ మే ॥

తా॥ ప్రమాదమువలన యోగికి యీ వై జెప్పిన దోషములుగాని సంభవించినట్టి యితే ఆ దోషములను పోగొట్టుకొనుటకు ప్రయత్నింపవలయును. ఆ వృషాయములను చెప్పెదను వినుము.

శ్లో॥ స్నిగ్ధాం యవాగూమశ్యుష్ణాం భుక్త్వా తత్రైవ ధారయేత్ |
 వాతగుల్మప్రశాంత్యర్థముదావర్తే తథోదరే |
 యవాగూం వాపి పవనం వాయుగ్రంథిం ప్రతిక్షిపేత్ |

తా॥ వాతగుల్మదులు పోవలయునన్న మిక్కిలి వేడిగలిగినటువంటి స్నిగ్ధమైన గంజిని (త్రాగి కొంతనేపు నోటిలోనుంచి తరువాత గుండెలోను, పిదప గర్భము నందును ధారణ చేయవలయును. తరువాత గంజిని వాయువుతోగూడ వాయుగ్రంథియందుంచవలయును. అప్పుడు కంపము కలుగును.

శ్లో॥ తద్వత్కంపే మహాశైలం స్థిరం మనసి ధారయేత్ |
 విఘాతే వచసో వాచం తాధిర్యే శ్రవణేంద్రియమ్ |

తా॥ అట్లు కంపము కలిగినచో మనస్సులో మహాశైలమున్నట్లు ధారణ చేయవలయును. వాక్కు చెడినచో వాగింద్రియమును, చెవుడు వచ్చినచో శ్రవణేంద్రియమును ధారణ చేయవలయును.

శ్లో॥ యథై వాప్రఫలం ధ్యాయేత్ప్రస్థారో రసనేంద్రియం |
 యస్మిన్యస్మిన్రుజా దేహే తస్మిం స్తదుపకారికీమ్ |
 ధారయేద్ధారణాముష్ణే శీతాం శీతే చ దాహినీమ్ |

తా॥ దప్పిగొన్నవాడు ఉసిరికకాయను తలంచుకన్నట్లు నోటిలో వ్యాధిగలిగినట్టియితే రసనేంద్రియమును ధ్యానించవలయును. పెక్కురేల; ఎక్కడెక్కడ దేహము నందు రోగము కనబడునో అక్కడక్కడ ఆయా ఇంద్రియాధిదేవతలను ధ్యానించవలయును. ఉష్ణముచేసినచో శీతమును, శైత్యముచేసినచో ఉష్ణమును ధారణచేయవలయును; అనగా భావించవలయును.

శ్లో॥ కీలం శిరసి సంస్థాప్య కాష్ఠం కాఠేన తాడయేత్ |
 లుప్తస్మృతేః స్మృతిః సద్యో యోగినస్తేన జాయతే |

తా॥ స్మృతితప్పినవానియొక్క శిరస్సువైని ఒక కొయ్యకీలనుంచి దానివై మరియొక కొయ్యలో మెల్లిగా మర్దనముచేసినచో స్మృతిజ్ఞానము గలుగును. అనగా పూర్వస్మృతివచ్చును.

శ్లో॥ ద్యావాపృథివ్యో వాయుగ్నీ వ్యాపినావపి ధారయేత్ |
 అమానుషాత్సత్యజాద్యా బాధాస్త్వితి చికిత్సతామ్ |

తా॥ భూతాది పితౄణామలనుండిగాని, జంతువులనుండిగాని బాధలు గలిగినవో భూమ్యకాశములను, వాయువును, ఆగ్నిని వ్యాపించియున్న వానినిగా ధారణ చేయవలయును.

శ్లో॥ ఏవం సర్వాత్మనా రక్షా కార్యా యోగవిదా స్తుపః ।

ధర్మార్థకామమోక్షాణాం శరీరం సాధనం యతః ॥

తా॥ ఈ ప్రకారము సర్వవిధముల యోగము నెరిగిన యోగిచేత శరీరరక్షణ చేయదగినది. ఎందుకనగా ధర్మార్థ కామమోక్షములను యీ శరీరము సాధనభూతమై నది. దీనిద్వారానే అన్నియు సాధింపబడవలసియున్నవి.

శ్లో॥ ప్రవృత్తిలక్షణాభ్యాసాత్ యోగినో విస్మయాత్తథా ।

విజ్ఞానం విలయం యాతి తస్మాద్దోష్యా ప్రవృత్తయః ॥

తా॥ యోగసాధనవలన యోగికి కొన్ని ప్రవృత్తులు (మహిమలు) కలుగును. అయితే వాటిని చెప్పుటచేతను, తనకుతానే ఆశ్చర్యపడుటవల్లను విజ్ఞానము నశించిపోవుచున్నది. కాన యోగి ఆ ప్రవృత్తులను గోప్యముగా నుంచవలయును.

శ్లో॥ అతౌల్యమారోగ్యమనిష్ఠరత్నం

గంధః శుభో మూత్రపురీషమల్పం ।

కాంతిః ప్రసాదః స్వరసామ్యతా చ

యోగప్రవృత్తేః ప్రథమం హి చిహ్నమ్ ॥

తా॥ దేనియందును లోలుపత్వము లేకుండుట, ఆరోగ్యము గలిగియుండుట, మార్దవము (దయాద్రోహృదయము) గలిగియుండుట, మంచి సువాసన, మూత్రము, మలము, అత్యల్పము, కాంతి, ప్రసన్నత, మంచి స్వరసామ్యముగలిగియుండుట. - ఇవి యోగ ప్రవృత్తికి మొదటి చిహ్నము.

శ్లో॥ అనురాగం జనో యాతి పరోక్షే గుణకీర్తనం ।

న విభ్యతి చ సత్త్వాని సిద్ధేరక్షణముత్తమమ్ ॥

తా॥ జనులు దినదినమునకు అనురాగమును పొందుట, పరోక్షమునందు ఆతని యొక్క గుణములను కీర్తించుట, ప్రాణులుగూడ తననుజూచి భయపడకుండుట - ఇవి ఉత్తమయోగసిద్ధికి లక్షణములు.

శ్లో॥ శీతోష్ణాదిభిరత్యుక్తైర్వ్యస్య బాధా న విద్యతే ।

న భీతిమేతి చాన్యేభ్యస్తస్య సిద్ధిరుపస్థితా ॥

తా॥ ఎవనికి అతితీవ్రములగు శీతోష్ణదులకాధ ఉండవో అనగా యెట్టి శీతోష్ణములవైనను సహించునో, అతరులనుండి యెవడు భయపడవో అట్టివానికి సిద్ధి కరతలామలకము.

ఇతి శ్రీ మార్కండేయమహాపురాణే యోగసిద్ధినిరూపణం
నామ షట్త్రింశోఽధ్యాయః.

ఇది మార్కండేయ మహాపురాణమునందలి యోగసిద్ధి నిరూపణమును
ముప్పది ఆరవ అధ్యాయము.

శ్లో॥ ఉపసర్గాః ప్రవర్తనే దృష్టే శ్యోత్త్వని యోగినః ।
యేతాంస్తే సంప్రవక్ష్యామి సమాసేన నిబోధ మే ।

తా॥ అత్యుజ్జనముకొరకు యత్నించుయోగికి ఉత్పాతములు అనేకములు గలుగును. వానిని సంగ్రహముగా నిచట చెప్పుచున్నాను వినుము.

శ్లో॥ కామ్యాః క్రియాస్తథా కామాన్ మానుషాసభివాంఛతి ।
స్త్రియో దానఫలం విద్యాం మాయాం కుప్యం ధనం దివమ్ ।
దేవత్వముమరేశత్వం రసాయనవయఃక్రియాం ।
మరుత్ప్రపతనం యజ్ఞం జలాగ్నౌవేశనం తథా ।
శ్రాద్ధానాం సర్వదానానాం ఫలాని నియమాంస్తథా ।
తథోపవాసాత్పూర్తాచ్చ దేవతాభ్యర్చనాదపి ।
తేభ్యస్తేభ్యశ్చ కర్మభ్య ఉపసృష్టోఽభివాంఛతి ।
చిత్తమిత్యం వర్తమానం యత్సాద్వ్యోగీ నివర్తయేత్ ।

తా॥ యోగసాధనముచేయుచున్న యతియొక్క మనస్సు కామ్యుకర్మలను, అట్లే మనవ సాధారణములగు కోరికలను, స్త్రీలను, దానఫలమును, విద్యను, ప్రకృతి సంపదలను, రాగి మొదలగు లోహములను, ధనమును, స్వర్గమును, దేవత్వమును, దేవేంద్రపదవిని, రసాయనక్రియను, యోగసక్రియను, గంధర్వాది పతనమును, యజ్ఞమును, జలప్రవేశమును, అగ్నిప్రవేశమును, శ్రాద్ధఫలములను, దానఫలములను, అట్లే వాటి యొక్క నియమములను, ఉపవాసాదులవలనను, తటాకాదులు నిర్మించుటవలనను, దేవతలను పూజించుటవలనను గలిగిన ఫలములను, ఆయాకర్మములద్వారా ప్రేరేపించబడి కోరుచున్నది. అట్టి మనస్సును యోగి మిక్కిలి ప్రయత్నముతో నివర్తించవలయును, అనగా మరల్చవలెను.

శ్లో॥ బ్రహ్మసంగి మనః కుర్వన్నపసర్గాత్ప్రముచ్యతే ।

ఉపసర్గై ర్జితై రేభిరుపసర్గా స్తతః పునః ।

యోగినః సంప్రవర్తంతే సాత్త్వరాజసతామసాః ।

తా॥ యోగి అట్టి మనస్సును బ్రహ్మమునందు నిలిపి ఈ ఉత్పాతములనుండి బయటబడుచున్నాడు. జయించబడిన యీ ఉత్పాతములు మరల సాత్త్విక, రాజస, తామసోత్పాతములుగా పరిణామమును పొందుచూ యోగియందు ప్రవర్తించుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రాతీభః శ్రావణో దైవో భ్రమావర్తా తథా పఠా ।

పంచై తే యోగినాం యోగవిఘ్నాయ కటుకోదయాః ।

తా॥ యోగుల యోగములను విఘ్నముచేయుటకు పంచవిధముల ఉత్పాతములు ప్రవర్తించుచున్నవి. ప్రాతిభమనియు, శ్రావణమనియు, దైవమనియు, భ్రమమనియు, ఆపర్తమనియు వాటికిపేర్లు.

శ్లో॥ వేదార్థాః కావ్యశాస్త్రార్థా విద్యాశిల్పాన్యశేషతః ।

ప్రతిభాంతి యదస్యేతి ప్రాతిభస్స తు యోగినః ।

తా॥ వేదార్థములు, కావ్యార్థములు, శాస్త్రార్థములు యింకను తక్కిన విద్యలు యితనికి ప్రకాశించుటవలన అది ప్రాతిభమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ శబ్దార్థానఖిలాన్వేత్తి శబ్దం గృహ్లాంతి చైవ యత్ ।

యోజనానాం సహస్రేభ్యః శ్రావణస్సోఽభిధీయతే ।

తా॥ సమస్త శబ్దార్థములను యెరుగుటవల్లను, వేలకొలది యోజనములదూరము నుండైనను శబ్దమును గ్రహించుటవలనను అది శ్రావణమని పిలువబడుచున్నది.

శ్లో॥ సమంతాద్గీఘ్నే చాష్టా స యదా దేవయోనయః ।

ఉపసర్గం తమస్యావూర్ధైపమున్న త్తవద్బుధాః ।

తా॥ అష్టవిధములగు దేవయోనులు ఉన్నత్తునివలె దేనిచేత అంతట చూడబడు చున్నవో ఆ ఉత్పాతమును దైవమని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ భ్రామ్యతే యన్నిరాలంబం మనోదోషేణ యోగినః ।

సమస్తాచారవిభ్రంశాద్భ్రమస్స పఠికో ర్జితః ।

తా॥ మనోదోషముచేత సమస్తాచార రహితమైనదై అలంబనరహితమైన మనస్సు దేనిచేత భ్రమించుచున్నదో, అదియే భ్రమ మను నాల్గవ ఉత్పాతము.

శ్లో॥ ఆపర్త ఇవ తోయస్య జ్ఞానాపరో యదాకులః ।

నాశయేచ్ఛి త్తమావర్త ఉపసర్గస్స ఉచ్యతే ।

తా॥ జలమునందలి నుడివలె జ్ఞానమును త్రిప్పుచూ ఆకలపెట్టుచూ యేది చిత్త
నాశనమును జేయుచున్నవో దానిని ఆవర్త ఉత్పాకముందురు.

శ్లో॥ ఏతై ర్నాశితయోగాస్తు సకలా దేవయోనయః ।

ఉపసర్గర్మహాఘోరై రావ ర్తంతే పునః పునః ।

తా॥ మహాభయంకరములగు యీ ఉత్పాతములచేత సమస్తదేవయోనులున్న
(దేవతలు) నశింపజేయబడిన యోగముగలవారై మాటిమాటికి సంసారసాగరమున తిరుగు
చుందురు (పచ్చుచూ పోవుచుందురు).

శ్లో॥ చింతయేత్సర్వమం బ్రహ్మ కృత్యా తత్రవణం మనః ।

యోగయు క్తస్సదా యోగీ లఘ్వభారో జితేంద్రియః ।

తా॥ యోగయుక్తుడును, తేలికైన ఆహారముగలవాడును, జితేంద్రియుడునై
యోగి యెల్లప్పుడును బ్రహ్మమునందే మనస్సును ఆసక్తమైనదానినిగా జేసి ఆ పరబ్రహ్మ
మునే చింతించుచుండవలయును.

శ్లో॥ దేవానామసురాణాం చ గంధర్వోరగరక్షసాం ।

దేహేషు లయమాయాతి సంగం నాప్నోతి చ క్వచిత్ ।

తా॥ యోగియగువాడు దేవతలయొక్కయు, రాక్షసులయొక్కయు, గంధర్వ
యక్షరక్షస్సులయొక్కయు దేహములలో లయమును పొందుచున్నాడు. ఎక్కడగూడ
సంగమునును పొందడు.

శ్లో॥ అణిమా లఘిమా చై వ మహిమా ప్రాప్తిరేవ చ ।

ప్రాకామ్యం చ తథేశిత్వం వశిత్వం చ తథా పరమ్ ।

తా॥ అణిమా, లఘిమా, మహిమా, గరిమా, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్యం, ఈశిత్వం,
వశిత్వం అని సిద్ధులు ఎనిమిది విధములు.

శ్లో॥ సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతమోఽణీయాన్ శీఘ్రత్వం లఘిమాగుణః ।

మహిమా శేషపూజ్యత్వాత్ప్రాప్తిర్నాప్రప్యమస్య యత్ ।

ప్రాకామ్యమస్య వ్యాపిత్వాదీశిత్వం ఈశ్వరో యతః ।

వశిత్వాద్వశిమా నామ యోగినస్సప్తమో గుణః ।

తా॥ సూక్ష్మాతినూక్ష్మము అణిమాగుణమనియు, శీఘ్రత్వము లఘిమాయనియు,
అందరిచేతప్రాంశుబడుట మహిమాయనియు, ప్రాప్తించనిది ప్రాప్తించుట ప్రాప్తియనియు,
అంతట వ్యాపింపట ప్రాకామ్యమనియు, ఈశ్వరుడగుట ఈశిత్వమనియు, వశ మొన
రించుకొనుట వశిత్వమనియు చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ యత్రేచ్ఛాస్థానమప్యక్తం యత్ర కామాదకాయితా ।
 ఐశ్వర్యకారణై రేభిర్వ్యోగినః ప్రాక్తమప్తవా ।

తా॥ ఏ స్థానమునందు సమస్తకామములు పరిమగునో, ఆ స్థానమును యిచ్ఛాస్థాన మని చెప్పుదురు. అదియే ఆప్తమగుణము. కాని ఆమరకోశమునందు,

“అణిమా మహిమా చైవ గమా లభిమా తథా
 ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యమిశిత్వం వశిత్వం చాప్తభూతయః ॥”

అని వున్నది. అనగా “గమిమా” అని అందులో చెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట యిచ్ఛా స్థానమని యున్నది. ఐశ్వర్యకారణములగు వీనిని ఎనిమిదివిధములని చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ ముక్తీసంసూచకం భూప పరం నిర్వాణమాత్మనః ।
 తతో న బాధుతే నైవ వర్ధతే న విసశ్యతి ।
 నాపి క్షయమవాప్నోతి పరిణామం స గచ్ఛతి ॥

తా॥ ముక్తీసూచకమగు పరనిర్వాణమయితే యీ యణిమాది సిద్ధులవల్ల కలుగు నదికాదు. అది పుట్టదు, పెరుగదు, నశించదు, క్షీణదశముగాని పరిణామమునుగాని పొందునదిగాదు.

శ్లో॥ ఛేదం క్షేదం తథా దాహం శోషం భూరాదితో న చ ।
 భూతవర్గాదవాప్నోతి శబ్దాద్యైర్వియతే న చ ॥

తా॥ అది పంచసూతములనుండిగాని, భూతవర్గమునుండిగాని ఛేదము, క్షేదము, దాహము, శోషము మొదలగువాటిని పొందదు. అనగా ఆపరబ్రహ్మసస్త్రపు ఛేదించబడదు, తడుపబడదు. దహించబడదు, యెండింపబడదు; నిత్యము త్రికాలాభ్యాము అనిభావము.

శ్లో॥ న చాస్య సంతి శబ్దాద్యాస్తద్భోక్తా తైర్న యుజ్యతే ।

తా॥ దానియందు శబ్దాలులేవు. అది అన్నిటికి భోక్తయైయున్నది. అది దేనిని అంటదు.

శ్లో॥ యథా హి కానకం ఖండమపద్రవ్యవదగ్నినా ।
 దగ్ధదోషం ద్వితీయేన ఖండేనై క్యం వ్రజేన్నృప ।
 న విశేషమవాప్నోతి తద్దవ్యోగాగ్నినా యతిః ॥

తా॥ మలినఖంకారపు తునక అగ్నియందు బాగుగా పరిస్ఫుటము చేయబడినదై దోషరహితమై మంచిబంగారుతో నెట్లు ఐక్యము చేయబడి వేరుగా కనుపించుటలేదో అట్లే యోగాగ్నిచేత యతి సమస్తదోషములు నశించినవాడై,

శ్లో॥ పరేణ బ్రహ్మణ తద్వత్ప్రైవ్యైక్యం దగ్ధకీర్తిషః ।
 యోగీ యాతి వృథగ్భావం న కదాచిన్మహీపతే ॥

తా॥ ఐరబ్రహ్మముతో ఐక్యమాను పొందినవాడై ఒకప్పుడుగూడ యోగి పుధ గాల్పనమును పొందడు. అనగా పరబ్రహ్మమునకంటె శేరుగాడు.

శ్లో॥ యథా జలం జలేనై క్యం నితీ ప్రముపగచ్ఛతి ।
తథాత్మా సామ్యమభ్యేతి యోగినః పరమాత్మని ॥

తా॥ జలములలో జల మెట్లు కలిసిపోవుచున్నదో అట్లే పరమాత్మయందు ఆత్మ ఐక్యమును పొందిన పిమ్మట మరి వేరుకాదు.

అలర్క ఉవాచ = అలర్కడు చెప్పెను.

శ్లో॥ భగవన్యోగిసత్ప్రగ్యాం శ్రోతుమిచ్ఛామి త త్సతః ।
బ్రహ్మపర్మస్యసుసరన్యథా యోగీ స సీదతి ॥

తా॥ పూజ్యుడవగు నో మునీంద్రా! పరబ్రహ్మపర్మహునందున్న వాడైనను, యోగి యెట్లు పరిభ్రష్టుడుకాడో, అతని నడవడి యెట్లుండునో యభాగ్యమును వినగోరుచున్నాను. దత్తాత్రేయ ఉవాచ = దత్తాత్రేయముని చెప్పెను.

శ్లో॥ మానావమానా యావేతో ప్రత్యుద్వేగకరా నృణాం ।
తావేవ విపరీతార్థా యోగినః సిద్ధికారకా ॥

తా॥ మానము (అభిమానము), అవమానము యీ రెండును మనుష్యులకు ఉద్వేగ మును గలిగించునవి. అనగా అభిమానము రాగమును లేక (పేమను), అవమానము ద్వేష మును గలిగించుచున్నది. కాని యోగికి యివియే విపరీతములై సిద్ధికారకములగుచున్నవి. ఎట్లనగా,

శ్లో॥ మానావమానా యావేతో తావేవాపరివృషామృతే ।
అవమానోఽమృతం తత్ర మానస్త విషమం విషమ్ ॥

తా॥ మానావమానములను విషామృతములని చెప్పుచున్నారు. అనగా లోకులు మానము అమృతమువంటిదియై, అవమానము విషమమువంటిదియై తలంతురు గాని యోగికి మాత్రము అది విపరీతమగుచున్నది. ఎట్లనగా, యోగికి అవమానము అమృతము గాను, మానము విషముగాను తోచుచున్నది. అనగా అవమానము బంధరహితమును, మానము బంధమును గలుగజేయుచున్నవి.

శ్లో॥ చక్షుఃపూజం న్యసేత్పాదం వస్త్రపూతం జలం పిబేత్ ।
సత్యపూతం వదేద్వ్యాణీం బుద్ధిపూతం చ చింతయేత్ ॥

తా॥ యోగియగువాడు బాగుగా చూచుకొని భూమిపై పాదముంచవలెను. వస్త్రముతో వడగట్టిన నీటినే త్రాగవలయును. ఆబద్ధమండరాదు. పరిశుద్ధబుద్ధితో చింతించవలెను.

శ్లో॥ అతిధ్యశ్రాద్ధయజ్ఞేషు దేవయాత్రోత్సవేషు చ |
 మహాజనేషు సిద్ధ్యర్థం న గచ్ఛేద్యోగవిత్ క్వచిత్ |

తా॥ అతిధిసక్కారమునకై యేర్పడినచోటులకు, శ్రాద్ధకర్మలుచేయు ఘలము లకు, యజ్ఞములు చేయుచోటులకు, దైవోత్సవములు, రథోత్సవములు జరుగుచోటులకు, గొప్ప జనసంఘముగల తావులకు సిద్ధినికోరు యతి పోరాడు.

శ్లో॥ వ్యస్తే విధూమే వ్యంగారే సర్వస్మిన్ భుక్తవజ్జనే |
 అచేత యోగవిదైభిక్ష్యం న తు తేష్యేవ నిత్యశః |

తా॥ చెదరి, నిప్పులు పొగలేకుండా అయిపోయిన సమయముచూచుకొని, అందరికీ భోజనాలు అయిపోతూ ఉన్నసమయములో యతి భిక్షుటనమునకై వెళ్లవలెను. అయితే యెల్లప్పుడు వెళ్లినయిండ్లకే వెళ్లేరాదు.

శ్లో॥ యథైవమవమన్యంతే జనాః పరిభవంతి చ |
 తథా యుక్తశ్చరేద్యోగీ సతాం వర్తన్త దూషయాన్ |

తా॥ యోగి సజ్జనులమార్గమునకు కళంకమాపాదించనివాడై యోగ్యముగా నడచు కొనవలయును. జనులు అవమానించినను, తిరస్కరించినను తన సాధుమార్గమును విడువరాదు.

శ్లో॥ భైక్ష్యం చరేద్గృహస్థేషు యాయావరగృహేషు చ |
 శ్రేష్ఠా తు ప్రథమా చేతి వృత్తిరస్యోపదిశ్యతే |

తా॥ యతి గృహస్థులయిండ్లయందును, తిరిగి సంపాదించుకొనువారివద్దను భిక్షు నాచరించవచ్చును. అయితే గృహస్థుల యిండ్లలో భిక్షుతీమకొనుటయే సర్వశ్రేష్ఠము.

శ్లో॥ అథ నిత్యం గృహస్థేషు శాలీనేషు చరేద్యతిః |
 శ్రద్ధధానేషు దాంతేషు శ్రోత్రియేషు మహాత్మసుః |

అత ఊర్ధ్వం పునశ్చాపి అదుష్టావతితేషు చ |
 భైక్ష్యచర్యా వివర్ణేషు జఘన్యావృత్తిరివ్యతే |

తా॥ మరియు గొప్ప దయాస్వభావము గలిగినటువంటిన్నీ, శ్రద్ధాభక్తులుగలిగినటువంటిన్నీ, వేదములను చదువుకొని గొప్పవారగు గృహస్థుల యిండ్లయందును, పావులు కానటువంటియు, దుష్టులుకానటువంటి వారి యిండ్లలో భిక్షుతీనికొనవలయును. సంకరవర్ణములయందు భిక్షు మెత్తుట కనిష్ఠమనిపించుకొనును.

శ్లో॥ భైక్ష్యం యవాగూం తక్రం వా పయో యావకమేవ వా |
 ఫలం మూలం ద్రియంగుం వా కణపిణ్డ్యకసక్తవః |
 ఇత్యేతే చ శుభాహారా యోగినాం సిద్ధికారకాః |

తా॥ కాళుడుగంజి, మజ్జిగ, షాలు. అలసదలు లేక కారుమినుములు, ఫలములు, కందమూలములు, కొఱ్ఱలు, గాచగపిండి అటువలె యీ మొదలగునవి యోగికి శ్రేయమును ఆహారము. ఇవి సిద్ధికారకములు.

శ్లో॥ అస్తేయం బ్రహ్మచర్యం చ బ్రాహ్మసోఽలోభస్తథాన చ ।
వ్రతాని పంచ భీతినాణామిహాంసాపకమాణి వై ॥

తా॥ ఆహింసావ్రతము ముందుగాగల అస్తేయము (చొంగిలిం గనుండుట), బ్రహ్మచర్యము, త్యాగము, అలోభము (బుభుక్వములేకుండుట) అను యీ యైదును యతులకు వ్రతములు.

శ్లో॥ అక్రోధో గురుశుక్రూషా శౌచమాహారలాఘవం ।
నిత్యస్వాధ్యాయ ఇత్యేతే నియమాః పరికీర్తితాః ॥

తా॥ కోపములేకుండుట, గురుశుక్రూష, శౌచము (బాహ్యోభ్యంతరము), మితాహారము, నిత్యస్వాధ్యాయము (విల్లప్పడు చదువుట) అను నీ యైదును యతులకు నియమములు.

శ్లో॥ సారభూతముపాసీత జ్ఞానం యత్కార్యసాధకం ।
జ్ఞానానాం బహుతా యేయం యోగవిఘ్నకరీ హీ నా ॥

తా॥ ఏజ్ఞానము నాశ్రయించిన కార్యసాధకమగునో అట్టి జ్ఞానము నొక్కచానినే ఆరాధించవలెను. అంతేగాని భిన్న భిన్నజ్ఞానముల నవలంబించుట యోగవిఘ్నకారకమగును. అనగా ఒక్క ఆత్మజ్ఞానము తప్ప తక్కినవి సరించునని భావము.

శ్లో॥ ఇదం క్షేయమిదం క్షేయమితి యస్తృషితశ్చరేత్ ।
అపి కల్పనవాస్రేషు నై వ క్షేయమవాఘ్నయాత్ ॥

తా॥ ఇది క్షేయము, కాదుకాదు అది క్షేయము అని ఇట్టిదిగాదదియని, అదిగా దిదియని నిశ్చయజ్ఞానములేనివాడై ఆశపోతై తిరుగువాడు వేలకొలది కల్పాలు జరిగినా క్షేయమును తెలుసుకొనగలడా? తెలిసికొనజాలడని ఆర్థము.

శ్లో॥ త్వక్తనంగో జితక్రోధో లఘ్నాహారీ జితేంద్రియః ।
విధాయ బుద్ధ్యా ద్వాచాణి మనోధ్యానే నివేశయేత్ ॥

తా॥ సర్వసంగపరిత్యాగియై క్రోధమును జయించినవాడై మితాహారియై జితేంద్రియుడై బుద్ధిచేత సమస్త (ఇంద్రియ) ద్వారములను నియమించి మనస్సును ధ్యానములో ప్రవేశపెట్టవలెను.

శ్లో॥ కౌన్త్యేష్వేవావకాశేషు గుహాసు చ వసేషు చ ।
నిత్యయుక్తః సదా యోగీ ధ్యానం సమ్యగుపక్రమేత్ ॥

తా|| నిర్జనప్రదేశములయందును, గుహలయందును, వనములయందును యోగి సమస్తేంద్రియనిగ్రహపరుడై ధ్యానమున పుష్కరిమింపవలయును.

శ్లో|| వాగ్దండః శర్కరీకండశ్చ మహాదండశ్చ తే త్రయః |

యస్యైవో నివసితా దండాః క త్రికండే మహాయతిః |

తా|| వాగ్దండము, కర్కరీకండుము, మహాదండమును నీ మూడుదండములును యెవ నికి నియతములో ఆతడు ప్రవేశించినా, మహాయతి యని పిలువబడుచున్నాడు.

శ్లో|| సర్వమాత్మమయం యస్మై సదసజ్జగదదృశం |

గుణాగుణమయం తస్య కః ప్రవీణః కో నృపాప్రవీణః |

తా|| సదసద్రూపమైనట్టియూ, గుణాగుణమగుమైనట్టి యీ సమస్తజగత్తు యెవనికి ఆత్మమయమో అనగా ఆత్మకంటె భిన్నముగాదో అట్టివానికి ప్రవీణమేది? అప్రవీణమేది? అంతయు సమానమేనని భావము.

శ్లో|| విశుద్ధబుద్ధిస్సమలోష్టశాశనః

సమస్తభూతేషు సమాం సమాహితః |

స్థానం పరం శాశ్వతమవ్యయం చ

యత్పిర్వి గత్వా న పునః ప్రజాయతే |

తా|| విశుద్ధబుద్ధిగలవాడై మట్టిపెల్లను, బంగారమును సమానముగా జూచుచు సమస్తభూతములయందు సమబుద్ధిగల యశి శాశ్వతమును, నాశరహితమును నగు పర మును పొంది మరల పునర్జన్మను పొందడు. అనగా మరల పుట్టడు.

శ్లో|| వేదాచ్ఛ్రీష్టాః సర్వయజ్ఞక్రియాశ్చ

యజ్ఞాజ్ఞాప్యం జ్ఞానమార్గం చ జప్యత్ |

జ్ఞానాధ్యానం సంగరాగవ్యవేతన

తస్మిన్ప్రాప్తే శాశ్వతస్యోపలభిః |

తా|| వేదములకంటె యజ్ఞక్రియలు శ్రేష్ఠమైనవి. యజ్ఞములకంటె జపము శ్రేష్ఠము. వానికంటె జ్ఞానమార్గము శ్రేష్ఠము. దానికంటె సంగము రాగములేని ధ్యాన యోగము శ్రేష్ఠము. ధ్యానమునందు నిలకడకలిగి సిద్ధించినచో శాశ్వతమైన పరబ్రహ్మము పొందబడును.

శ్లో|| సమాహితో బ్రహ్మపరోఽప్రమాదీ

శుచిస్తథై కాంతరత్వితేంద్రియః |

సమాప్నోయాద్యోగమిమం మహాత్మా

విముక్తిమాప్నోతి తతః స్వయోగతః |

తా|| సుసప్తభూతములయందు సమచిత్తముగలవాడై, బ్రహ్మపరుడై, ప్రమాద రహితుడై, శుచియై, ఏకాంతవాసమునందిప్తముగలవాడై, నియమింపబడినయింద్రియములు గలవాడై మహాత్ముడైన యోగి యిట్టి యోగమునుపొంది దానివలన మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

శ్లో|| ఏవం యో వర్తితే యోగాగీ సమ్యగ్యోగవ్యవస్థితః |

న స వ్యావర్తితుం శక్యో జన్మానితలకతై రపి |

తా|| బాగుగా యోగానుష్ఠానము గలిగి యెవడు యిట్లు ప్రవర్తించుచున్నాడో అట్టి యోగి నూరు జన్మములకైన మరలిరాడు.

శ్లో|| దృష్ట్వా చ పరమాత్మానం ప్రభ్యక్షం విశ్వరూపిణం |

విశ్వసాదశిరోగ్రీవం విశ్వేం విశ్వభావనమ్ |

తా|| ప్రత్యక్షముగా జగద్రూపమున కనబడుచున్నటువంటిన్నీ, విశ్వరూపుడై నటువంటిన్నీ, అంతట పాదములు, శిరస్సులు, కంఠములు గలిగినటువంటిన్నీ, విశ్వేశుడును, విశ్వభావనకుఁగ అయిన పరమాత్మును చూచి యోగి మరల పునర్జన్మ నొందడు.

శ్లో|| తత్రాప్తయే మహాత్పుణ్యమోమిత్యేకాక్షరం జపేత్ |

తదేవాధ్యయనం తస్య స్వరూపం శ్వాతః పరమ్ |

తా|| ఆ పరబ్రహ్మప్రాప్తికొరకు మహాపుణ్యదాయకమును, ఏకాక్షరముగు ఓంకారమును జపించుము. అదే దానికి అధ్యయనము. ఇట్లు చేసి ఆ ఓంకారస్వరూపమును చెప్పెదను వినుము.

శ్లో|| అకారశ్చ తథోకారో మకారశ్చాక్షరత్రయం |

ఏతాస్త్రోత్రః స్మృతా మాత్రాః సాత్త్వరాజసతామసాః |

తా|| అకారము, ఉకారము, మకారము యీ మూడక్షరములు కలిసి ఓంకార మగుచున్నది. ఈ మూడున్న మాత్రలనియు, సత్త్వ, రాజస, తామసగుణసంబంధముగలవి యనియు చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో|| నిర్గుణా యోగిగమ్యాస్యా చార్థమాత్రోర్ధ్వసంస్థితా |

గాంధారీతి చ విజ్ఞేయా గాంధారస్వరసంశ్రయా |

తా|| ఏ గుణమున్ను లేనిదియై యోగి గమ్యమై అర్థమాత్రాక్షర స్వరూపమై, అన్నీటికంటె పరమైనదొకటిగలదు. గాంధారస్వరము వాశ్రయించుదానిని గాంధారీ అని అందురు.

శ్లో|| పిపీలికాగతిస్పర్శా ప్రయుక్తా మూర్ధ్ని లక్ష్యతే |

యథా ప్రయుక్త ఓంకారః ప్రతినిర్యాతి మూర్ధని |

తా॥ చీమ చడకపంటి గమనపుర్ణగలదియై శిరస్సునందు ప్రయోగింపబడి కనబడుచున్నది. ఈ ఓంకారము శిరస్సునుండియే బయలుదేగుచున్నది.

శ్లో॥ తథోంకారమయో యోగీ త్వక్షరే త్వక్షరే భవేత్ |

తా॥ అచ్చుడు ఓంకారమయడగు యోగి అక్షరస్వరూపమునందు అక్షరుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రణవో ధనుశ్చరో హ్యస్త్యా బ్రహ్మ వేద్యమసు త్రమం |

అప్రసు త్తేన నేద్రవ్యం తరవ త్తస్యయో భవేత్ |

తా॥ ఓంకారమే ధనుస్సు, ఆత్మయే బాణము, కొట్టరిచ లక్ష్యము పరబ్రహ్మము. సావధానముగా కొట్టరిచింది. బాణమువలె తన్మముడు కావలెను; అనగా తన్మయము కానిచో లక్ష్యమును భేదించజాలడు; బక్యము నొందజాలడు.

శ్లో॥ ఓమిత్యేతత్రయో వేదాశ్రయో లోకాశ్రయోఽగ్నయః |

విష్ణుర్బ్రహ్మ హరశ్చైవ ఋక్సామాని యజాంషి చ |

మాత్రాః సార్ధాశ్చ తిస్రశ్చ విజ్ఞేయాః పరమార్థతః |

తా॥ ఓంకారమే మూడు వేదములు, ఓంకారమే మూడు లోకములు, మూడగులు (అహవనీయ, గార్హపత్య, దక్షిణాగులు) గూడ ఓంకారమే, బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు ఓంకారము. ఇది సార్ధత్రిమాత్రకమని తెలిసికొనవలెను; అనగా మూడున్నరమాత్రలు గలది.

శ్లో॥ తత్ర యు క్తస్తు యో యోగీ స తల్లయమవాపున్నయాత్ |

అకారస్త్వథ భూర్లోక ఉకారశ్చోచ్చ్యతే భువః |

సవ్యంజనో మకారశ్చ స్వర్లోకః పరికల్ప్యతే |

తా॥ ఈ ఓంకారధ్యానమునందు ఆసక్తుడగు యోగి తత్ప్రతిపాదిత స్వరూపముగు పరబ్రహ్మమునందు లీనుడగుచున్నాడు. అకారము భూలోకమనియు, ఉకారము భువన్లోకమనియు, ఆర్ధమాత్రతో గూడుకొన్న మకారము స్వర్లోకమనియు కల్పన చేయబడినది.

శ్లో॥ వ్యక్తా తు ప్రథమా మాత్రా ద్వితీయాఽవ్యక్తసంజ్ఞకా |

మాత్రా తృతీయా చిచ్ఛక్తిరర్థమాత్రా పరంపదమ్ |

తా॥ మొదటిమాత్ర వ్యక్తమనియు, రెండవది అవ్యక్తమనియు, మూడవది చిచ్ఛక్తియనియు, ఆర్ధమాత్రయే పరబ్రహ్మస్వరూపమనియు చెప్పబడెను.

శ్లో॥ అనైవ క్రమేణైతా విజ్ఞేయా యోగభూమయః |

ఓమిత్యుచ్చారణాత్సర్వం గృహీతం సదసద్భవేత్ |

తా॥ క్రమముగా వై జెప్పిన విధానము ననుసరించి యోగమార్గములు తెలిసికొన దగినవి. “ఓమ్” అని ఉచ్చరించుటవల్లనే నడనద్రూపమును యీ సర్వము గ్రహింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ హ్రస్వా తు ప్రథమా మాత్రా ద్వితీయా దై ర్ఘ్యసంయుతా ।
 తృతీయా చ ప్లుతార్ధాభ్యా వచసః సా న గోచరా ॥

తా॥ హ్రస్వము ఏకమాత్రాకాలమనియు, దీర్ఘము ద్విమాత్రాకాలమనియు, ప్లుతము త్రిమాత్రాకాలమనియు చెప్పుదురు. అది వాక్కులకు గోచరముకానిది. అనగా సార్ధత్రిమాత్రాయుతమును ఓంకారవాచ్యమును పరబ్రహ్మము వాక్కుల కందనిదని యర్థము.

శ్లో॥ ఇత్యేతదక్షరం బ్రహ్మ పరమోంకారసంజ్ఞితం ।
 యస్తు వేద నరః సమ్యక్తథా ధ్యాయతి వా పునః ।
 సంసారచక్రముత్సృజ్య త్యక్తత్రివిధబంధనః ।
 ప్రాప్నోతి బ్రహ్మాణి లయం పరమే పరమాత్మని ॥

తా॥ ఈ విధముగా నాశరహితమును, పరమమును, ఓంకారవాచ్యమును నగు బ్రహ్మమును యెవడు తెలిసికొనుచున్నాడో, యెవడు బాగుగా ధ్యానించుచున్నాడో, అట్టివాడు త్రివిధములగు (మనోవాక్కాయరూపములగు లేక స్థూల సూక్ష్మకారణ శరీరరూపములగు లేక ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములగు) బంధములనుండి విడి వడినవాడై సంసారచక్రమును పరిత్యజించి పరమమైన పరబ్రహ్మమునందు, పరమాత్మ యందు లయమును పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతత్సర్వం సమాఖ్యాతం తవాలర్క యథార్థవత్ ।
 ప్రాప్స్యసే యేన తద్రూప్యా సంక్షేపా త్తన్నిబోధ మే ॥

తా॥ ఓ యలర్కమువోరాజా ! ఇంతవరకు నీవడిగినదింతయు యథార్థముగా చెప్పబడినది. అయినను విస్వస్థైర్థము మరల నీవు దీనినడిగితివిగాన ఆ పరబ్రహ్మమును గూర్చి సంక్షేపముగా చెప్పుచున్నాను వినుము.

శ్లో॥ శశాంకరశ్మిసంయోగాచ్చంద్రకాంతమణిః పయః ।
 సముత్సృజతి నాయుక్తః సోపమా యోగినస్సృతా ॥

తా॥ చంద్రకిరణముల సంబంధమువలన చంద్రకాంతమణి జలమును స్రవించు చున్నది. చంద్రకిరణ సంయోగములేనిచో స్రవించుటలేదు. అట్లే పరబ్రహ్మ సంయో గము ఉన్ముఖము అయినప్పుడే జీవాత్మ మొదలు దేవోది సమస్తమును వైతన్యవంత మగుచున్నది. లేనిచో అంతయు జడప్రాయముగనే యున్నది. అంతేగాదు జీవాత్మకు పరమాత్మ సంయోగముగలిగినప్పుడే ప్రశానస్వరూపమునున్నది. లేనప్పుడులేదు. ఈ

విషయమును యోగి తెలిసికొనినచో స్వస్థతను పొందగలడు. ఈ విషయము గ్రంథాంతరమునగూడ జూడవగును.

శ్లో॥ ముకురే రవిసంయోగాద్యభోద్ధచ్చతి పావకః ।

శిష్యానుభవనైర్మల్యం తథా సద్గురుసంగతః ॥

॥ చంద్రకాంతమణిసాస్మిమం ద్రవతే చంద్రసన్నిధౌ ।

శిష్యానుభవనైర్మల్యం తథా సద్గురుదర్శనాత్ ॥

పీడియొక్క తాత్పర్యము పైన వివరించినదే. అయితే గురుశబ్దము మాత్రము మార్పు. సద్గురు సంగతివలన శిష్యానకు నైర్మల్యమేర్పడుచున్నదనిభావము.

శ్లో॥ యథాఽర్కరశ్మిసంయోగాదర్కకాంతో హుతాశనం ।

అవిష్కరోతి నైకస్సన్నపమా సావి యోగినః ॥

తా॥ సూర్యకిరణసంపర్కమువలన సూర్యకాంతమణి అగ్నిని అవిష్కరించినట్లు పరమాత్మసంయోగమువలన జ్ఞానజ్యోతి ప్రజ్వలించుచున్నదని తెలిసికొనిన యోగి అస్థితిని పొందుచున్నాడు. మరియు “సంగాత్సంజాయతే కామః” అనునట్లు సంగమమువలన కామక్రోధాదు బుత్సన్నములగుచున్నవని తెలిసికొనిన యోగి యేసంగమును లేక నిశ్చింతగా ఆనందమయుడై యుంటున్నాడని తాత్పర్యాంతరము.

శ్లో॥ వీటిలికాఖునకులగృహాగోధాకపింజలాః ।

వనన్తి స్వామివద్దేహే ధ్వస్తే యాన్తి తతోఽన్యతః ॥

తా॥ చీమ, ఎలుక, మంగిస, బల్లి, పిచ్చుక యీ మొదలగునవి గృహమునందు గృహాయజమానునివలె నివసించుచున్నవి. ఏదైనా కారణాంతరముచేత అయిల్లు ధ్వంసమైపోయినచో, అవి వాటంతటవే అక్కడినుండి మరియొకచోటికి పోవుచున్నవి.

శ్లో॥ దుఃఖం తు స్వామినో ధ్వంసే తస్య తేషాం న కించన ।

వేశ్మనో యత్ర రాజేంద్ర సోపమా యోగసిద్ధయే ॥

తా॥ ‘అయ్యో! నా యిల్లు ధ్వంసమైపోయినదే, నేనిప్పుడేమిచేయనూ’ అను దుఃఖ మా యింటి యజమానికే కలుగుచున్నదిగాని వైవాటికి వేటికిని కలుగలేదు. కారణమేమి? అహంత్వ, మమత్వజనిత కర్మత్వబుద్ధి వాటికిలేదు. అందువలన యోగ సిద్ధి నొందగోరువాడు దానిని జ్ఞాపకమునం దుంచుకొనవలెను. నాది అని ఒక నివాసము నేర్పరచుకొని దానిని వదలలేక పరమును జూడవలెననెడి కోరిక చావక బాధపడువారెందరో గలరు. ఈ ఉదాహరణమును ఆత్మవిషయమునందును జూడవచ్చును. విషయలబ్ధ పటుడు యేకాంతము నొందజాలడు. మమత్వమే బంధము, మమత్వకూన్యమే మోక్షమని పై సంఘటనవలన గ్రహించి యోగి సుఖముగా నుంటున్నాడు.

మరియు ఈ శరీరమున్నంతవరకు దాని నాశ్రయించుకొని భార్యాబిడ్డలు మొదలగువారుందురు. అది నశించినతోడనే యెవరి దారిని వారు పోయెదరు. ఆ శరీరనాశము వలన కలిగిన దుఃఖము జీవునకే. ఎందువల్లననగా “శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధనం” అని వున్నందున శరీరము ధర్మసాధనము గాన అది లేదనెడి దుఃఖము జీవునకు గలుగుచున్నది.

శ్లో॥ మృద్దేహికాల్పదేహాపి ముఖాగ్రేణాప్యణీయసా ।

కరోతి మృద్భారచయముపదేశస్య యోగినః ।

తా॥ చదపురుగు చిన్న దేహము గలిగినవైనను మిక్కిలి అల్పముగు తన నోటితో చిన్న చిన్న అజువులను సమకూర్చి పెద్దపుట్టిన పెట్టుచున్నది. అట్లే యోగి మొట్టమొదట చిన్న చిన్న అనుష్ఠానములను మెల్లమెల్లగా చేయుచూ చేయుచూ, తుదకు పరమముగు ఆత్మను పొందుచున్నాడు. “శనైశ్చనైరుపరమేత్” అనగా క్రమ క్రమముగా ప్రయత్నముచేసి ఆభ్యాసపరిశ్రమలవలన పరవస్తువును పొందవలెనని భావము. ఇందుకు — “ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంకుఢ్ధకిల్బిషః ।

అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యతి పరాంగతిమ్ ॥”

అని గీతాప్రమాణము.

శ్లో॥ పశుపక్షిమనుష్యాద్యైః పత్రపుష్పఫలాన్వితం ।

వృక్షం విలువ్యమానం తు దృష్ట్వా సిద్ధ్యంతి యోగినః ।

తా॥ పశువులు, పక్షులు, మనుష్యులు మొదలగు అన్నింటికి వుపయోగపడుట వలన వృక్షము స్వయముగా నెట్లు లుప్తముగుచున్నదో, అనగా యేమియు లేనిదగు చున్నదో, అనగా పరోపయోగముకొరకే తాను జీవించుచున్నదో, అట్లే యోగియు “పరోపకారార్థమిదం శరీరం”మని తలంచి లోకసేవాతత్పరుడయి తరించుచున్నాడు.

లేదా పశు పక్షి మనుష్యాదులతోగూడ ఫల పత్ర పుష్ప సమన్వితముగు వృక్షము నశించుటను జూచి (వృక్షము యేక దేశము) అనగా సమస్తము నశించుటను జూచి యోగి సిద్ధిని పొందుచున్నాడు అన్నియు నశ్వరములని తలంచి కాశ్యతము నాశ్రయించుచున్నాడని అర్థము.

లేక ఒకవృక్షం ఫల పుష్పములతో నున్నవైనను, నశించుచున్న వృక్షమును పశు పక్షి మనుష్యాదులు విడిచిపోవునట్లు, క్షీణదశను పొందినవానిని దారాపుత్రాదులు విడిచి పోవుచున్నారు. అట్లే శరీరమును జీవుడు విడిచివెళ్లుచున్నాడు. దీనిని యోగి గమనించి నీడ్చిన పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ రురుకాబవిమాణాగ్రమాలక్యతిలకాకృతిం ।

సహతే న వివర్ధంతం యోగీ సిద్ధిమవాప్నుయాత్ ।

తా|| మొదట తిలకమువలె (చుక్క బొట్టు) కనబడుచున్న కృష్ణసారమృగము (జింక) పిల్ల యొక్క కొమ్ముల మొనభాగమును మానవుడు సహించుచున్నాడు గాని ఆ కొమ్ములే పెరిగి వాడియైనచో సహింపజాలడు. అట్లే సంసారము ప్రారంభదశలో నుఖముగా నున్నట్లు తోచినందున సహించును గాని అది పెద్దదై విజృంభించునప్పుడు సహింపజాలడు. “విషయేంద్రియసంయోగాఽన్యైశ్చద్రగేఽమృతోపమమ్” - గీత. యోగి దీనిని తెలుసుకొని సంసారదూరుడై సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

శ్లో|| ద్రవపూర్ణముపదాదాయ పాత్రభారో హతో భవః |
 తుంగమంగం విలోక్యోచ్చైర్విజ్ఞాతం కిం న యోగినా |

తా|| జలదులతో నిండించబడిన పాత్రను వైకితీశిశోనిపోవుటకు మానవుడు చాల కష్టపడుచున్నాడు. అదేవిధముగ యీ సంసారభారముచేత కృంగిపోయినవాడు పరబ్రహ్మస్థానమును పొందజాలడు. దీనిని యోగి యెందును తెలిసికొనడు? అనగా తెలుసుకొనినచో సిద్ధిని పొందుచున్నాడని అర్థము.

మరియు భూమి పకల జలభారమును నిరాయానముగా వహించుచున్నది. ఒక్క కుండజలమును మోయుటకే మానవుడు యెంతో ప్రయాస నొందుచున్నాడు. అట్లే పర బ్రహ్మమునందు అన్నియు లయమగుచున్నవి. దానికంటె భిన్నమగుచో సంసారము భారమే యగుచున్నది. అనగా బ్రహ్మమునందు లయమగువానికి సంసారభారమే తోచదు అని భావము.

శ్లో|| సర్వస్వే జీవనాయాలం నిఖితే పురుషస్య యా |
 చేష్టాం తాం త త్త్వతో జ్ఞాత్వా యోగినః కృతకృత్యతా |

తా|| నూతిలోపడిన మనుష్యుడెట్లు దానినుండి బయటపడుటకు పలువిధములగు ప్రయత్నములను చేయుచున్నాడో, అట్లే సంసారకూపమున పడినవాడు ప్రయత్నముతో బయటపడవలయునని తెలుసుకొని యోగి సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

రేదా శ్రమపడి నూతిని త్రవ్వినవాడు ఆ జలమువలన సర్వసస్యములను పండించి యెట్లు నుఖించుచున్నాడో, అట్లే పారమార్థికధనమును సంపాదించువాడు నుఖించు చున్నాడని తెలుసుకొని యోగి సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

శ్లో|| తద్గుహం యత్ర వసతి తద్దోజ్యం యేన జీవతి |
 యేన సంపద్యతే చార్థః తత్సృఖం మమతాఽత్ర కా |

తా|| ఎక్కడ తాను నివసించునో అదే యోగికి గృహము. దేనిచేత జీవితమును నిలువజెట్టుకొనుచున్నాడో అదే అతనికి భోజనము. దేనిచేత తనకు కావలసిన ప్రయోజనమును పొందుచున్నాడో, నిర్విషయస్థితిని పొందుచున్నాడో అదే అతనికి నుఖము. ఇక్కడ మమత్వమునకు తాచెక్కడ?

శ్లో॥ అభ్యర్థితోఽపి తైః కార్యం కరోతి కరణై ర్యథా ।
తథా బుద్ధ్యాదిభిర్వ్యోగీ చాకర్త్యైః సాధయేత్పరమ్ ॥

తా॥ తనకు కరణము వచ్చినప్పుడు కరచరకార్యవయవములచేతను, ఇతర కని ముట్టచేతను యెట్లు తన కార్యము నెఱవేర్చుకొనుచున్నాడో, అట్లే యాగి తనకంటె భిన్నములైన బుద్ధ్యాదీంద్రియములచేత పరమును సాధించవలెను.

శ్లో॥ తతః ప్రణవహ్యాత్రిపుత్రములరక్తస్య మహిమతః ।
ప్రశ్రయావసతో వాక్యమువాచాతిమునాన్వితః ॥

తా॥ ఇట్లు చెప్పగా విని ఆ యలక్కమహారాజు దత్తాత్రేయమునీంద్రులకు సమ స్కరించి వినయవినమితుడై సంతోషముతో నిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ దిష్ట్యా దేవై రిదం బ్రహ్మస్వరాభిభవసంభవం ।
ఉపపాదితమత్యుగ్రం ప్రాణసందేహదం భయమ్ ॥
దిష్ట్యా మందబలశ్చాహం దిష్ట్యా శ్చత్యాశ్చ మే హతాః ।
దిష్ట్యా కోపః క్షయం యాతో దిష్ట్యాఽహం భీతిమాగతః ॥
దిష్ట్యా త్వత్పాదయుగళం మమ స్మృతివధం గతం ।
దిష్ట్యా త్వదుక్తయస్సర్వా మమ చేతసి సంస్థితాః ॥

తా॥ పరబ్రహ్మవ్యవహారపుడవగు నో మహాత్మా! అదృష్టవశముచేతనే శత్రువులచేత కాకు చరాభవము కలుగుటయేగాక భయంకరమైన ప్రాణసందేహభయముగూడ గలిగినది. అదృష్టవశమువల్లనే నా నైవ్యములన్నియు నశించిపోవుట, జరివారమంతయు శత్రువశ మగుట, నా కోకాగారముగూడ నశించిపోవుట, నాకు మిక్కిలి భయము గలుగుట జరిగినది. ఆ యదృష్ట విశేషమువల్లనే తమ పాదములు నాకు జ్ఞప్తికి వచ్చినవి. తమచేత ఉపదేశించబడిన వాక్యములన్నియు మనస్సునందు సుస్థితములై పోయినవి.

శ్లో॥ దిష్ట్యా జ్ఞానం మమోత్పన్నం భవతశ్చ సమాగమాత్ ।
భవతశ్చైవ కారుణ్యం దిష్ట్యా బ్రహ్మన్ కృతం మయి ॥

తా॥ తమను ఆశ్రయించినందువల్ల నాకు జ్ఞానోదయమగుట, తమయొక్క కరుణ నానైని ప్రసరించుట అదృష్టవశమువల్లనేగదా కలిగినది.

శ్లో॥ ఆనర్థోఽవ్యర్థతాం యాతి పురుషస్య శుభోదయే ।
తథేదముపకారాయ వ్యసనం సంగమాత్తవ ॥

తా॥ పురుషునకు శుభోదయము గలిగినప్పుడు కీడుగూడ మేలే యగుచున్నది. కాలసర్పము పూలమాలయగును. చంపబడుటకు సిద్ధముగా నున్నవాడు సామ్రాజ్యాధిపతి యగును ఇట్టి వెన్నెయో లోకమున కనబడుచున్నది. ఇప్పుడు నా విషయముగూడ

అంటే. నాకు గలిగిన యీ విపత్తు తమ అనుగ్రహమువలన ఉపకారముకొరకే అయినది. లేనిచో తమను నేను ఆశ్రయించుటయు, నాకు దుఃఖోపశమమగుటయు జరుగుతా? నన్ను తపింపజేయుచున్న యీ తాపత్రయ దావాగ్ని తమ ఉపదేశామృత వృష్టివలన గాక వేరు విధముగా చల్లారునా?

శ్లో! సుబాహురుపకారీ మే స చ కాశీపతిః ప్రభో !

తయోః కృతేహం సంప్రాప్తో యోగీశ భవతోఽన్తికమ్ ||

తా|| ఓ ప్రభూ! యోగీశ్వరా! సుబాహువు, కాశీరాజు యిరువురున్ను నాకు మహోపకారులు. వారిరువురివలననే నాకు తమ దర్శనభాగ్యము లభించినది.

శ్లో! సోహం తవ ప్రసాదాగ్నిన్నిర్ధగ్ధా జ్ఞానకీర్తిమః |

తథా యతిష్యే యేనేదృజ్ స భూయాం దుఃఖభాజనమ్ |

తా|| తమ యనుగ్రహమును పొందిన నేను దహింపజేయబడిన సమస్తపాపములును అజ్ఞానమును గలవాడనై, మరల యిటువంటి దుఃఖమునకు మరెన్నటికిని భాజనుడను గాకుండునట్లు ప్రయత్నింతును.

శ్లో! పరిత్యజిష్యే గార్హస్థ్యమూర్తిపాదపకాసనం |

త్వత్తోఽనుజ్ఞాం సమాసాద్య జ్ఞానదాతుర్మహాత్మనః |

తా|| జ్ఞానదాతులును మహాత్ములునగు తమయొక్క అనుజ్ఞనుపొంది దుఃఖమునే వృక్షములకు అరణ్యమువంటిదగు యీ గృహస్థాశ్రమమును విడిచిపెట్టుదును.

అలర్కుడు త త్వజ్ఞానమును పొంది దత్తాత్రేయమునీంద్రునిచేత అనుజ్ఞాతుడై

కాశీరాజుకడకు వచ్చుట అ

దత్తాత్రేయోఉవాచ = దత్తాత్రేయ మునీంద్రుడు చెప్పెను.

శ్లో! గచ్ఛ రాజేంద్ర భద్రం తే యథా తే కథితం మయా |

నిర్మమో నిరహంకార స్తథా చర విముక్తయే ||

తా|| రాజా! ఇక నీవు వెళ్లవచ్చును. నీకు కుభమగుగాక! ముక్తుడను గావలయు ననెడి దృఢసంకల్పము నీకున్నచో నిర్మముడవును, నిరహంకారుడవునై నేను చెప్పిన దానిని మరువక నిరంతరము ఆచరింపుము.

శ్లో! ఏవముక్తః ప్రణమ్యైనమాజగామ త్వరాన్వితః |

యత్ర కాశీపతిర్భ్రాతా సుబాహుశ్చాస్య సోఽగ్రజః |

తా|| ఇట్లు దత్తాత్రేయమునీంద్రునిచేత చెప్పబడినవాడై, ఆ దత్తాత్రేయమునీంద్రు నకు నమస్కరించి కెలవుకొని మిక్కిలి తొందరతో కాశీరాజును, తన అన్నయగు సుబాహువును వున్నచోటికి వచ్చెను.

శ్లో! సముత్పత్య మహాబాహుం సోఽలర్కః కాశిభూపతిం ।
 సుబాహూరగ్రతో వీరమువాచ ప్రహసన్నివ ।

తా॥ ఇట్లు వచ్చి మహాబాహువగు కాశీరాజును సమీపించి తన అన్నయగు సుబాహువు వినుచుండగా కాశీరాజుతో నవ్వుచూ యిట్లనెను.

శ్లో! రాజ్యకాముక కాశీశ భుజ్యతాం రాజ్యమూరితం ।
 యథా చ రోచతే తద్వత్సుబాహోః సంప్రయచ్ఛ వా ।

తా॥ రాజ్యము కావలెననెడి కోరికగల ఓ కాశీరాజా! లభ్యమగుచున్న యీ రాజ్యము నీకెట్లు యిష్టమగునో అట్లు యథేచ్ఛముగా ననుభవింపుము, లేదా తనకు కావలెనని కోరుచున్న సుబాహువునకై నా యిమ్ము.

కాశీరాజ ఉవాచ = కాశీరాజు చెప్పెను.

శ్లో! కిమలర్కః పరిత్యక్తం రాజ్యం తే సంయుగం వినా ।
 క్షత్రియస్య న ధర్మోఽయం భవాంశ్చ క్షత్రధర్మవీత్ ।

తా॥ ఓ అలర్కమహారాజా! యుద్ధము చేయుకుండగనే రాజ్యము నిచ్చివేయు చున్నా వెందులకు? ఇట్లు చేయుట క్షత్రియధర్మము కాదని రాజసీతికోవిదుడవును, క్షత్రియవంశసంజాతుడవగు నీకు తెలియనిదికాదుగదా!

శ్లో! నిర్జితామాత్యవర్గస్తు త్యక్త్వా మరణజం భయం ।
 సందధీత శరం రాజా లక్ష్మ్యముద్దిశ్య వై రిణమ్ ।

తా॥ భృత్యామాత్యసామంతాది నిజబలము పోయిన పిదప పౌరుషవంతుడగు రాజు మరణభీతిని విడచి ప్రాణములయందాశగొనక తన లక్ష్మ్యసిద్ధికై శత్రువుపైకి కత్తి దూయవలెను.

శ్లో! తం జత్యా నృపతిర్భోగాన్యథాభిలషి.తాన్ వరాన్ ।
 ఘోషిత పరమం సిద్ధ్యై యజేత చ మహాముఖః ।

తా॥ అట్లు శత్రువు నెదుర్కొని వానిని జయించి తానిదివరకు అభిలషించిన భోగములను యథేచ్ఛముగా ననుభవింపవలెను. పరలోకసిద్ధికోఱకు యజ్ఞాదులను చేయ వలెను. ఉప్పుడు నీకుతము దీనికంటె భిన్నముగానుండుట మిగుల ఆశ్చర్యము.

అలర్కః ఉవాచ = అలర్కుడు చెప్పెను.

శ్లో! ఏవమీదృశకం వీర మమాప్యాసీన్ననః పురా ।
 సాంప్రతం విపరీతార్థం శృణు చాప్యత్ర కారణమ్ ।

తా|| వీరుడవగునోకాశీరాజా! నీవు చెప్పిన అభిప్రాయము నాకుగూడ పూర్వముండెడిది. కాని ఇప్పుడంతయు తల్లకిందులైనది. అట్లుగుటకు కారణమేమో వినుము.

అలర్కుడు కాశీరాజునకు తత్త్వమార్గమును దెలుపుట

శ్లో|| యథాఽయం భౌతికః సంఘస్తథాఽంతఃకరణం సృణాం |
గుణాస్తు సకలాస్తద్వదశేషేష్యేష జంతుషు ||

తా|| ఎట్లు మానవులకు పంచభూతములు, వాటివలన యేర్పడిన తత్త్వములు, గుణములు, అంతఃకరణము మొదలగునవి గలవో, అట్లే అవి ప్రతిపాణికిని గలవు. అయితే అవి-ఉపాధి కర్మ భేదమువలన భిన్న భిన్నములుగా కనబడుచున్నవి.

శ్లో|| చిచ్ఛక్తిరేక ఏనాయం యదా నాన్యోస్తి కశ్చన |
తదా కా నృవతే జ్ఞానాన్నిత్రారిప్రభుభృత్యతా |

తా|| అయితే యీ భిన్న భిన్న ఉపాధులలోగల చిచ్ఛక్తి ఒకటే అనెడి జ్ఞానము యెప్పుడు కలిగినదో అప్పుడు మిత్రుడని. శత్రువని, ప్రభువని, భృత్యుడనెడి భావమునకు తావక్కడ?

శ్లో|| తస్మయా దుఃఖమాసాద్య త్వద్భయోద్భవము త్తమం |
దత్తాత్రేయప్రసాదేన జ్ఞానం ప్రాప్తం నరేశ్వర |

తా|| ఓ మహారాజా! నీనుండి కలిగిన భయమువల్లనైన దుఃఖమే అటువంటి జ్ఞాన ప్రాప్తికి కారణమైనది. మహాత్ముడగు దత్తాత్రేయయతీంద్రుని అనుగ్రహమువలన అది నాకు లభ్యమైనది.

శ్లో|| నిర్జిత్వేంద్రియవర్గస్తు త్యక్త్వా సంగమశేషతః |
మనో బ్రహ్మణి సంధాస్యే తజ్జయే పరమో జయః |

తా|| సర్వేంద్రియవర్గమును నిగ్రహించి, సర్వసంగ పరిత్యాగియై మనస్సును పర బ్రహ్మమునందనుసంధించి దానిని జయించినవాడే సకలమును జయించినవాడు. అంతే గాని తక్కిన రాజ్యాది విజయము ఒక జయముగాదు.

“తర్హంతి భూరివిషయాశ్చ న లోభపాశాః
లోకత్రయం జయతి కృత్స్నమిదం స ధీరః” - భర్తృహరి.

శ్లో|| సంసాధ్యమన్య తస్మిద్భ్యై యతః కించిన్న విద్యతే |
ఇంద్రియాణి చ సంయమ్య తతః సిద్ధిం నియచ్ఛతి |

తా|| ఆ సిద్ధికోరకు ఇంద్రియమనోనిగ్రహము తప్ప వేరొకసాధనములేదు. కావుననే యోగి ఇంద్రియమనంబులను వశపరచుకొని తద్వారా సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ సోఽహం స తేఽరిర్న మమాసి శత్రు
 స్సుబాహురేషో స మమాపకారీ ।
 దృష్టం మయా సర్వమిదం యథాత్మా
 అన్విష్యతాం భూప రిపు స్వయాఽన్యః ।

తా॥ అందువలన నోరాజా! నిజపరిస్థితిని తెలుసుకొన్న నేను నీకు శత్రువును గాను; నీవును నాకు శత్రువుకావు; ఈ సుబాహువును నాకపకారిగాడు. సర్వమును ఆత్మవలె చూచుచున్న నేనేమియు చేయజాలను. కావున అవసరమైనచో నీవింకొక శత్రువును వెదకికొనవచ్చును.

శ్లో॥ ఇత్థం స తేనాభిహితో నరేంద్రో
 హృష్టః సముత్థాయ తలః సుబాహుః ।
 దిష్ట్యేతి తం భ్రాతరమాభినంద్య
 కాశీశ్వరం నాక్యమిదం బభాషే ।

తా॥ ఇట్లు ఆలర్కుడు చెప్పినదానిని విని కాశీరాజు మిక్కిలి సంతోషుడై రంగుడయ్యెను. వెంటనే సుబాహువు లేచి “దైవమునకూలించుగాక” యని తమ్ముని ఆభినందించి కాశీరాజుతో నిట్లు చెప్పెను.

☞ సుబాహువు తన నిజకథనమును జెప్పటం ☞

శ్లో॥ యదర్థం నృపశార్దుల త్వాయుహు కరణం గతః ।
 తస్మయా సకలం ప్రాప్తం యాస్యామి త్వం సుఖ భవ ।

తా॥ నృపశ్రేష్ఠుడవగు నోరాజా! ఎందుకొరకు నిన్ను నేను ఆశ్రయించితినో, ఆ పసంతయో పూర్తి అయినది. ఆ ఫలమును నేను పొందితిని. ఇక నేను పోయెదను, నీవు సుఖముగా నుండుము.

కాశీరాజ ఉవాచ = కాశీరాజు చెప్పెను.

శ్లో॥ కిన్నిమి త్తం భవాన్ప్రాప్తో నిష్పన్నోఽర్థశ్చ కస్తవ ।
 సుబాహో తస్మమాచక్ష్య పరం కౌశూహలం హి మే ।

తా॥ ఓ సుబాహూ! ఎందుకొఱకు నీవు నన్నాశ్రయించితివి? నీకెప్పుడు గలిగిన ప్రయోజనమేమి? ఇదేమియు నాకర్థమగుటలేదు. దీనిని తెలిసికొనుటకు కుతూహలము గల నాకు దీనిని వివరింపుము.

శ్లో! సమాక్రాంతమలర్కణ సీత్యపైతామహం మహత్ ।

రాజ్యం దేహీతి నిర్జిత్య త్వయాఽహమభిచోదితః ।

తా॥ “అయ్యా! వంశపరంపరగా మా తాతతండ్రులనుండి వచ్చుచున్న గొప్ప దగు రాజ్యమును మాతమ్ముడగు ఆలర్కుడొక్కడే ఆక్రమించుకొని అనుభవించు చున్నాడు. మాటలతో నిచ్చుటకు యిష్టపడునట్లులేదు. కాన వానిపై దండెత్తి జయించి నా రాజ్యమును నాకిమ్ము” అనిగదా ముందు నీవు నన్ను ప్రేరేపించితివి.

శ్లో! తతో మయా సమాక్రమ్య రాజ్యమస్యానుజస్య తే ।

ఏతత్తే బలమాసీతం తద్భుంక్త్వ స్వకులోచితమ్ ।

తా॥ అట్లు నీవు చెప్పినందువలన నీ తమ్మునిపై దండెత్తి జయించి సమస్తమును స్వాధీనము చేసుకొనబడినది. కావున దీనిని యభేష్టముగా ననుభవింపుము. ఇది క్షత్రియులలోచిత ధర్మమేగదా.

సుబాహురువాచ = సుబాహువు చెప్పెను.

శ్లో! కాశీరాజ నిబోధ త్వం యదర్థమయముద్యమః ।

కృతో మయా భవాంశ్చైచ్చన కారితోఽత్యస్తముద్యమమ్ ।

భ్రాతా మమాయం గ్రామేషు సక్తో భోగేషు తత్త్వవితే ।

విమూఢో బోధవంతో చ భ్రాతరావగ్రజౌ మమ ।

తా॥ ఓ రాజా! ఎందుకొరకు నాచేత యీ వుద్యమము ప్రారంభించబడినదో నిన్నుగూడ యెందుకు ప్రేరేపించితివో చెప్పెదను వినుము. నా సోదరుడగు నీతడు తెలిసినవాడయ్యును, పాపరములగు భోగములయందు నిమగ్నుడైపోయెను. తత్త్వజ్ఞానసంపన్నులగు మరెందఱు అన్నలుగూడ నాకున్నారు.

శ్లో! తయోర్మమ చ యన్నాత్రా బాల్యే స్తస్యం యథా ముఖే ।

తథావబోధో విస్వస్తః కర్ణ యోరవనీవతే ।

తా॥ ఓ రాజా! ఆ నాఅన్నలకు నాకుగూడ మాతల్లి బాల్యములోనే, మేము స్తస్యపానము చేయుచున్నప్పుడే, మా చెవులలో తత్త్వవబోధము చేయుచుండెడిది.

శ్లో! తయోర్మమ చ విక్షేయాః పదార్థా యే మతా నృభిః ।

ప్రకాశ్యం మనసో నీతాస్తే మాత్రా నాస్య పార్థివ ।

తా॥ ఆ ప్రబోధమువలన వారికి నాకుగూడ సాధారణముగా జనులు అనుభవించుటకు ఉచిష్టములగున్న యీ ప్రాపంచికవిషయములయొక్క సత్య తెలిసిపోయినది.

ఇట్లు మనోవికాసము గలిగి నిజతత్త్వమును తెలిసికొనునట్లు మా తల్లి మమ్ములను చేసినది. కాని యీతనినిమాత్ర మట్లు చేయలేదు.

శ్లో॥ యథై కమర్థే యాతానామేకస్మిన్నవసీదతి ।

దుఃఖం భవతి సాధూనాం తథాఽస్మాకం మసీంపతే ।

తా॥ ఒక ప్రయాజనము నుద్దేశించి అందరు కలసిపోవుచు నేదైన కారణాంతరముచే నందులో నొకడు వివస్నుడగుచో, సహృదయులగు సాధుపురుషు లెట్లు చింతింతుకో, అట్లే యీతనినిగూర్చియు మాకు దుఃఖము, బాధ కలిగినది.

శ్లో॥ గార్హస్థ్యమోహమాపన్నే నీదత్యస్మిన్నరేశ్వర ।

సంబంధిన్యస్య దేహస్య బిభ్రతి భ్రాతృకల్పనామ్ ।

తా॥ ఓ రాజా! శరీరసంబంధముగా నాను సోదరుడగు నీతడు సాంసారిక మోహమునయబడి తన స్థితిని మరచిపోయినవాడగుచుండగా అది నా కెంతో బాలిని గలిగించినది.

శ్లో॥ తతో మయా వినిశ్చిత్వ దుఃఖాద్వైరాగ్యభావనా ।

భవిష్యతీత్యస్య భవానిత్యుద్యోగాయ సంశ్రితః ।

తా॥ అప్పుడు నేను యీతనికి గొప్ప వివత్సంబంధమైన దుఃఖమువలనగాని వైరాగ్యము జనించదని విశ్వయించి నీ మూలమున నీ కార్యము కాగలదని నిన్నాశ్రయించితిని.

శ్లో॥ తదస్య దుఃఖాద్వైరాగ్యం సంబోధాదవసీపతే ।

సముద్భూతం కృతం కార్యం భద్రం తేఽస్తు ప్రజామ్యహమ్ ।

తా॥ నా మాటచే నీవీతనివై దండెత్తుటవలనను, యీతనికి కష్టముతోచి దత్తాశ్రేయమాసింద్రు నాశ్రయించి వాణివలన ప్రబోధింపబడుటవలనను సంపూర్ణవై రాగ్యము కలిగినది. నేననుకున్న కార్యము నెరవేరినది. ఇక నీకు శుభముగుగాక! నేను పోవుచున్నాను.

శ్లో॥ ఉష్ట్యే మదాలసాగర్భే పీత్వా తస్యాస్తథా స్తనం ।

నాన్యనారీ సుతై ర్భూతం వర్త్య యాత్మీతి షార్థివ ।

తా॥ మా తల్లియగు మదాలసాగర్భయనయ బుట్టి, ఆమె త్రవ్యమును పానము చేసిన మీరు యితర స్త్రీలగర్భమునందు పుట్టినవారు పోయిన మార్గమును పొందకుండురు గాక! (అనగా మరల గర్భయాతన ననుభవించుకుండురుగాక! అని భావము).

శ్లో॥ విచార్య మాతుర్వచనం యుష్మత్సంశ్రయపూర్వకం ।

కృతం తచ్చాపి నిష్పన్నం ప్రయాన్యే సిద్ధయే పునః ।

తా॥ మాతల్లి చెప్పుచుండు యీ వాక్యమును విచారించియు, నాకుగూడ నా సోదరుడు యిట్టి దుర్లతిని పొంపకూడవని తలంపు గలిగినందువను నిన్నాశ్రయించి నీ బ్యారా యీ పనిని నెరవేర్చితిని. ఇక నేను తపస్సు చేసికొనుటకు పోవుచున్నాను.

శ్లో॥ ఉపేక్షతే నీడమాసః స్వజనో బాంధవస్సుహృత్ ।

యైర్న రేంద్ర న త్యాజ్యే సేంద్రియా వికలా హి తే ।

తా॥ స్వజనముగాని (కరీరచంబంధిగాని), బంధువుగాని లేక మిత్రుడుగాని చెడి పోవునపుడు యెవరు వ్రుపేక్ష చేయుచుకో (యెవరు వారిని మంచిస్థితికి తీసికొనివచ్చుటకు ప్రయత్నించరో) అట్టివారు ప్రాణేంద్రియములతో గూడుకొన్ని శవములు.

శ్లో॥ సుహృది స్వజనే బంధౌ సమర్థే యోఽవసీదతి ।

ధర్మార్థకామమోక్షేభ్యో వాచ్యాస్తే తత్ర న శ్యసా ।

తా॥ ధర్మార్థ కామ మోక్షములపండి దిగజారిపోవుచున్న స్నేహితునిగాని, స్వజనమునుగాని, బంధువునుగాని మంచిమార్గమున వెట్టుటకు సమర్థులయ్యును యెవరు వ్రుపేక్షింతురో, ఆ దోషము వారిదిగాని, చెడిపోవువారిదిగాదు.

శ్లో॥ ఏతత్త్వత్సంగమాదుర్భావ మయా కార్యం మహాత్కృతం ।

స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి జ్ఞానభాగ్భవ సత్తమ ।

తా॥ రాజా! నీ సహకారమువలన యీ గొప్పకార్యము నాచేత చేయబడినది. ఇక నా పని తీరిపోయినది. నీకు శుభముగాక! నీవుగూడ జ్ఞానమునందు వంతును వంతుకొందువుగాక! ఇక నేను పోయెదను.

కాళిరాజ ఉవాచ = కాళిరాజ చెప్పెను.

శ్లో॥ ఉపకార స్త్వయా సాధోరలరకస్య కృతో మహాన్ ।

మమోపకారాయ కథం న కరోషి స్వమానసమ్ ।

తా॥ మహాశయా! సత్పురుషుడగు ఆలర్కునకు నీచేత యిట్టి మహోపకారము చేయబడినది. మరి నా విషయమై అట్టి వ్రుపకారము చేయుటకు నీకేల మనస్సు పుట్టలేదు?

శ్లో॥ ఫలదాయా సతాం సద్భిః సంగమో నాఫలోదయః ।

తస్మాత్త్వత్సంక్రయాద్యుక్తా మయా ప్రాప్తా సమున్నతిః ।

తా॥ సజ్జనసాంగత్వము తప్పక వ్రుత్తమఫలము నిచ్చి తీరును. అదెప్పుడునూ ఫలమును కలుగజేయుకుండాపోదు. కావున సత్పురుషులగు మీ సహవాసము నా యున్నతికి కారణమునట యుక్తము.

సుబాహురువాచ = సుబాహువు చెప్పెను.

శ్లో॥ ధర్మార్థకామమోక్షైభ్యో పురుషార్థచతుష్టయం ।

తత్ర ధర్మార్థకామాస్తే సకలో హీయతేఽపరః ।

తా॥ ధర్మార్థకామమోక్షములని పురుషార్థములు నాలుగు. అందు ధర్మార్థకామములు మూడున్నవి చివరిదగు మోక్షమును కొరవడచుచున్నవి. (మోక్షమునకు అడ్డుదగులు చున్నవి.)

శ్లో॥ తత్రే సంక్షేపతో వక్ష్యే తదిహైకమనాః శ్రుణు ।

శ్రుత్వా చ సమ్యగాలోచ్య యతేధాః క్రేయసే సృప ।

తా॥ ఆ విషయమును సంక్షేపముగా చెప్పుచున్నాను. తదేకధ్యానమతో వినుము. విని బాగుగా ఆలోచించి క్రేయస్సుకొరకు యత్నింపుము.

శ్లో॥ మమేతి ప్రత్యయో భూప న కార్యోఽహమితి త్వయా ।

సమ్యగాలోచ్య ధర్మో హి ధర్మాభావే నిరాశ్రయః ।

తా॥ “నాది” అనెడి దృఢభావమునకు మూలమైన అనాంకారమును మొదలు నిర్మూలింపుము. బాగుగా ఆలోచించి విచారణచేసినప్పుడే ధర్మము స్థిరత్వమును పొందుచున్నది. అధర్మముచేత ధర్మము తిరస్కరింపబడుచో యిక ధర్మమునకు ఆశ్రయ ముండదు.

శ్లో॥ కోవాఽహమితి సంక్షేయమిత్యాలోచ్య త్వయాత్మనా ।

బాహ్యోఽతర్గతమాలోచ్యమాలోచ్యావరరాత్రిషు ।

అవ్యక్తాదివిశేషాంతమవికారమచేతనం ।

వ్యక్తావ్యక్తం త్వయా జ్ఞేయం జ్ఞాతా కళ్చాహమిత్సుత ।

తా॥ నేనెవడు? ఈ నేననెడి సంజ్ఞ యెట్లు వచ్చినది? బాహ్యమునందేమున్నది? అంతరముననుండునదేది? అవ్యక్తమేది? దానికంటె విశేషమైనదేది? ఇట్లు వ్యక్తావ్యక్తమై అవికారమును, అచేతనమును నగు వస్తువు నీవు తెలిసికొనదగినది. జ్ఞాత యెవడు? జ్ఞాత నేనేనా? లేక నాకంటె భిన్నుడా? అను నీ మొదలుగాగల విషయములు తెలుసుకొనదగినవి.

శ్లో॥ ఏతస్మిన్నేవ విజ్ఞాతే విజ్ఞాతమఖిలం త్వయా ।

అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం అస్యే స్వమితి మూఢతా ।

తా॥ ఇంతమాత్రము యీపైనిజెప్పిన విషయములు తెలిసికొనినచో యిక సమాస్తమూ తెలియబడినట్లేయగును. అట్లుగాక అనాత్మవస్తువిషయమై అత్యభావము చేయుట, తనది కానిదానిని తనదని అనుకొనుటవంటిది. ఇంతకంటె మాధ్యమింకే మున్నది?

శ్లో॥ సోఽహం సర్వగతో భూష లోకసంవ్యవహారతః ।
 మయేదముచ్యతే సర్వం త్వయా పుష్టో వ్రజామ్యహమ్ ॥

తా॥ ఓ రాజా! అటువంటి బ్రహ్మభాషముగల నేను సర్వత్రనిండియున్నందునను, నాకంటె భిన్నముగ నేదియు లేనందునను, చెప్పవచ్చుచోకడు వినువాడు మరియొకడను నది పొసగనే పొసగదు. అంతేగాదు నేనొకచోట ఉండువాడనుగాను. లోకసంగ్రహము కొరకు అంతట తిరుగుచుండును గాన నేను నీకు తెలిపినదానినంతయు గ్రహించి దానిని వృద్ధిచేసిందింపుము.

శ్లో॥ ఏవముక్త్వా యయా ధీమాన్సుభావః కాశిభూమిపం ।
 కాశిరాజోఽపి సంపూజ్య సోఽలర్కం స్వపురం యయా ॥

తా॥ ఇట్లు బుద్ధిమంతుడగు సుభావపు కాశిరాజునుగూర్చి చెప్పి తనదారిని తాను పోయెను. కాశిరాజుగూడ అలర్కుని పూజించి అతని అనుమతినిపొంది రాజధానికి పోయెను.

అలర్కుడు తన కుమారుని రాజ్యాభిషిక్తునిజేసి తపమునకై వనమునకేగుట తా

శ్లో॥ అలర్కోఽపి సుతం జ్యేష్ఠమభిషిచ్య నరాధిపం ।
 వనం జగామ సంత్యక్తసర్వసంగః స్వసిద్ధయే ॥

తా॥ అలర్కుమహారాజుగూడ తన పెద్దకుమారుని రాజ్యమునకు రాజుగా నభిషేకించి సర్వసంగవరిత్యాగియై ముక్తిని పొందుటకు వనమునకు పోయెను.

శ్లో॥ తతః కాలేన మహతా నిర్వ్వందో నిష్పరిగ్రహః ।
 ప్రాప్య యోగర్థిమతులాం పరం నిర్వాణమాప్తవాన్ ॥

తా॥ తరువాత కొంతకాలమునకు అపరిగ్రహవ్రతధారియై ద్వంద్వతీతావస్థను పొంది సాటిలేని మహత్తర యోగశక్తిగలవాడై కరమనిర్వాణమును పొందెను.

శ్లో॥ పశ్యన్ జగదిదం సర్వం సదేవాసురమానుషం ।
 పాశైర్గుణమయైర్బద్ధం వధ్యమాసం చ నిత్యకః ।
 పుత్రాదిభ్రాతృపుత్రాది స్వపారక్యాదిభావితైః ।
 ఆకృష్యమాణం కరణైర్దుఃఖార్తం భిన్నదర్శనమ్ ॥
 అజ్ఞానపంకగర్భస్థమనుద్ధారం మహామతిః ।
 ఆత్మానం చ సముత్తిర్ణం గాథామేతామగాయత ॥

తా॥ దేవతలు, రాక్షసులు, మనుష్యులతో గూడుకొన్నదియు (అనగా యీ లోకమునందే ఆయాగుణములచేత పై మూడువిధములవారున్నారని భావము) సత్వరజ స్తమములను మూడుతాళ్లలోకట్టబడి ప్రతినిత్యము వధింపబడుచున్నటువంటియు, వీరు తన కొడుకులని, వారు తన సోదరుని బిడ్డలని, ఇతరులు పరసంతానముని స్వపరభావముల చేత వెనుకకు ముందుకు లాగబడుచున్నటువంటియు, విషయములచేత యీడ్వబడి దుఃఖ ముతో కృంగిపోవుచున్నటువంటియు, ఉన్నది లేనిదిగను లేనిది ఉన్నదిగను చూపించు నదియు, అజ్ఞానమనే బురదమధ్యలో కూరుకొనబడినదియు, ఉద్ధరింప శక్యముగాని దియు నగుచున్నది యీ సమస్తజగత్తు. ఇట్టి జగత్తునుండి విడివడి ప్రకృతిసాగరమునుండి సముత్తీర్ణుడైన తన్ను చూచి మహామతిమంతుడగు ఆతడు యిట్లు గానముచేసెను. అనగా సంతోషముతో వికసించిన మనస్సుగలవాడై యిట్లు చెప్పెను.

శ్లో॥ అహో కష్టం యదస్మాభిః పూర్వం రాజ్యమనుష్ఠితం ।

ఇతి పశ్చాన్నయా జ్ఞాతం యోగాన్నాస్తి పరంసుఖమ్ ।

తా॥ పూర్వము నేను రాజ్యపరిపాలనము చేయునపుడుగల కష్టమును నేనెంతని వర్ణింపను! ఇప్పుడు వాస్థితిని నేను గుర్రెరింగిన తరువాత యోగముకంటె పరమసుఖము మరియొకటి లేదని తెలుసుకొంటిని.

శ్లో॥ తాతై నం త్వం సమాత్విష్ట ము క్తయే యోగము త్తమం ।

ప్రాప్యసే యేన తద్రూప్యా యత్ర గత్వా న శోచసి ।

తా॥ అయ్యా! ముక్తికొరకు ఉత్తమమైన యీ యోగవిద్య నభ్యసించుము. దీని నభ్యసించినచో ఏ స్థానమును పొందిన తరువాత పునరావర్తన ముండవో ఆ స్థానమును పొందగలవు.

శ్లో॥ ఏత త్తే కథితం బ్రహ్మ యత్పృష్టా భవతా వయం ।

సువిస్తరం యథావచ్ఛ కిమన్యచ్ఛోతుమిచ్ఛసి ।

తా॥ నీవు వానుండి దేనిని వినగోరితివో ఆ విషయమును నీకు సువిస్తరముగా చెప్పితిని. ఇంక దేనిని వినవలతువో చెప్పము.

ఫ ల శ్రు తి

శ్లో॥ యచ్చైత్రచ్చుభుణయాద్విప్ర పఠేద్వా సుసమాహితః ।

యదశ్వమేధావభృథస్నాతః ప్రాప్నోతి వై ఫలమ్ ।

తా॥ ఈ చరిత్రమును శ్రద్ధాసక్తులతో యివడు విననో, లేక పఠించునో ఆతడు, అశ్వమేధయాగావభృథస్నానము చేసి పొందిన ఫలమును పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతత్సంసారభ్రమణపరిత్రాణమను త్తమమ్ ।

అలర్కాత్రేయసంవాదమశుభాన్ముచ్యతే సరః ।

సకలం తదవాప్నోతి శ్రుత్వైతన్మునిస త్తమమ్ ।

తా॥ సంసారసాగరమునందు పరిభ్రమించువారలను ఉద్ధరించునటువంటి ఉత్తమోత్తమమైన యీ అలర్కాత్రేయసంవాదమును యెవడు భక్తి శ్రద్ధలతో విననో ఆతడు సనుష్టమును పొందుచున్నాడు. మరియు అశుభములనుండి విడివడి కాశ్యతా నందమును పొందుచున్నాడు.

ఇతి శ్రీ మార్కండేయమహాపురాణే మదాలసాచరితే-

ఏక చత్వారింశోఽధ్యాయః.

ఇది శ్రీ మార్కండేయమహాపురాణమున నలువదియొకటవ అధ్యాయమునందలి మదాలసాచరిత్రము సంపూర్ణము.

ఓం తత్ సత్

చిత్తూరు శ్రీ వేదవ్యాసముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడినది.

విశంభవత్సర విజయదశమి : 22-10-1958.

శ్రీ మలయాళస్వాములవారి గ్రంథములు,

1	శ్రీ శుక్రవేదాస్త తమోభాస్కరము	...	3—0—0
2	ప్రశ్నోత్తర మాణిక్యమాల	...	2—0—0
3	స్తోత్రమంజరి	...	0—8—0
4	ధర్మసేతువు	...	4—0—0
5	శ్రీ వేంకటేశాది పూజాపంచరత్నమాల	...	0—12—0
6	బాలయోగిని	...	4—8—0
7	లోకోద్ధారకము	...	4—0—0
8	ఈశ్వరకృప	...	6—0—0
9	బ్రహ్మవిద్య	...	0—12—0
10	సన్యాసయోగము	...	1—2—0
11	యజ్ఞము	...	0—8—0
12	మాయనుమాయముజేయుట	...	0—12—0
13	ఓంకారసత్రమాగము	...	2—0—0
14	గుణత్రయము గుణత్రయాతీతము	...	0—12—0
15	గురుభక్తిప్రభావము	...	1—4—0
16	గృహస్థాశ్రమధర్మము (దివ్యజననము)	...	2—0—0
17	నిర్వాణనిలయము	...	2—0—0
18	మహామంత్రాతీత ప్రభావము	...	0—12—0
19	ధర్మోపన్యాసములు మొదటిభాగము	...	3—0—0
20	డిటూ రెండవభాగము	...	3—0—0
21	జ్ఞానయజ్ఞము	...	0—5—0
22	రజతోత్సవసంచిక	...	10—0—0
23	నారద భక్తిసూత్రములు	...	2—0—0
24	బ్రహ్మచర్యము	...	1—4—0
25	కర్మసిద్ధాస్తము	...	1—0—0
26	శ్రీ చాతుర్మాస్యమాహాత్మ్యము	...	0—12—0
27	అసంగానంద గౌతమబుద్ధులు	...	0—8—0
28	నిర్విఘ్న యోగసిద్ధి	...	1—0—0
29	శ్రీ మలయాళయతీంద్రగీత	...	3—0—0
30	కఠోపనిషత్తు	...	1—0—0

(ii)

31	జీవన్ముక్తి	...	0__6__0
32	ముండకోపనిషత్తు	...	0__10__0
33	మాండూకోపనిషత్తు	...	0__10__0
34	వై రాగ్యబోధోపరతులు	...	0__6__0
35	ప్రారబ్ధము	...	0__8__0
36	ఓంకారము (ప్రణవోపాసన)	...	2__0__0
37	స్వహోధనుధాకరము	...	1__8__0
38	శ్రీ భగవద్గీత, మూలము పదవిభాగము, టీక, తాత్పర్యము, విశేషార్థము	...	6__0__0
39	గీతాశయము	...	0__10__0
40	సాధుదర్శనము	...	0__4__0
41	ఉపదేశామృతము (వ్రథమభాగము)	...	0__8__0
42	డిటా (ద్వితీయభాగము)	...	0__10__0
43	డిటా (తృతీయభాగము)	...	1__8__0
44	డిటా (చతుర్థభాగము)	...	1__8__0
45	ధ్యానామృతము	...	0__8__0
46	సుప్రబోధము	...	0__4__0
47	సాంఖ్యయోగము	...	0__4__0
48	యథార్థభారతి చిన్నపాత్రము	...	0__2__0
49	ఓంకారపటము	...	0__4__0
50	మోక్షద్వార ప్రకృతిద్వారపటము	...	0__2__0
51	ధర్మచక్రపటము	...	1__0__0
52	శ్రీ భగవద్గీత (శ్లోక తాత్పర్యము)	...	2__0__0
53	స్థూలాక్షర భగవద్గీత (మూలముమాత్రము)	...	1__8__0
54	శ్రీ భగవద్గీత (మూలముమాత్రము)	...	0__10__0
55	శ్రీపాతంజల యోగదర్శనము	...	5__0__0
56	జ్ఞానామృతము	...	0__1__6
57	నిత్యప్రార్థన	...	0__1__6
58	ముక్తిసోపాన దినచర్య	...	1__10__0
59	జ్ఞానోదయశైలి	...	1__8__0

25	సద్గురు పాదుకా స్తవము	...	0—2—0
26	మైత్రేయోపనిషత్తు	...	0—4—0
27	పాతంజలయోగదర్శనము	...	5—0—0
23	ప్రేమసంఘ ప్రార్థనాగీతములు	...	0—8—0
29	శుకరహస్యోపనిషత్తు	...	0—5—0
30	మహావాక్యవిచారణ	...	0—4—0
31	విచారచంద్రోదయసారము	...	0—4—0
32	నారాయణోపనిషత్తు	...	0—1—6
33	శ్రీ యోగవాసిష్ఠము పూర్వార్థము, ఉత్తరార్థము, నాల్గువాల్యములు	...	50—0—0
34	యథార్థభారతి, ఆధ్యాత్మిక మాసపత్రిక సం॥రం చందా	4—0—0	
35	ఆమృత బిందూపనిషత్తు	...	0—1—6
36	శ్రీమద్భాగవతసారము	...	0—1—0
37	జిజ్ఞాసురత్నము	...	0—1—0
38	అవధూతోపదేశము	...	0—4—0
39	శ్రీబుద్ధోపదేశము	...	0—2—0
40	శ్రీరామనామామృతము	...	0—1—0
41	శిష్యానామృతము	...	0—1—0
42	శ్రీమలయాళ సద్గురు స్మరణామృతము	...	0—6—0
43	రామకృష్ణ ప్రేమామృతము	...	0—2—6
44	శివరామకృష్ణ భజనామృతము	...	0—4—0
45	తులసీబృందావనము	...	0—2—6
46	నమశ్శివాయ గేయామృతము	...	0—1—6
47	భజగోవిందము	...	0—2—6
48	అహింసాపుష్పము	...	0—2—6
49	శ్రీమన్నారాయణ గేయామృతము	...	0—1—6
50	యతిగీతము	...	0—2—0
51	శ్రీ గురుబోధానందామృతమయసంజీవినీకీర్తనలు	...	0—2—6

వలయువారు:—

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము, యేళ్ళేడుపోస్టు, చిత్తూరుజిల్లా అని వ్రాసిన బడయగలరు.

